

palócföld

irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat LXI. évfolyam 2015/6.

Csehy Zoltán, Csobánka Zsuzsa Emese, Kiss Judit Ágnes

TARTALOM

„kávéházi szegleten...”

- Kiss Judit Ágnes „... ébren maga van csak az egy szerelem...” / Megadással 3
- Csehy Zoltán Prágai kertek alján 5
- Aczél Géza (szino)líra 8
- Györe Gabriella Escher-estet / „Just a perfect day” 10
- Nyilas Atilla Tizenöt évvel az olvasásé után („Az ékezzőlásról” tételei) 12
- Sebők György Az utolsó király / ...hagyjon üzenetet 14
- Filó Mariann szülőföld 16

Salgó Blues

- Juhász Tibor Salgó Blues 17

Próza és vidéke

- Csobánka Zsuzsa Emese Megérinteni egy nőt (regényrészlet) 19
- Nyerges András KBP (regényrészlet) 24
- Oberczián Géza Mély 30

Kutatóterület / Álnév és maszk az irodalomban

- Németh Zoltán Álnév és névtelenség a kultúrában, a művészetekben és az irodalomban (Előszó) 34
- Fekete Norbert Kritikai műfajok és (ál)névhasználat a 19. század első felében 39
- Deczki Sarolta Béla, az akácfa avagy a másodlagos nevek szerepe Tar Sándor prózájában 47
- Ardamica Zorán Az illúzió mint maszk (Vázlat egy interszemiotikai fordítás karakteréről) 55

Kutatóterület / Tózsér 80

- Mizser Attila „a fa még ott nyújtózkodott a fában” (A *Mittelszoliszizmus* terei) 62

Kép-tér

- Nagy T. Katalin „Hiányok térképe” (Kótai Tamás képeiről) 68
- Nagy Csilla Mérőpont (Cetli Fehér László képe mellé) 70

Találkozási pontok '56

- Sulyok László Emlékképek a forradalomból 72

Ami marad

- Wachter Sára 42, avagy Watteau a lakótelepen (Bödecs László: *Semmi zsoltár*) 89
- Alabán Péter Tények és következmények (Sulyok László: *Velünk történt 2.*) 92

Az idei utolsó lapszám borítója Fehér László *Hajléktalan vacsorája II.* (2011) című festménye felhasználásával készült. A belső illusztrációkat Kótai Tamás kiállításának anyagából válogattuk, amely 2015. szeptemberében nyílt a balassagyarmati Horváth Endre Galériában. A borítón (belül) a *Fal remix 01* és a *Fal remix 03* szerepel.

Az alkotások megtekinthetőek a művészek oldalán.

(<http://www.feherlaszlo.hu/>)

(http://vizmuv.ektf.hu/munkatarsak/kotai_tamas.php)

Főszerkesztő:

Mizser Attila (attila.mizser@gmail.com)

Szerkesztő:

Nagy Csilla (csillester@gmail.com)

Képszerkesztő:

Földi Gergely (foldi.gergely@upcmail.hu)

Lektor/Korrektor:

Tóth Kinga (tothxkinga@gmail.com)

Főmunkatársak:

Nagy Pál (Párizs)

Pál József (Salgótarján)

Tózsér Árpád (Pozsony)

Alapító:

Nógrád Megyei Önkormányzat

Közyűlése

Készült a Polar Stúdióban

(Salgótarján)

Támogatónk:

nka

Nemzeti Kulturális Alap

Médiapartnerünk:

Nógrád Megyei Hírlap

Kiadja:

Balassi Bálint Megyei Könyvtár
(3100 Salgótarján, Kassai sor 2.)

Felelős kiadó: Molnár Éva igazgató

Fenntartó:

Salgótarján Megyei Jogú

Város Önkormányzata

- Levélcím: 3101 Salgótarján, Pf. 18. ● Telefon: 32/521-560 ● Fax: 32/521-555 ●
- Internet: www.palocfoldfolyoirat.hu ● E-mail: palocfold@gmail.com ● Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt. (LAPKER) ● Előfizethető a Balassi Bálint Megyei Könyvtárban, a Palócföld Könyvek sorozatban megjelent kötetek megrendelhetőek ugyanitt ● Megvásárolható Budapesten az Írók Boltjában (VI. kerület, Andrásy út 45.), Balassagyarmaton a Kincsestár Könyvesboltban (2660 Balassagyarmat, Rákóczi út 61.) ● 2015-ben megjelenik 6 alkalommal ● Egy szám ára 500,- Ft ● Előfizetési díj egy évre 3000,- Ft, amely a postaköltséget is tartalmazza ● Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza ● ISSN 0555-8867 ● INDEX 25925 ●

KISS JUDIT ÁGNES

„... ébren maga van csak az egy szerelem...”

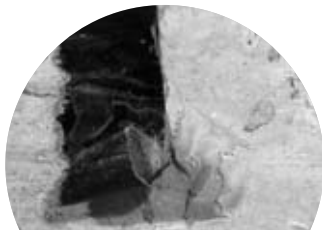
Első körben még jó ötletnek tűnt
föladni érted a halhatatlanságom:
„Mindent a szerelemért!” –
Egy ilyen romantikus giccsnek
mekkora súlyt adhat az elmúlás.
De hogy ez az arasznyi lét
se lehet elég rövid, hogy meg ne bánjam!

Pedig ki döntött volna másképp akkor,
mikor az egyik út az áldozat,
a másik a szakítás? Mindnyájunkban
él egy ősi történet, hogy megéri,
és soha nem valljuk be a kudarcot.
Mosolygok. Viszem méltósággal
a testi romlást. Csak a zuhany alatt
szoktam bőgni, aztán
szárazra törölöm az arcom.

Nézem, ahogy alszol, és nem érzek semmit.
A dolog úgy lett volna szép, ha előbb
halok el, mint a szerelem,
amiért odadobtam... mindegy.
Ég a kislámpa, nézem, ahogy alszol.
A döntés persze nem visszafordítható.

Megadással

Úgy volna jó meghalni is,
ahogy a gyermekedet várod.
Azzal a beletörődéssel,
azzal a szelíd megadással,
tudván, hogy a test csak egy eszköz,
mit át kell adni erre-arra,
életcélra és halálcélra,
mert rajta át jöhet a kezdet,
s rajta keresztül jöhet vég is –
Félsz mindkettőtől. Tűröd mégis.

CSEHY ZOLTÁN

Prágai kertek alján

*„mert több a vágyam, mint szavam a vágyra”
(W. H. Auden)*

A testben általában nem férnek el a szervek.
Vagy csak így-úgy, kevésbé komótosan.

Kikívánkoznak a hidrafejek.

Hát, ez a virág is kissé túltervezett.

Kertjében más mérnökök uralkodnak,
s rajtad is.

Kihez illik ez a tüdőrákos röntgenkép? A kert térképe lenne
a kerten túlról?

A szétálló fűben rézsút

egy kígyó húlt helye. Egy idegen versből mászott erre.

Virágok a lehelet peremén is,

vedlő, olaszos

virágok.

A giccs a szeretet bére. És a cáfolaté is.

Asszony gyepe, férfi mirtusza.

A macska meghagyja a madár
szívét: nem tudna mit kezdeni
a szárnyalással.

A szárnyalás nem szétrágott koponya,
a véres-tollas metafora itt ér földet.

A lépcső arra van,

hogy akard. Mindig van lépcső: egyszer csak ott terem,
szinte sehonnan.

Hogy menet közben megpróbáld lerázni a lábad súlyát. A lépcső fétis. Érzed a „húzását” oda, ahol a fennlét páternoszttere jár.

A kapualjban nőtt virágot
lesújtva bíztam a hervadásra.
Novembere, októbere jön az érzésnek,
amikor hűtőben telel a rózsa.
Ilyenkor a kastélyokra ráfagynak a díszek,
fejlet cserélnek a szobrok és diagnózist,
a nap csak alig ér föl a második emeletig, és
hosszan hervasztott szemek néznek ki
a bedeszkázott illatú ablak résein.

A szirmok már ekkor sem túl kényelmesek,
a porzó körül legkivált, hidegek és
a lakktól problémátlan-tudatlanok.
Könnyű bőrében lenni valami ruhának,
feladatnak: közvetlenül az átadás után
rohad le róluk a nyár,
lehet számolni velük, besározni,
felelőssé tenni őket a medúzarózsa, hidrarózsa „jelenért”.
De ez az egy is a töviseivel rágja szét az ujjat,
szirma jelentéktelensége hagyja
mégis a legegységelműbb nyomot,
nyoma: falánkság és tőrés.

Amikor gyerek voltam
és próbáltam programozni,
még nem látszott a sebbe fonnyasztott kés,
a türelem és az abszurditás:
hogy a penge egyszer csak feléled, és lassan újra gyökeret ereszt
a sebbe, sőt virágozni is akar,
csak most látszik, most látszik meg igazán,
hol szivárog, hol folyik, hol csöpög el a gyerek leve.

A harangjáték szegélye ez, megint. A lépcső alja.

A járdán egzotikus közjáték:

sárga-fekete motorosruha

és a hozzárendelt múmialét.

A macskakövön szárba szökő szag

piramisa, a hormon emelkedése,

elrugaszkodása, a nyilvános piszoár

nyara, hús Egyiptoma.

A megkönnyebbülő ember megpihen,

mint lucskos kiflijében a virsli.

Az útikönyv szerint a sörhabban megáll a ceruza.

Most képzelj el egy korsó ceruzát, ahogy az igazságot teszteli!

ACZÉL GÉZA

(szino)líra

torzósztár

alkot

nézegetem a kis silány politikát amint dülöngélget jobbra-balra valahogy
most hiányzik belőle
a formátumok teremtő hatalma nem a panamáknak mindent behálózó
világa hisz piramisoktól az asszuáni gátig bűnök nélkül nem jött még világra
maradandó látvány a teremtésnek ethosza
bűzlik mikor naiv gyerekként messzi vidékről pestre érve tág szemmel értél
az úttörő vasúttal a hűvösvölgyi rétre vagy később már némi szakértelemmel
bámultad a körúti palotákat tudtad
a csencselésen kívül itt még valami más van mikor egy kor alkot és közben
lenyűgöz az érdek mögötti fönség ami évszázadokra itt marad utcanevek
szobrok esendő cserélgetése helyett egy absztrahálódva teremtő erős akarat
gomblyukba tűzve eifel ihlette vagy clark virággal megejtő büszkeséggel
hogya a nemzeti öröm együtt szárnyal a magát hasznosnak vélt tudattal
s ha el is száll olykor fejed fölül az angyal rutinosan morgolódsz amikor
despotikusnak hiszed a világot
ha van még elegendő időd eme bűvös falanszternek sugárzását kivárod
a maradandó díszletek között mikor már a kevés remény is elköltözött az
időhöz kötött zsolotárakba illőn illúziótlanul

alkotás

közjó közemberek közlöny közöny röpköd sok átgondolatlan szavunk pedig
lényegében mind
szerencsére vagy a sors csapása magánemberek vagyunk freskószínezők
többnyire szájalmas

kisiparosok akikben ha sok a bánat utcára özönlünk vagy elbújunk sokszor túldimenzionáljuk

vagy lenyeljük jajunk némi tehetséggel pedig besodorjuk az alkotás illúziójába míg turistaként utazgatunk kies hazánkban történelmi üdvként felmegyünk a budai várba szociális lendülettel kőbányára vagy mint nagy faluban pletykásan a pozsonyi úton kószál a világvárosunknak elég öntudattal áldott polgársága szégyenlősen a vidék nyomornegyedeit kerülve ritkábban elvileg

felhevülve ha alig ismert hazai tájaknak feszülve másszuk a fehér kövekkel csillámló bükköt

az őstdiófás tiszta felső szakaszát vagy ha megkívánjuk a nyugati félen odaát az őrségi gombás lankákat az alpesi gasztronómiai inger is feltámad végre egy materiális egység ahol a vágyak egyszerre integetnek idétlen elvont szellemeknek minek végén már az ihlet is lemerülget kész

művé válik a megcsillanó balaton kék vize mint tartós konszenzusa sok frusztrált epekedésnek

alkotmány

hihetetlenül jó ötleteim támadnak félálomban különben nekem régóta már csak félálom van

idegi alapon meg alfajában a biológiai kényszerek a nyikorgó ajtón többször is bejövök előbb azonban kimegyek a közbülső idősíkban szájalmasak a matatások de arra erőm sincs még ha

valami íróeszköze rátalálok hogy skicceljem az adandó témát mert fejjúgás szédület kábulat törli miként az egykori kegyetlen vallás az aktuális anatómiát némileg azzal nyugtatva magam

az érzelgőssé vedlett írásnak ha valami haszna van inkább már csak a megható laikus fejekben

ahogy a nagy társadalmi zűrzavarban az alkotmány feszenghet mivel ezeryi bajára még nincs körorvosa csak a gengszterek által fújt hamis harsona vagy lefüggönyözött szobákban nyugdíj

környékén a kontrára játszó motyogások amire előbb utóbb mindenki rászok mielőtt rátörnek

a frászok már csak a vérnyomás a cukorszint okán is és kihasználva hogy idővel a bölcsebbje sem lázít tovább merészkednek a pöcsösök vastag bőrből írják mi a csök s hol kezdődik határa

a keresztapai simogatásnak de intsünk gyorsan a mának mivel nem e parton kívántunk kikötni

GYÖRE GABRIELLA

Escher-eset

„Die maurern stehen sprachlos und kalt“

Ördögre festett falak között
testet tükröztető közönyt
mímelve angyalként matatsz,
bár mit se látsz, csak megragadsz
egy tárgyat: vakolókanál,
ecset, vagy darab szén akár,
hogy falra ferd az ördögöt,
kiben a kint a bent mögött,
teste az út, mely kivezet,
bejárod hát, míg itt papol
az, aki bent szobát vakol,
s a frissen vakolt falra fest,
itt szénrögök a vérkörök,
de rájuk szárad épp az est,
vár már egy testmeleg akol,
hol jószándék-kövek között
ezernyi én tükröt pakol.

„Just a perfect day”

„S ha néztek fölfelé, néztek balra, jobbra
S nincs egy földi fűszál, mely rátok hajolna,
S mindenütt, mindenütt csupán eget láttok:
Ti is égben vagytok akkor, azt tudjátok.”
(Arany János: *Az Alföld népéhez*)

Ha önéltes akarnék lenni,
tandemugranék Kierkegaard-dal.
Befizetném a tanfolyamot,
levizgáznék, mi-merre-meddig,
és az első önálló utamon
– „A döntés pillanata elodázhatatlan” –
épp csak nem húznám meg a zsinórt.
– súgja ekkor, halkkal, Kierkegaard. –
„Ha nem döntesz is döntés.
A döntésből s a nem döntésből
nincs visszafelé út.”
Együtt kacagnánk a felzuhanás
képtelen, de mégis-képzeten.
„Nincs visszafelé út,
csak ha a lélek
fölfelé távoztában hiszel.”
Sikolyéles, ó-dán suttogás.
„A döntésből s a nem döntésből
nincs visszafelé út, hacsak a lélek...”,
zenétől sűrű, mámoros zsvaj,
összeölel a szabad levegő.
Egy csattanás. Vége.
Ha önéltes akarnék lenni
elplántálnám magam az égbe.
(„*You’re going to reap
just what you sow*”)

NYILAS ATILLA

Tizenöt évvel az olvasásé után

(„Az ékesszólásról” tételei)

I.

Nincs meg a szemüvegem.
Már mindenütt kerestem.
Pedig nem vittem el itthonról.
És majdnem biztos, hogy más se.
Itt kell lennie valahol.

II.

Nem kíméltem az érzékszerveimet,
sötétben olvastam, mert rám sötétedett,
koncerteken csaknem a hangszóróba bújtam,
képernyőket napszám bámultam —
de mi az, amit én kíméltem?

III.

„Keresztrejtvény-megfejtésből szerezted a műveltséged,
annyit tudok ajánlani, képezd magad, olvasd többet,
könyvet — könyvet, könyvet — könyvet, olvasd mondjuk Nyilas-
könyvet,
fejtsd meg a címét, és olvasd el egy Nyilas-könyvet —
ó-ó, a Nyilas balhé és blöff! ó-ó, a Nyilas balhé és blöff! (szóló)”

IV.

„Az olvasót nem az író érdekli, hanem önmaga.”
Ha az író érdekli olvasója,
akkor van közös érdeklődési területük.
Vagy ha az író mégis érdekli olvasóját és önmagát is.
Vagy, illetve például ha az író maga az olvasó.

V.

Most nem tudom, mi van.
Mintha minden szó mögött
értelem nyílna, értelmének elme,
és „két kenyér között az este”
most éppen erről énekelne.

VI.

Az évek elszaladtak.
És fél év egy könyv nekem, vagy még több —
egy második kamaszkor:
többé nem olvasok elvárás miatt,
csak igaz kíváncsisággal.

VII.

„Mintha ezt a versemet valaki megírta volna előttem,
soha nem olvasott sorokra emlékezem.
Az én múltam-e vagy a másé, nem tudom.
Akárki vagy, bennem, akárhol,
rokon lelkű társam, köszöntelek!”

Jegyzet

III.: Nagy Feró szövegének, a Bikini zenekar *Balhé és blöff* című számának átírata.

V.: Birtalan Ferenc *Két kenyér között az este* című kötete kapcsán.

VII.: Szili József *Mintha minden* című versének átírata.

SEBŐK GYÖRGY

Az utolsó király

Uralkodónak készültem, elvált,
alkoholista portásnak, mackóalsóban,
sörösdobozba készültem hamuzni a perceket,
görgőkerekes trónomon a mutató járásával fordulni,
mozgalmi indulókat együtt fűtyülni a széllel,
káromkodásokat ültetni szépen az ölembe
rosszcsonot unokáim helyett.

Aztán jött a tél, és nem vettek fel messiást
a tízemeletesek katakombái közé.

A folyosók éhen maradtak.

Oszlásom nem táplálta a diófákat,
nem ropogtattak nyirkommal áztatott,
keserű szikleveket korhadó rosszcsonthéjak
az udvaron ősszel.

Nem lettem tor, s a cupákok emlékét
nem temették végül a testnek kijáró pompával
a díszes szívkamrába.

Lettem otthon, dió, unokák,
hogyan legyen minek hiányoznia.

...hagyjon üzenetet

Csak délutánra érek be, hogy élém jöhess,
megüzentem ebédre, ne legyen rohanás,
de lépcsőházunk étere már facsarta az orrom,
a lakás, tudtam, üres lesz végül.
A reggelinél visszaásított jobbomon a szék,
anya kosztümje is üresebbnek tetszett
a szekrénybe bújva, ha szépet játszottam,
hogy elvitassam belőle mindazt, ami ép.
Elkaptam a rövidlátást, a végtelentörtnyi dioptriákon
átszűrődöttél hamar, egy lányderéknyi villanás,
s buszülésben déjã vuként felötlöttél néha,
mint vonásaim délibábja a fakószőke vásznakon,
ha játszottam paravánt, mert az emberek mind árvák
voltak, és egyszerre belém tátongták magukat a szokások,
mágiájuk a csonkokig parázslott minden tábortűz közepén,
elrejtethetlenül. Aztán megjöttél szőkén, vörösen, barnán,
én felhúztalak magamra, mint lobogót,
hogy messze is jól lássák, miben is méri a magányt.
Szerettek az esőben táncolni az emberek,
amitől mindig viszkettél a bőrömben,
így hagytam neked egy utolsó kortyot a szárítkozásból,
velőig szikkadtam, az emberek pedig szerettek sírni
és tovább dadogni bennem és végül minden nyelvbtlásuk
újabb küszöbbé lett egyet felismerni:
hogy nélküled én sehova,
hogy téged soha senki.

FILÓ MARIANN

szülőföld

te méhkas vagy
– amelyet tegnap találtak a garázs sarkában –
meg valami nem vizsgált inerciarendszer –
betöltöd a teret a lakásomban,
óvatosan, mintha attól tartanál,
ez csupán egyetlen szökőmásodperc kérdése

ha tehetném, a csöves csontjaidban élnék,
onnan félném a vulkánkitörést a hajszálereidben,
és kitapintanám a koponyád varrataiban a kőzetlemezeket

mert eközben megépülök én is,
napról napra, akár eresz alatt a fecskéfészek,
növekedem saját magamban,
ahogyan az árvíz is felszárad a szemhéjam mögött,
és ahogyan vályogként tapad a vágy az izmaimra

de tudod,
ott pattog egy hang,
hogymiattam egyszer még te is gejzírré változol,
és nekem megint csak a pórusok maradnak,
a száj feletti szégyellt izzadás,
és a deltatorokolatok a kézfejedben

és én végül újra csak nyelhetem a városokat,
amíg az egyik szálla nem lesz a nyelvemben,
vagy amíg az öklömet szét nem feszítik a hidak,
hogym azt mondjam, a főszereplőnek igaza volt,
és a szülőföld tényleg egészen más fogalom

Salgó Blues

JUHÁSZ TIBOR

A könyvtár előtti kis teret három felől határoló épületek lakásaiban sorra felgyulladtak a lámpák, felhúzódtak a redőnyök, és aggódó, kispolgári fejek gyűltek az ablakok négyszögeibe. Egyesek még az erkélyre is kijöttek, alvó csecsemőik álmaért izgulva kapaszkodtak a muskátlikkal teleaggatott korlátokba, de egyikük sem bírt megszólalni. A középkorú feleségek férjeik karjaihoz dörgölözve, szavak nélkül próbálták őket cselekvésre serkenteni, hogy csináljanak már valamit, holnap hétfő, a becsekkolókat nem érdekli, hogy milyen volt az éjszakájuk. A férfiak meg egyik lábukról a másikra álltak, idegesen, de mégis érdeklődve nézték a könyvtár előtti jelenetet. Leginkább asszonyaikra voltak dühösek, mert merev fejtartásaikból arra lehetett következtetni, hogy egyetlen másodpercet sem akarnak elmulasztani a jelenetből. Az állásukat féltő nőkre pedig ebben a feszült helyzetben színházi vadorszóként gondoltak.

A könyvtár előtt egy részeg férfi énekelte a *Kőbánya bluest*. Farmernadrágja felett fehér pólót viselt, ami a köztéri világítások által színezett éjszakában sárgásszürkének látszott. Táncában nem volt semmi különleges, ugyanolyan szédült mozdulatokat használt, mint az őt néző apák bármelyike, mikor kimenőt kap hazulról, és a lehulló családi járom csattanása után a szabadságot szeszés gravitációként kezdi el érzékelni. Néha megfordult maga körül, bizonytalan, de annál merészebb ívben, és a kezében tartott borosüvegből mindig kilötykölt valamennyit. Mégis, valahogy földbe gyökereztetta a férfiak lábait, és kisvártatva már az asszonyok is figyelni kezdtek rá.

Vannak jobb helyek, de nekem megfelel, énekelte mámoros hanghordozással, majd egy sort kihagyva az ég felé tárta karjait, és remegőn,

magasan kiáltotta, hogy *ott találtam asszonyt, ott temetnek el*. Aztán úgy tett, mintha gitározna, üveget tartó kezével pengetett és a szájával imitált szóló csúcspontjánál vadul rázni kezdte képzeletbeli hangszerét. *Elvittek két évre Ózdra katonának*, ordította ismét hiányosan, *jó sorom lett végül, megtettek konyhásnak*. Újra improvizálni kezdett, terpeszbe vágta a lábait, és megdöbbenő stabilitással pengette léggitárján egy gúzsba kötött nemzedék torokhangjait idéző, hiábavaló futamait. *Az üveg után nyúlsz, szép csendesen kinyúlsz*, kiabálta tovább. Szájához emelte a palackot, felsőtestét egészen addig döntötte hátra, mígnem azt lehetett hinni, hogy hídba akar lemenni. A feje kétszer pattant vissza a térkőről, egy darabig még mozgatta erre-arra.

A közönség megdöbbenve figyelte a fekvő alakot. Mindenki feszült lett a hirtelen csöndtől, vártak még valamit, egy riffet, egy versszakot, egy utolsó futamot, ami visszarakja őket a hétköznapjaikba és erőt ad nekik. Ez az alak azonban felemelte és elengedte őket. Hagyta, hogy zuhanjanak, hogy reggel majd ugyanolyan kivert gerinccel keljenek ki az ágyukból és induljanak el, mint ahogyan mindennap szokás.

Megérinteni egy nőt

(regényrészlet)

CSOBÁNKA ZSUZSA EMESE

Már ötödik napja tikkasztó volt a hőség. A rádióban bemondták, szerdán végre megérkezik a vihar, de azt magam sem gondoltam volna, hogy a madarak órákkal az érkezése előtt elnémulnak majd. Délben kezdett beborulni, a pára megmaradt, a lakásba húzódva egyre nehezebben szedtem a levegőt. Hiába engedtem le a redőnyt, elsötétítve a szobákat, és bízva a fénytelenységben, valahogy mégis átszüremlett a réseken a hőség.

Nem mozdult semmi, és magamon is észrevettem, hogy mindenem elnehezedett, nem csupán levegőt venni volt nehéz, súlyosnak éreztem az izmokat és a belső szerveket is. Az ablak előtti fát néztem, amikor megérkezett a szél. Mintha beletúrt volna a lomb hajába, a fa kacéran emelte meg az állát, a szél visszahőkölt, aztán a lomb, nyúltak utána, maradjon mégis. Így kezdték. Ki gondolta volna, hogy évszázados törzseket látok másnap az utcákon kerékbe törve, gyökerestül kicsavarva. A borzalommal teli szépség az első pillanatban benne volt. Ahogy a levelekhez ért, egyszerre volt nyers, rideg és elemi, tüzes. Éreztem, hogy a fa akarja őt, és a többi fa és bokor is arra vágyott, hogy kerüljön bármibe, elveszthessen a feltámadó szélben. Erősnek mutatta magát, hát erősnek érezték. Ettől bátran elgyöngültek, nem vettek tudomást arról, miféle összecsapásra is mondtak igent. A cseppeket még nem láttam, de esnie kellett, lobogni kezdtek ugyanis a lombok, a sötétszürke égben a zöld vörösen villódzott, elmosolyodtam, hát a természet is kívánja önmaga komplementerét, a fám rázta magát, a fámát rázta a szél, aztán az eső is, egyszerre már többen lettek, az összes csepp érinteni akarta, dühösen és akaratosan kopogtatott a levélhátakon, ekkor

futott végig rajta a remegés, a döbbs felismerés, hogy talán nem kellett volna mégsem, de akkor már késő volt, igent mondott a nászra, nem volt vissza út. Most, hogy visszagondolok, Azulejo jut újra eszembe, és a vele kötött házasság. Az elemek éppen ilyen indulattal kívánták meg bennünk egymást, ahogy a föld a szelet, vagy a szél a fát. Ugyanilyen hiú vággyal akartam Azulejo Egreiro felesége lenni.

Áthatoltak a tenyérforma levelek levegőujjai között, földet ért az esővíz valamennyi cseppje, pillanatokon múlt, és az utcából folyó lett, öblös mély torkolatokkal az utcasarkokon. Ott lett volna idő megállni egy percre, merre és hogyan tovább, de zajlott és folyt minden, ész nélkül, ahogy kezdte, magával sodorva a leggyöngébbeket, a kis gallyakat, a puha és üde leveleket és jó párat az erősebbek közül. Az ablakra ködöt szitált, gomolygott az utca az üvegen tükröződve, és füstölögtek a fák, a mozdulatlanság a belégzés és a kilégzés közti időben keletkezett, szinte észrevehetetlen, kitarthatatlan, mert a sarkában toporgott a fulladás, muszáj volt lélegezni itt is, levegőt venni újra, az viszont, másnap szembesültem vele, kicsavart nem egy szomszédos fát. Úgy hajlottak a törzsek, mint amikor gyümölcsöt hámoz az ember, magától elnyúló burkok, füge vagy banán, és ahogy haladtam az apokaliptikus utcákon, a szívem szorult össze, miféle istent teremtettünk mi emberek magunk felé, aki hagyja, hogy egy fa így nyíljon ketté, így kitarulkozzon, és megmutassa önmaga esendőségét. Vajon miben bíztak a fák, mit reméltek, amikor önként adták meg magukat a szélnek? Nem, jutottam magamban dűlőre. Ennek semmi köze az istenhez, sem a teremtett világhoz. Emberi ésszel legalábbis fel nem érhető, csak a megbolonduláshoz vezet.

Hirtelen lett vége. A kép kiélesedett, mintha a párat egy ívben töröltem volna le az ablakról, a színek újratanulták a rájuk aggatott fogalmakat, harsogó zöld, szürke és fekete és elefántcsontszín lett minden odakint. Más világ. Hogy mennyire, azt másnap értettem meg, mert míg tombolt a vihar, és az ágyról figyeltem a lombokat, és azon tűnődtem, vajon merre járhat, Asha. Akkor még nem tudtam, már a köztés terekben lehetsz, egy elnagyolt mozdulattal gondoskodtak odafenn mindenről. A szomszédok egymás szavába vágtak, később úgy mesélték, hogy legalább tíz percig csavarta a ház előtti fát a szél, küzdött, ellenkezett. Mindenki okosabb volt a másiknál, mindenki tudott és látott egy részletet, amit hozzátehetett, amitől ő került a középpontba, de alig értettem, miket beszélnek. Összefolytak a szavak, egymás torkába harapó kutyákat láttam, vicsorgó, gyilkos némbereket, villogó tekinteteket a kerítés felett. Vajon te mindebből mit láttál?

Egyszerűen kicsavarta a gyökerét, tárta szét a karjait egy nő, kissé megemelve a vállait, amitől egészen madárszerűvé vált, nyak nélküli telt galambbá. Így lett vége, és indult egy másik hullám, akkor a férfiak vitték a szót, a fa törzsére, vastagságára és a kerítésre téve megjegyzéseket.

Álltam, és néztem a horpadást. A drótkerítésre úgy taposott rá a fa, mint a búzamezőre szoktak a gyerekek, elhajolt, elvált, kitörte, kerestem rá a szavakat magamban. Meg hogy kiegyenesedik, mert Manokleinnel a búzaföldeken végül mindig láttuk kiegyenesedni magunk mögött a táblát. Arra tanított, addig, amíg augusztus végén nem jönnek a gépek, addig, amíg nem lángol a tarló, visszavonható minden. A pipacsokat ezért nem szedtük le, mert azt tudtuk, a selyem nem nő vissza, ez nem az a virág. A pipacs volt a kedvencem, Manoklein azt mondogatta, ne félj, Titili, egyszer majd ültetek neked egy pipacserdőt, amit nem kell leszedni, de tied lesz az összes szirma. És akkor térdig gázolhatsz a pipacsszirmokban, el is veszhetsz bennük, csak én tudom, hol keresselek, és megtalálalak, ha el is veszted. A kerítés apró rombuszai eldeformálódtak, a kezet próbáltam felidézni, ami a gépet hajthatta, vajon milyen emberé lehet, és mit érinthetett közvetlenül az után, hogy a drótszálakból hálót szőtt. A semmi vékony szálaiból válaszfal, pusztán csak az elrendezés miatt, ahogy egyik a másikhoz illeszkedett, ki tudja, talán egyetlen szál volt az alapja mindennek, azt szabdalták több részbe, és fonták egymásba, mint az emberujjakat. A tervező a vasárnapi misén ébredt rá a titokra, a hívek hátra is fordultak, ahogy felszisszent meglepettségében: ez a kerítés olyan legyen, mint az imára kulcsolt kéz, szétválaszthatatlan, egymásba fonódó mindennapos. Az elemekről feledkezett meg, amikor makacsul a hithez ragaszkodott. Hogy azok emberibbek, mint a félelemmel teli hit vagy a remény.

Manoklein, most megkereshetnél, rám találhatnál. Nézem ezt a kidőlt-bedőlt falat, és fogalmam sincs, merre vezet innen az út. Amikor egyszer eltévedtünk a Bükkben, azzal nyugtattál, az égre figyeljek, a csillagokra, igen, legkésőbb éjjel megtaláljuk a hazavezető utat. Minden úgy lett, ahogy mondtad. Nem hit kérdése volt, hanem tudásé. Tudtad, hogy odafönn van egy másik térkép, tudtad azt is, a belső egék sokkal közelebb vannak, mint azt bárki hiheti. De előbb el kell tévedni hozzá és érte. Nem is értettem, miféle értelmetlen mondatokat találtál ki.

A villanásra pontosan emlékszem, mondom, az ágyon feküdtem a lombot nézve, és akkor egy távoli hangos dörgés után vártam a következőt, de csak villanás érkezett helyette, egy hatalmas villám, az csavarhatta ki a fát, az vette el néhány töredékmásodpercre a szemem világát is, mert belenéztem. Tudod, hogy ilyen vagyok. Felkutatni, belenézni, meglesni, mindent akartam, ami közelebb vihet hozzád. Az idősebb férfi szerint, aki eddig hallgatott, az az utolsó villám csaphatott beléd, zárlat keletkezhetett, amikor a pincében molyoltál. Megvakultam, Asha. Egy szempillantás alatt elfehéredett a világ, mint gyerekkoromban, amikor Manoklein a kezeivel fogta be a szemem, és azt játszottuk, nem lehet egymást megérinteni, nem nyúlhatok hátra, hogy kitaláljam, Chilia, David vagy Manoklein áll-e mögöttem, és nagyon vigyázott mindenki, hogy kuncogással, suttogással el ne árulja magát.

Pontosan emlékszem, ahogy ott állok a semmiben, valakihez a legközelebb és valakitől a legtávolabb is. Mert ha nem találom el, fájdalmat okozok, de ha eltalálom, akkor is, mert abban az esetben a másik kettőt árulom el azzal, hogy valakit kiválasztok közülük. Akkor szembesültem megint azzal, nem lehet jót tenni, mert az valakinek biztos, hogy fáj. A szagok és a hangok felerősödtek, a levegő nyersségét a számban éreztem. Földbe gyökerezett a lábam, lassacskán megszűntek a szagok, a hangok és az ízek is, és nem volt külön a kéz és a letakart szemek sem. Úgy álltunk ott, összefonódva, mint a fák. Manoklein! Manoklein! Kacagva fordultam meg. Manoklein, mögöttem mindig te álltál. Most viszont, ebben a villámlásban, hiszen tudtam, hogy nem vagy, nem értettem semmit. Elárulni sincs kit, se eltalálni. Elmondhatatlanul erősek a hangok és az illatok, az ízek. De röhögnöm kellett, Manoklein, indokolatlanul és ostobán, bele a vak világba. Érted? Fullasztó nevetés tört rám, aztán átfordult, belém hasított a rettegés, és zokogni kezdtem, hogy mi az isten van, de tényleg? Hát én már soha nem fogok ezután látni?

A pince beázott, ez tény. Ott volt a tested is, bár én még nem bírtam megnézni, a nőк hangos kárálása elrettentett, ők láttak, az idős férfi hívta a mentőket, amikor végigjárta az összes házat, becsengetett, egyben van-e az utca, és te nem válaszoltál. Hallgattál, Asha, mint mindig, ha beszéltem hozzád, jó lenne hinni az időben és a térben, hogy összejártok. Hogy ez az egész csak játék, amiben te most majd azt játszod, hogy nem beszélsz. Megértettem, így, hogy visszanyertem a szemem világát, dönthetek, választhatok, hogy mit akarok megnézni. Nem kell mindent, nem kell a te élettelen tested sem végigmérni, mert abban hiába keresném, és ismerem magam, hogy keresném, örülten és kétségbeesetten, a bőröd hasítanám fel, hol bujkálsz, és az eszem veszteném, annyira akarnék hinni benne, hogy van feltámadás.

Ez most megint a hajnal. Nézem, két perc múlva négy, szomjas vagyok vagy éhes, magam sem tudom. Valami erős nyugtalanság vett erőt rajtam, a paplan forró, nyirkos vagyok, a test küzd a hőség ellen, a falon az utcai lámpa fényei, idebenn árnyékok, jobb lenne megint nem látni, mint a viharban, az áramütésben, megvakulni, mert ezek itt benn mozognak, hiába vagyok én mozdulatlan, hiába állt el a szél, inog minden a falakon körülöttem.

Felkelek, kezemben az elemlámpa, áram továbbra sincs, az ajtó nyitva, mert rossz a zár, de úgyse jön senki, nem várlak most már téged sem, ennél rémisztőbbet nem nagyon tudok most elképzelni. Pedig átéltem annyiszor, és utána ugyanannyiszor újrakezdttem, de most valami más, Asha, a számok sokasága miatt vagy miattad, akiben utoljára mertem hinni – elkerülném magamban a többi csalódást. Lehetne olyat? Lehetne olyat, hogy nem hinni? Elfogadni, hogy nem vagy, a kiégett test után nincs mit ölelni, nincs minek az érintésére vágyni, egyszerűen csak hagyni, ahogy te is annyit mondogattad, hagyni, hogy legyen, hogy megtörténjen, hát most ugyanaz

fordítva: hagyni, hogy ne legyél, hagyni, hogy múljál már el.

A konyha fülledt, az ablakot még lefekvés előtt bezártam, ki ne nyissa a huzat az ajtókat, amíg alszom. Bukóra nyitom, aztán megyek tovább, a fürdőben ugyanaz, nincs levegő az egész lakásban, mögöttem és előttem csukott ajtók, nyitott ablakok, a kezemben lévő fénycsóva mutatja az utat, pisilek, de nem húzom le, és csak hideg vízzel öblítem le a mutató- és a középső ujjam. Az ajtót bezárom, jön a nagyszoba, arcon vág a pára, a nedves ujjaimmal a tarkómhoz kapok, valami hűsítsen, valami legyen, ami különbség, ami más, mint a benti hőség, az ablaknál a kilincs, csak odáig kell elérni. Kintről láthatják, ahogy az elemlámpával lakom be a tereket, igazuk van, biztos fél ez a nő, eszembe jut Chilia, aki hat szobán át járkált éjszaka, miután David a hegyen maradt: órákon át kóválygott a régi bútorok és a nappalok között. Vajon kit kerestél, mama? És megtaláltad-e? Volt-e gyertya a kezében, vagy tényleg fénytelen haladtál előre a perzsaszőnyegen, parkettán? Mit szeretted a sötétben, mi mást adott, mint a fény, és ha végre megismerem az itteni árnyékokat, elfelejtem-e végre azt az éjszakát, amikor Manokleint elvesztettem. Mama, mondd, te megtaláltad őt vagy apát? Azokon a sehova tartó séták során körbeért az ég a földdel? Mondd, mama, az égre kérlek, ha magamra zártam az összes ajtót, hogyan keveredek ki magamból? Te halott vagy. David halott. Manoklein halott. Asha halott. Ki takarja el a szememet, mi ez a vakság?

KBP

(regényrészlet)

NYERGES ANDRÁS

Kunoskó a kultúrterem hátsó fertályában ült le, ahol a mennyezeti világítás egyelőre még fel se volt kapcsolva, neki azonban a sötétség éppen megfelelt, hiszen nem akarta, hogy Simon, ha megjön, észrevegye. Azt sem döntötte még el, hogy egyáltalán akarja-e tudomására hozni, hogy jelen volt az általa szervezett estén. Mindenesetre nem csekély elégtétellel látta, hogy szó sincsen versrajongók izgatottan tülekedő tömegéről, amire a jelentések alapján számított. A nagyjából száz fő befogadására alkalmas teremben még pár perccel a fél hatra hirdetett kezdés előtt is alig páran lézengtek. Mikor lesz ebből kezdés? Átfutott az agyán, hogy ez talán más műsorok esetében így van, s olyankor az ügynökeinek túlórázniuk kell, hiszen a vége előtt nem hagyhatják el a helyszínt, de olyasmire nem emlékezett, hogy bármelyikük bármikor is szóba hozta volna az érte járó pénzt. Ettől most meg is hatódott, lám, micsoda rendes társaság ez, én a legapróbb hibáért is lebaszarintom őket, nekik meg eszükbe se jut követelődzni. Erre csakis egy magyarázat lehetséges: nem a pénzért csinálják, hanem az ügyet nézik. Kimondottan megörvendezettte, hogy gyér az érdeklődés, hiszen akkor Simsi „feltűnő és gyanús” szervezői buzgalma sem okoz komolyabb problémát. Gondot legfeljebb neki jelent, hogy fölöslegesen áldozta fel a szabad estéjét, de se baj, Simsi ügyében ennél nagyobb áldozatra sose legyen szükség! És ha a „Varnyú” nevű ügynök jelentése egyben-másban felületes és téves, azért majd megkapja a magáét, de ez az ő számára most föllélegzés, hogy túlzásba vitte az aggályoskodást. Nemcsak a közönségszámba menő érdeklődők voltak kevesen, de üres volt a dobogó is. Tétova kaparászást

érezte a hátán, s ingerülten fordult hátra, de „Varnyú” ügynök állt mögötte elképedt pofával. Láttára viszont elfogta a lelkifurdalás, amiért elfelejtette figyelmeztetni, hogy ma nem kell idejönnie. Szent Habakuk, őrnagy elvtárs mit keres itt, álmélkodott „Varnyú”, de egy másodperc múltán érteni vélte a helyzetet, áhá, szóval nagyobb akció készül, netán hipis? Kunoskót kifejezetten sértette, ha a szakma régi zsargonját az ő munkájára alkalmazták, a házkutatás legyen házkutatás, mondta volna szíve szerint, 1966-ot írunk, nem lehetünk olyanok, mint Hain Péterék, de tudta, hogy ez nem a megfelelő alkalom ilyesmire, elvégre őt terheli mulasztás „Varnyú”-val szemben. Akármi lesz, semmi köze hozzá, gondolta, és mutatóujját a szája elé emelve suttogott, inkognitó jöttem, maga engem nem látott, nem ismer, külön távozunk, én itt leszek baloldalt hátul, maga meg jobbra tendál, és elől marad, lehetőleg az első sorban.

*

Épp jókor rebbentek szét, mert az egész terem világos lett, a falra szerelt két megafonból pedig *Geyer Flórián dala* kezdett harsogni, bár a nem volt akkor gazdag és szegény után a lemezjátszó túje kiakadhatott, s egy fülsértő csikorgással elnémult a zene. Most már többen is szállingóztak befelé, és Kunoskó körül szinte megteltek a széksorok. Amint elnézte, hogy akik jönnek, mennyi idősek, kezdte meggondolatlan kockázatnak tartani, hogy a személyes megfigyelés mellett döntött. Sokáig lakott ezen a környéken, a középkorúak közt akadhat, aki ráismer. Habár, gondolta, civil ruhában jöttem, egy régi ismerős se tudhatja, milyen minőségben vagyok itt. Lárma támadt a terem tulsó felében, hét-nyolc fiúból és lányból álló csapat nyomult be a színpad melletti kisajtón, és rögtön kiáltozni kezdtek, Katz Simon nincs itt? Katz Simont keressük! Kunoskó korábbi jelentésekből tudta, hogy ezek alighanem a Versbarát Körök problémás estjeinek állandó résztvevői, akiket ő – szigorúan belső használatra – úgy nevezett, hogy a költők sleppje. Valami begyakorolt rítus szerint mindenhol megszállták az első sorokat (áldotta az eszét, hogy „Varnyút” éppen oda ültette), s ezek voltak azok, akik a műsorok közben fel-felkiabáltak a színpadra, hogy az általuk már kívülről tudott versek közül melyikekből álljon ráadás. Az est második felében, amikor kérdéseket lehetett föltenni, ám a nézők közül senki se mert megszólalni elsőnek, ők törték meg a csöndet, és olyan témákat hoztak szóba, melyekre válaszul el lehetett rugaszkodni a költészettől a politika felé. Régóta tervezte, hogy erre a veszélyes társaságra is ráállít valakit, de egyelőre még csak annyit tudott, hogy zömmel diákok. Hol van Katz, hajtogatták, arról volt szó, hogy ő vár minket! Mindjárt itt lesz, sepert oda hozzájuk egy töltött galamb formájú nő, aki messziről nyújtotta a kezét, Kevidiné Ági vagyok, a művház vezetője, beérnék esetleg velem? Ez így nem

lesz jó, fakadt ki a jövevények nevében egy alaposan fölmagzott leányzó, akinek lapos felsőteste, szentjohannásan rövidre nyírt haja, s főképp szigorú tekintete Kunoskót az illegális mozgalomból ismert lányokra emlékeztette. Azok is komolyabban vették a konspirációt, mint a férfiak, s ezzel gyakran meg is mentették őket, de vajon mi indokol ilyen kérelhetetlenséget és rigorózus gyanakvást egy versbarátköri est kapcsán? Elvtársnő, mi tartjuk magunkat a megállapodáshoz, oktatta Kevidinét a leányzó, de ezt önöktől is elvárjuk! Mielőtt a szóváltás veszekedéssé fajult volna, betoppantak a költők, s ők hajlandók voltak a töltött galambnak is bemutatkozni, Pakulár, Bocsári, Tüke. Jaj, kedves Laci, maga biztos nem emlékszik rám, burukkolt Kevidiné, de mi már ismerjük egymást, tavaly, a Csiliben volt egy csodálatos estje, én akkor még ott dolgoztam. A vézna, horpadtarcú, hegyes orrú Tüke fakó szemében apró lángok gyúltak, ahogy Kevidiné Ági domborulatait gusztálgatta, és azt kérdezte, egész véletlenül nem tegeződtünk mi akkor? De igen, felelte a blúza kivágásig elvörösödő Kevidiné, csak nem tudtam, hogy emlékszel-e rám? Én ne emlékeznék egy ilyen gyönyörűségre, vigyorgott Tüke, puszt nekem, de rögtön! Megpróbálta átkarolni a nőt, de miközben a karja nem érte át a derekát, átszellemült mormogással árulta el, hogy órá éppenséggel ez hat felajzóan, mmm, milyen feszes a derekad! A másik két költő tüntetően unatkozott, a kopasztott csirkefejű leányzó pedig figyelmeztető krákogásba fogott. Ne féljenek, jön Simon is, mondta az igazgatónő, s a hangja békülékeny, a tekintete olvatag lett, azt hiszem, ő még a műhelyeket járja, nehogy hazamenjenek, akik végeztek, hiszen miattuk kezdünk fél hatkor. Eegen, csak hogy most hat óra múlt öt perccel, jegyezte meg Bocsári, már ne is haragudjon, mi sem érünk rá a végtelenségig. Arról is szó volt, tette hozzá Pakulár, s közben rosszállóan simogatta vörhenyes szakállát, hogy mire megjövünk, itt lesznek a könyveink, de egyetlen egyet se látok. Kunoskó meglepődve figyelte a távolból, hogy az előjelek (mármint a műsor szempontjából) nem éppen biztatóak. Kezdte nem érteni, hogy miért hívogatják mindenhova pont ezeket a költőket, ezt a szekánt, sértődött társaságot? A méltányosság kedvéért hozzágondolta, Tüke a kivétel. Legyenek, azaz legyetek nyugodtak, Simon a könyveket is hozza, felelte Kevidiné Ági, és zavarában, amiért Pakulárt és Bocsárit is majdnem tegezte, vihogni kezdett. Mintha végszóra jönne, berobogott Katz Simon, és már az ajtóból kiabált, jön a tanműhely, nem pofátlanságból késnek, de az öltözőben bekrepált a tus, ebben a hónapban már másodszor. Olyan hangerővel dohogott, mintha azt remélné, hogy az illetékesek – bárhol vannak is – meghallják, bezzeg ha az irodában romlik el valami, rögtön megcsinálják, csak a melósnak nem jár meleg víz. Bár közben odaért a dobogóhoz, a költőkre ügyet se vetett, annak sem adta jelét, hogy meg volna könnyebbülve, amiért időre megjöttek. Mint akinek most jut eszébe, hogy valamit elfelejtett, rögtön sarkon is fordult, és elrohant,

hozom a könyveiteket! Karnyújtásnyira vágtatott el Kunoskótól, de mert futás közben is terepszemlét tartott, a nagybátyját sem vette észre. Hát a kettesből hol vannak, bömbölte fájdalmasan, félórája sincs, hogy beszéltem velük! Amit ezek tőlem kapnak, nem teszik az ablakba. A terem tulsó végébe érve lefékezett egy másodpercre és visszaordított, hé Tüke, elhoztad, amit kértem?

*

Kunoskó fölkapta a fejét, nocsak, hát a Simsi-gyerek mégis észrevette a költőket? Akkor meg miért nem akarta a találkozást a dolgok rendje és módja szerint megejteni, üdvözlés, érdeklődés a hogylétük iránt, annak eldarálása, miszerint félt, hogy el se jönnek, és bizonygatás, a terem később majd teli lesz, jön a közönség. Miért nem akkor tette fel Tükének azt a bizonyos kérdést, amikor mások nem hallhatták? Miért kellett az egész terem tudtára adnia, hogy Tüke meg ő máris ismerik egymást? Simsi nagybátyjaként kifejezetten bosszantotta, hogy a gyerek így viselkedik. Azt lehetne hinni, nem is Tüke válaszára volt kíváncsi, csak fitogtatni akarta, hogy bizalmas ügyletei vannak azzal, aki itt a leghíresebb vendég, de Katz Simon úgy beszélhet vele, mintha a seggéből rántotta volna ki. Ki-ki vonja le maga a következtetést, hogy ezt azért teheti meg, mert a tanműhelyben ő a No.1., éppen úgy, ahogy Tüke az idehívott irodalmárok között. Eddig világos, de mi szüksége erre Simonnak? Mit akar az öcskös? Hiszen ilyen trükkök nélkül is egyértelmű az összes jelenlévő számára, hogy ő itt kulcsfigura, Miért nem elég ez? Ő például meggyőződött róla, hogy amit Katz Simon „kiemelkedő aktivitásáról” olvasott, az nem ügynöki képzelet szüleménye volt, hanem nagyon is valóság. És mégsem tud erre büszkének lenni. Inkább viszolyogtató, hogy Simsi szinte kéjeleg nélkülözhetetlensége pózában. Miközben ezen töprengett, az agyába villant valami, aminek eddig nem tulajdonított jelentőséget. Odahaza, a családi vacsorákon nem vette észre, de itt, idegen közegben feltűnt, hogy a Simon-gyerek kicsit alacsonyabb, mint a hasonló korúak, s amennyivel alacsonyabb, annyival szélesebb is. Neki, mint szenvedélyét időhiány miatt nem gyakorló, mégis vérbeli gombásznak az jutott róla eszébe, hogy Simsi leginkább a laposorrú, gumós, hasas tinóruhoz hasonlít. Az is különleges a gombák között, de azt sem a tetszetős külseje teszi különlegessé. Az ébredező gyanút egy másik emlék csak erősítette. Amikor Simsi először jelent meg náluk alapjában véve fölösleges, mert mindössze egydioptriás szemüveggel az orrán, ők Herminával le akarták beszélni róla, kár azt az édes, nyílt, kerek pofácskádát eldugni egy vastag fekete keret mögé, győzködte Hermina, nekem, mint nőnek, elhiheted. Simsire ez se hatott, sőt, olyan nyersen torkollta le Herminát, ahogy azelőtt soha, ebben a dologban te nekem nem

vagy nő, csak a nagynéném. A nők szerint szemüveggel elviselhetőbb a pofám, mert kevésbé látszik ez a rémes krumpoli a közepén. Nem baj, hogy hiú a gyerek, mondta utólag Hermina, majd ha lesz más is, amivel kitűnhet, nem fogja szégyellni az orrát sem. Kunoskó eldöntötte, hogy erről az estről – már amennyit a titoktartási kötelezettség megenged – mesélni fog az asszonynak, mert úgy tűnik, ez egyszer nem lett igaz: Simsi hiúsága most is féktelen, és valósággal éheznek rá, hogy éreztesse másokkal a fölényét. Szabad az a hely, bökte meg Kunoskót egy rozsmárbajszú öregúr, s a mellette lévő székre mutatott. Kunoskó észbekapott, ha továbbra is itt ácsorog, Simon előbb-utóbb észreveszi, bár ez a veszély egyelőre nem fenyegetett, mert a fiú továbbra is szédülten rohangu előre-hátra, és úgy nyüzsgött, mintha kettő volna belőle. Az egyik az előkészületek hiányosságai miatt pörölt Kevidinével, aki megadóan bólogatott, a másik a meghívott szerzők könyveit volt kénytelen maga idecipelni, egyfolytában azon méltatlankodva, hogy másnak ez miért nem jutott eszébe. Hát a diavetítővel mi lesz, ordított fel sebzetten, behozná végre valaki? Basszameg, lajhár bagázs, hát itt semmi se működik, amit nem én csinállok?

*

Kevidiné sugárzó arccal lépett fel a dobogóra, s a hangja olyannyira szirupos volt, mintha egy üveg Bambiba még pár kanálnyi mézet is csurgatnának. Nem tudta eldönteni, hogy a tanműhely Katz Simon mozgósította fiataljai vannak-e többen, vagy a művelődési ház törzsközönségét alkotó idősök, ebből kifolyólag az-e a helyes, ha tegezi, vagy az, ha magázza a nézőteret? Emiatti zavarában folyton vihogott, mint egy túlrett kamaszlány. Helyes teremtés ez a mi Ágicánk, súgta valaki Kunoskó mögött, és milyen édes, hogy ennyire zavarban van, pedig nem ez az első rendezvénye! A nézők nem sejtették, hogy Kevidiné korántsem véletlenül viselkedik így, ő pontosan tudja, hogy ezek a mai est utolsó idilli pillanatai, azután már a költők polgárpukkasztó versei következnek, amiknek a sikere mindig borotvaélen táncol, mert a közönségnek hiába tetszenek, ha (más művházakban dolgozó kollégáktól hallott ilyesmit) a vezetőséget valaki félretájékoztatja. Akkor majd nem árt, ha a nézők összbenyomását legalább részben az ő édelgő negédessége határozza meg. Már az elején olyan benyomást akart kelteni, mintha csupa szép és barátságos élmény következne, s ezt előlegezi meg a csengő hangon bejelentett meglepetés: ma először három közismert költőt fogtok-fognak-fogunk hallani, Pakulár Ádámot, Bocsári Ernőt, pardon, Bocsári Ervin néven közismernek, szolt közbe a költő, amin néhányan elnevettek magukat, de Ágica nem törődött ezzel, az a jó, ha oldódik a hangulat. Szinte eufóriába esve jelentette be a folytatást, és hallani fog-juk-játok Tüke Lászlót! De ezen

kívül ma este megismerünk valakit, aki költőként nálunk fog bemutatkozni, Karalyos Sándort! Ti-önök-mi ugyan más néven ismerjük, tudniillik ő nem más, mint tanműhelyünk ifjú dolgozója, mindannyiunk szeretve rettegett Simonkája, Katz Simon! Az égővörös fülű költő nevét székborogató üvöltözés, nekiszabadult kurjongatás fogadta, amiből kiderült, hogy költő voltáról a tanműhelyiek sem tudtak, Kunoskót azonban ez sem vigasztalta meg, elképedésében tátva felejtette a száját, ráadásul becsapottnak érezte magát. Mindig büszke volt rá, hogy nem egyszerűen rokoni viszony fűzi az unokaöccséhez, de a kapcsolatuk bensőséges és bizalmas. És most mi derül ki, a gyerek arra se méltatta, hogy bevallja, verseket ír! Tudnom kellett volna, gondolta először, de ez ellen rögtön fel is horgadt az önérzete, mégis, miből? Simsi még csak könyvet sem kért soha ajándékba. Egy városnéző sétájuk közben belebotlottak a munkásőr egyenruhában hazafelé baktató Sitkey Szaniszlóba, s ő a gyerek fülébe súgta, hogy ez a bácsi egy híres költő, de Simsi annyit se mondott, hogy jó, és végképp nem mondta, hogy én is írok verseket, nem kapott az alkalmon, hogy olyan valakit ismerhet meg, aki tanácsokkal segíthetné a költői pályán. Egyszóval titkolódzott. De miért lett Katzból Karalyos? Mi baja a keresztnévvel? Ha már változtat, miért nem lett Karalyos Simon? Az viselkedik így, aki minden nyomát el akarja tüntetni annak, hogy honnan, kik közül jött. Bezzeg arról tudott beszélni, hogy sem mérnök, sem tornatanár, sem jogász nem akar lenni, hanem csak és kizárólag bölcsész, holott a jogi karra már tavaly be tudta volna juttatni, s akkor nem kellett volna a kölöknek egy évre beállni a tanműhelybe, és hiába magyarázta neki, hogy nem akar mindenáron ügyvédet csinálni belőle, lehet éppenséggel bíró vagy ügyész is, jogi diplomával nyitva áll előtte az egész államigazgatás, a politika, minden, de Simsi úgy viselkedett, mintha ő egyenesen tönkre akarná tenni az életét, tüntetett vele, hogy a jogászai pályával erőszakot tesznek rajta, s így most utólag Kunoskónak úgy kellett éreznie, a szeretetéért cserébe árulást kapott. Úgy látszik, nem, vagy félreismerte az unokaöccsét. De van egyetlen egy rejtély, ami mégiscsak oldódott: azért tanúsított Simsi még „Varnyú” ügynök számára is feltűnő buzgalmat a mai est előtt, mert ő maga is itt mutatkozik be, mint költő. Rosseb, aki megeszi, ha mindenáron muszáj verseket írnia, csapódhatott volna kevésbé zúrós csoporthoz is! Miért pont Tükéékhez törleszkedik? Mintha különleges érzéke volna hozzá, hogy mivel nehezítse a nagybátyja helyzetét. Mostantól nemcsak a tanműhely ifjú munkását kell nagybácsiként óvnia, a szolgálat tisztjeként pedig szemmel tartania, de gondjai lehetnek a Karalyos Sándor nevű fiatal költővel is. További bonyodalmakkal fenyeget, hogy nem tudni, „Varnyú” ügynök belenézett-e a mai est előtt Katz Simon személyi anyagába, és ha belenézett, mit gondol arról, hogy Katz anyját lánynevén Kunoskó Erzsébetnek hívták?

Mély

OBERCZIÁN GÉZA

Mély táskás szem, a fehérje egész megsárgult, vérekes, az arc beesett, sovány. Az öreg doktor ezt fogalmazta meg magában borotválkozás közben, hunyorgott az éles fényben, a tükörben visszatükröződött a rendelő vakító fehérsége. Összeszorult a szíve, mintha egy dobbanás kimaradt volna, eltűnődött, megint egy árnyat látott-e, vagy csak a szemhéja rebbent. Hiszen pont azért hozatta a rengeteg lámpát, hogy az árnyak, amik mind gyakrabban feltűntek, eltakarodjanak. Mindig estefelé jöttek, és susogtak, beszéltek hozzá a magányában, de lehet, hogy napközben csak nem vette észre őket, annyi dolga akadt. Egymásnak adták a kilincset az emberek, mindannyiuknak volt valami nyavalyája, isiász, vérnyomás, cukor, előregszik a falu vele együtt. Bal kezével elhúzta sovány tokáját, kiegyenesítette a ráncos bőrt, a jobbal hozzáértette a borotvát: még nem remeg a kezem, gondolta elégedetten. A hangos kopogástól összerezzent, apró vágást ejtett mégis, a vér frissen kiserkent, világos pirosan kígyózott le a nyakán: legalább folyik még, ennek is örülni kell, gondolta, ki lehet ez késő este?

A fiú, aki az ajtóban állt, ellenzőt formált a kezével, amikor benézett az ajtón a nagy fényességbe. Legalább tizenöt lámpa ontotta a fényt, minden sarokra, minden szegletre, bútorra, berendezésre világítottak, egyetlen árnyék sem volt, látszott, hogy nagy gonddal tervezték meg az egészet.

– Mi van, mit akarsz? – mordult az öreg a sötétbe.

– Vérzik – mondta a fiú, és másik kezét bizonytalanul mozgatta a nyaka előtt.

– Micsoda? – az orvos kezdte elveszteni a türelmét, és fázott is, tél volt, előző nap végig havazott, be akarta fejezni a borotválkozást és lefeküdni, reggel, mire felkel, nem lesz rá ideje, megint tele lesz a váró.

– Maga. Itt – a fiú erősebben hadonászott, mintha azt mutatná, hogyan fogja elválni a saját torkát.

– Gyere be! – vetette oda az öreg, és visszament a melegbe, egy darab papírtörülőt szakított és rátapasztotta a sebre. – Csukd be az ajtót, kihűl a szoba.

– A Borihoz hívják, éppen vajúdik – a fiú egyik lábáról a másikra állt, csizmája alatt tócsa gyűlt az olvadó hóléből – de nem megy neki, a bába küldött.

Az öreg orvos közben visszatért a tükör elé és folytatni akarta a borotválkozást, megfeszítette a petyhüdt bőrt, mint az előbb, felemelte a borotvát, de amikor a fiú a Borit említette, keze megint csak megremegett, újabb vérpatakocska indult lefelé a leffegő redők közt. Érezte, hogy gyorsabban ver a szíve, meglódul, mint egy gyorsvonat, megszedült, és igen, úgy látta, mintha árnyak táncolnának a fal előtt: itt vagyunk, ragyogunk...

– Tűnjetek el – mormogta a tükörképe szemébe nézve, majd a fiúhoz szólt – mikor?

– Félórája jöttem el, ha ezt kérdezi. Mennünk kéne, sietni kell, azt mondták. – a fiú közönyösen állt, nézte a két kis vörös csermelyt, ahogy elágaznak a ráncok között, aztán összefolynak lassan a nyakon, mint két égő folyó, táplálják egymást, forrásuk a toka, erejüket a mélyben pumpáló szív szabályozza.

– Kocsival vagy? – reménykedés volt az orvos hangjában, de valójában nem gondolta, hogy ez a gyerek vezethet, túl fiatal még.

– Gyalog – mondta a fiú.

Lassan haladtak a csúszós földúton, az ég borult volt, se hold, se csillagok, a szél borzolta felettük a sötét felhőket. Az orvos a fiú karjába kapaszkodott, lihegve botladozott. Szeme könnyezett a hidegtől, nem látott tisztán, csak mint egy kaleidoszkópban, széttöredezett képek alkotta látomást, surranó árnyakat, az egyik a fülébe suttogott: siess, siess, jön az aratás. Megszorította kísérője karját, hogy az felszisszent, de nem mondott semmit, csak lépett ütemesen, vitte, vezette a doktort a tanya felé. A végén már hangosan zihált, fújtatott, mint egy mozdony, pára bodorodott a szájából, mintha a lelkét lehelné ki, szíve össze-vissza kalimpált, meg akart állni, de a fiú húzta magával: gyerünk, menni kell, mondogatta.

A vályogház, ahová megérkeztek, régi volt, sötét és nedves, füstszag áradt a vaskályhából, de meleg alig, régi nehéz bútorok recscentek néha tiltakozásul az elmúlt idő ellen, a vajúdó nő egyre elhalóbb sikolyai mellett ez volt az egyetlen hang a szobában. Álltak az ajtóban, az orvos és a fiú, verték le magukról a havat, levették nehéz kabátjukat. Az öreg a fiú felé fordult: most maradj kint, nem kell bejőnnöd, mondta. A gyerek hálásan bólintott. Az orvos, miközben becsukta maga mögött az ajtót, ismerős hideg fuvaltatot érzett, és meglátta, hogy beosont mellette a Halál. Egyenesen a nőhöz ment, leült az ágy sarkára, ahol a feje volt, kifejezéstelen csonttekintetével visszánézett az öregre, mintha kihívná: na, melyikünk az

erősebb, gyere, küzdj meg velem még egyszer! Nem az első találkozásuk volt, a doktor hosszú praxisa alatt többször megjelent, vérre menő harcokat vívtak, birkóztak, tépték-vágták, mély sebeket ejtettek egymáson, de ember itt nem nyerhetett, kivétel nélkül elmentek a kiválasztottak.

– Őt nem adom, az anyját elvitted, de a Boriért már megharcoltam, és nem engedem a gyerekét sem – mormogta az öreg a fogai közt, és közelebb lépett az ágyhoz. A bába és a vajúdó nő anyósa semmit sem vettek észre, egyszerre magyarázták, mi történt eddig.

Az események felgyorsultak, az orvos határozott utasításokat adott, a bába és az asszony igyekeztek mindenben segíteni. Sürögtek az ágy körül, forró vizet hoztak, műszerek kerültek elő, fecskendő, csipesz, hüvelytágító, fertőtlenítő, hófehér lepedők véresedtek, megerősödtek a sikoltások, együtt tolták a farfekvéses gyermeket ki az anyából, homlokukon a hűvös ellenére izzadság gyöngyözött. A Halál egykedvűen ült a nő fejénél, hol a doktort, hol őt nézte, várakozott, ez volt a dolga, erénye a türelem, egy életen át képes várni mindenkire, ezt a pár percet kibírja. Az öreg rápillantott, talán a furcsa szög miatt, hogy csak félprofilból látta, tűnt neki úgy, mintha kaján mosoly lett volna csontarcán, ez végképp felzaklatta: fényt, sok fényt, lámpákat hozzanak, akkor eltűnik!, kiáltotta. A nők nem értették, minek kéne eltűnnie, de gyorsan egy lámpát állítottak az orvos mellé az ágy végéhez, felkapcsolták. A Halál árnyéka megnyúlt tőle és felért a plafonig.

– Erőlködsz, de most nem győzhetsz – az orvos magabiztos volt, mélyen felnyúlt, megfogta az újszülött fejét és lassan, de határozottan kifelé kezdte húzni.

– Megvagy, kislegény! – kiáltott fel, mikor a karjai közé csusszant a parányi magzat. – Fiú! – folytatta, és várta a jól ismert első lélegzetvételt követő felsírást, de mély, visszafojtott csend uralta a szobát. A gyermek kék volt, szeme csukva, mozdulatlan némán feküdt az orvos karjában. Az anya közben kimerülten hevert, fel sem fogta, mi történik körülötte. Valami fagyos hidegséget érzett maga mellett, amitől megrémült, de csillapította is a fájdalmait, furcsa könnyedség járta át, elaludt.

– Nem adom egyiket sem! – kiáltott az orvos, farkasszemet nézve a Halállal, aki továbbra is nyugodtan ült, kisujját sem mozdította, merev volt, mint egy szobor, hideg, mint a jég, lehelete fagyos, tekintete feneketlen mély kút.

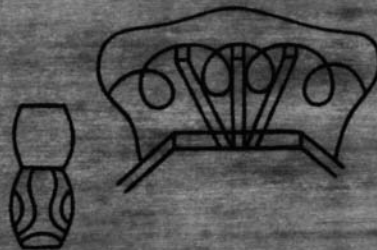
Lemosták a csecsemőt forró vízzel és hófehér lepedőre fektették, mégsem lélegzett, szíve nem dobogott, szeme ki nem nyílt. Az öreg orvos két-két ujját keresztbe rakta az apró mellkason és szívmasszázst adott, minden ötödik nyomás után félig borotvált ajkát a gyerek feje fölé illesztette és belefújta a szájába, majd újra, és újra, már szédelgett az erőlködéstől, pedig szinte nem is használta az izmait, számolt, koncentrált, szeme előtt árnyak lebegtek, feje körül táncoltak, fülébe suttoztak: add fel, nem a te hibád. A Halál ekkor

megmozdult, és mutatóujjának kis mozdulatával megkarcolta az öreg szívet, mire az kihagyott pár ütemet. Az orvos összegörnyedt a kintól, de a szemébe nevetett: mindent megpróbálsz, de azért sem adom! Felpattant és elkapta Halál köpenyegét, megrázta, kifelé taszigálta a szobából, majd visszatért a kicsi mellé és folytatta az élesztést. A Halál félrehajtott fejjel figyelte, egész markával megszorította az öregember szívet, egyszer, kétszer, az öreg fetrengett a fájdalomtól, akkor elengedte. Még érezte jeges tapintását, mikor négy ujjával újakezdte a masszázst, öt ütem, levegő, öt ütem, levegő, öt ütem, levegő...

Az öregember ernyedten feküdt, kimeredt szemmel nézte a Halált, belül mosolygott, mert megérezte a kis szív első dobbanását: már csak egy levegő, és én nyertem, először a párbajunkban, megmarad az anya és a gyerek is, ujjongott. Öt ütem, levegő.... Mély... levegő...

A gyermek felsírt végre, mint egy sziréna, erősen, egészségesen, teli tüdőből, követelve az életet és mindent, ami ahhoz kell, kapálózva igyekezett megszabadulni a rá nehezedeő ősz fejtől. Végül a bába és az asszony lefejtették róla az öreg orvost, kiterítették a padlón, és zokogva örültek a gyermeki sivalkodásnak.

– Menjünk – mondta a Halál egykedvűen.

NÉMETH ZOLTÁN

Álnév és névtelenség a kultúrában, a művészetekben és az irodalomban

(Előszó)

Korunk az álnevesség és a névtelenség korszaka. A név körüli problémák mára egész társadalmunkat átszöttek, köszönhetően az internetes kultúra játékszabályainak. A honlapokon közzétett és tárolt írások nagy tömege névtelen, a blogszférában megjelenő önéletrajzok és fikciós művek jelentős része szintén. A napilapok politikai és művészeti cikkei alatt olvasható kommentek elsöprő többsége álneves. Mindez kiváló lehetőséget biztosít az identitásjátékra éppúgy, mint a hamis vélemények közzétételére, vagy éppen a jogi kereteken túllépő becsmérlés és gyűlöletbeszéd nyilvánosságra hozására. Az álnév és a névtelenség ebből következően a bűnözők világában is alapvető fontosságú szereppel bír, az okirat-hamisítástól kezdve a terroristák és a terrorelhárítók világáig.

A kortárs magyar irodalomban az álnevesség szintén rendkívül jelentős szereppel bír. Az egyik első posztmodern verseskötet, Weöres Sándor *Psyché* (1972) című kötete *Psyché*, azaz Lónyay Erzsébet verseit közli a fikció szerint. A kötet versei egy 18. század végi, nyelvújítás előtti nyelven szólnak meg, és tartalmazzák *Psyché* leveleit, Ungvárnémeti Tóth *Psychéhez* írt szerelmes verseit, Csernus Marianna színésznő *Psychéről* írott visszaemlékezését. Weöres olyan tökéletes aprólékosággal játszott el az álnév adta játékos lehetőségekkel, hogy még Acházt Márton a *Magyar asszonyok arczképcsarnoka* (Budapest, 1871) című munkájának Lónyay Erzsébetéről szóló fejezetét is közli, valamint egy *Utószót*, amelyben méltatja *Psyché* helyét a magyar irodalomban.

Weöres Sándor kötete minden bizonnyal inspirálója volt azoknak a

posztmodern költészeti játékoknak, amelyek az 1980-as évektől kezdődően a magyar irodalom jelentős vonulatát alkották. Esterházy Péter Csokonai Lili álnéven jelentette meg nagy sikerű, *Tizenhét hattyúk* (1987) című regényét, amely szintén egy sajátos, későbarokk, archaikus nyelvet alakít ki a mű számára. Az 1987-ben színre lépő Tsúszó Sándor fiatal szlovákiai magyar irodalmárok beszélgetéséből született meg a pozsonyi Madách Kiadóban. A visszaemlékezések szerint Hizsnay Zoltán, Grendel Lajos, Balla Kálmán, Karsay Katalin, Szőke Edit és Tóth Károly hozták létre az álnevet, s a későbbiekben Tsúszó Sándor neve alatt publikált verset, prózát, műfordítást néhány tucat író, költő, kollektív álnevet hozva létre. Sőt, Tsúszóról szóló fiktív kritikákat és tanulmányokat közölt nem egy irodalomkritikus. Parti Nagy Lajos Sárbogárdi Jolánja *A test angyala* (1990) című kisregényével lépett be a magyar irodalomba, s a dilettáns nyelv lehetőségeit aknáztta ki. A kilencvenes évektől egészen napjainkig álnevek tucatjai borították el a magyar irodalmat. Többek között Kovács András Ferenc (Lázary René Sándor, Alekszej Asztrov, Jack Cole, Caius Licinius Calvus, Kavafisz, Hadd-el-Kaf, Fu An-kung, Kálmáncsehy József, Marullo Pazzi, Sir Andrew Blacksmith), Baka István (Sztepan Pehotnij), Talamon Alfonz (Samuel Borkopf), Csehy Zoltán (Pacificus Maximus), Bogdán László (Vaszilij Bogdanov), Kabai Lóránt (Spiegelmann Laura) és Nyerges Gábor Ádám (Petrence Sándor) nevéhez köthető az irodalmi identitásjáték és misztifikáció posztmodern kialakítása a magyar irodalomban.

Éppen ez, az álnevek bonyolult világa adta az inspirációt ahhoz, hogy 2012-ben egy tudományos projektet dolgozzunk ki kollégáimmal a szlovákiai, besztercebányai Bél Mátyás Egyetem Hungarisztika Tanszékén *Álnév és maszk az irodalomban* címmel. Kiindulópontként a kortárs magyar, illetve posztmodern irodalom szolgált, de szükségesnek éreztük az elméleti szakirodalom vizsgálatát is, hiszen például Gérard Genette, Michel Foucault vagy Jacques Derrida életművében is fontos szerepet játszik a név hatalma és problematikája. Foucault esetében mindez életrajzi tényekre is visszavezethető, hiszen Paul-Michel Foucault néven született 1926-ban a franciaországi Poitiers-ben, s miután édesapja, a kiváló sebész, Paul-André Foucault arra akarta kényszeríteni, hogy a filozófia helyett a családi karriert folytassa, konfliktus alakult ki apa és fia között, s emiatt, szembeszegülésből és dacból a filozófus elhagyta nevéből az apa után kapott Paul nevet, hogy az új névhez egy új identitást társítson. Éppígy fontos szempont volt a temporalitás szempontjainak, vagyis az álnév kérdésének időbeli vizsgálata, hiszen minden korszakban más és más okai voltak az álnevességnek. Az első irodalmi hamisító állítólag Dionüsziosz sztoikus filozófus volt, aki a IV. században Szophoklész neve alatt írta *Parthenopaeus* című drámáját, amelyet volt tanítója, Heráklidész megszegyenyítésére használt fel. A középkori névtelenség a szerzői öntudat hiányára vezethető vissza, az

isteni dicsőség fényében az alkotó neve és halhatatlansága másodrendű szempontnak számított. A humanizmus idején az ún. metonomázia divatját figyelhetjük meg, amikor is az ókori kultúra tisztelete miatt latinizált névalakokat, illetve gyakran az eredeti név görög vagy latin változatait hozták létre az írók. A vallásháborúk idején, de később is a más vallású vagy ellenzéki értelmiségiek és írók politikai okokból használtak álneveket, félve az esetleges megtorlástól. A 19. században az ún. pseudoandronímia jelenségére figyelhetünk fel. Ez azt jelentette, hogy az írók gyakran választottak férfinévet, mert a nőktől elvitatták az íráshoz való jogot. A 19. században egyébként is általánossá vált az álnévhasználat. Petőfi Sándornak több mint egy tucat álnevét ismerjük, Mikszáth Kálmán százharmincöt (135!) álnevet használt, főként publicisztikai írásaiban. Vörösmarty Mihály, Arany János és Ady Endre is a legváltozatosabb álneveket használták, számjegyeket, az összeadás jelét, kettős vonalú plusz jelet stb.

Mindez azt is jelentette, hogy az álnevek világa nem magyarázható meg a korszak, a szociokulturális háttér, a hatalmi kérdések, illetve a szépirodalmi konvenció vizsgálata nélkül. A pályázat végül sikerrel járt, és 2013-2015 között került sor az *Álnév és maszk az irodalomban* című projekt (*Pseudonymy a masky v literatúre*, VEGA 1/0021/13) lebonyolítására, amelynek keretén belül két nemzetközi tudományos konferenciára, valamint két konferenciakötet és egy monográfia megjelentetésére adódott lehetőség. A projekt vezetését 2013 őszétől Ardamica Zorán vette át, akinek a szerkesztésében jelentek meg az *Álnév és maszk az irodalomban* (2014) és *Az irodalmi álnév és maszk értelmezésének elmélete* (2015) című kötetek. Jelen sorok írójának nevéhez pedig az *Álnév és maszk* (2013) című monográfia megjelentetése köthető.

A két tanulmánykötet jól mintázta azt a sokféleséget és gazdag kutatási területet, amely az álnevek világával kapcsolatba hozható. Szirák Péter¹ (Debreceni Egyetem), Mizser Attila² (Palócföld), Őszi Brigitta³ (Bél Mátyás Egyetem), Tóth Lilla⁴ (Bél Mátyás Egyetem) a kortárs magyar irodalom kontextusában értelmezték az álnévkérdést, Esterházy Pétertől Spiegelmann Lauráig, Talamon Alfonztól a Szilasi László – Németh Gábor szerzőpárosig. Nagy Csilla (MTA BTK Irodalomtudományi Intézet – Bél Mátyás Egyetem) a kortárs világirodalom⁵ és magyar irodalom⁶ játékerét egyaránt felhasználta értelmezéseiben. Alabán Ferenc (Bél Mátyás Egyetem) a név és álnév történeti kontextusát⁷ vizsgálta magyar – szlovák kapcsolatokban.⁸ Csehy Zoltán⁹ (Comenius Egyetem) a meleg kultúra és irodalom álnévhasználatának kérdéseivel foglalkozott. Petres Csizmadia Gabriella¹⁰ (Konstantin Filozófus Egyetem) a meseregények névadási tendenciáit vizsgálta. Polgár Anikó¹¹ (Comenius Egyetem) és Ardamica Zorán¹² (Bél Mátyás Egyetem) a műfordítások területén nézett szembe a szerzőség kérdésének igen érzékeny kérdéseivel, utóbbi szerző egy másik tanulmányában¹³ a populáris zenei élet területére is kiterjesztette vizsgálódását. N. Tóth Anikó¹⁴ (Konstantin

Filozófus Egyetem) az irodalmi álnév és maszk értelmezésének elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkozott, Tóth Katalin¹⁵ (Konstantin Filozófus Egyetem) pedig az álnévhasználatot a kortárs cseh, szlovák és magyar irodalom közép-európai kontextusába helyezte.

Az itt következő blokk e projekt lezárásának tekinthető, köszönhetően a lehetőséget nyújtó Palócföld szerkesztőségének. Fekete Norbert a 19. század elejének irodalmi vitáiba nyújt betekintést az álnévhasználat korabeli sajátosságait is érintve, Kazinczy Ferenc, Kölcsey Ferenc, Kis János, Himfy világába. Deczki Sarolta a hivatalos név és a másodlagos név bonyolult viszonyait értelmezi a kortárs magyar prózairodalom jelentős alkotójának, Tarr Sándor műveiben, érintve a szerző elhíresült ügynökmúltját is. Ardamica Zorán Hajdu Szabolcs filmjeiben maszk és illúzió kapcsolatát értelmezi, kitérve a filmek intertextuális kapcsolati rendszerének vizsgálatára is.

Álnév, névtelenség, maszk: mindhárom fogalom a titokkal és a titok leleplezésének ígéretével kecsegtet, s így tulajdonképpen az értelmezés allegóriájaként működik. A valódi név megtalálása azonban nem végpont: hanem egy másik kezdet, egy újabb maszk és név, s ezáltal egy újabb olvasás kezdete.

Jegyzetek

¹ SZIRÁK Péter, *Név, álnév, mű, olvasás = Álnév és maszk az irodalomban*, szerk. Ardamica Zorán, Banská Bystrica, Belianum, 2014, 27-36.

² MIZSER Attila, *A levelek leple alatt: Gabriely György és Poletti Lénárd levelezése = Az irodalmi álnév és maszk értelmezésének elmélete*, szerk. Ardamica Zorán, Banská Bystrica, Belianum, 2015, 69-75.

³ ÓSZI Brigitta, *A nevek játéka Talamon Alfonz Samuel Borkopfjában = Az irodalmi álnév...*, 55-60.

⁴ TÓTH Lilla, *A maszk szerepe a közéleti lírában = Az irodalmi álnév...*, 23-30.

⁵ NAGY Csilla, *A Dorian-háromszög: Mediális és narratív játéktek Will Self regényében = Álnév és maszk...*, 37-45.

⁶ NAGY Csilla, *Test és hatalom: Még egyszer Spiegelmann Lauráról = Az irodalmi álnév...*, 61-68.

⁷ ALABÁN Ferenc, *Névadás és hatásérték: Mozaikok az irodalmi névadás néhány értelmezéséből = Álnév és maszk...*, 47-58.

⁸ ALABÁN Ferenc, *Nevek sorsa a változó időben = Az irodalmi álnév...*, 87-96.

⁹ CSEHY Zoltán, *Mások: Művészi név- és identitáskonstrukciók szubkulturális környezetben = Álnév és maszk...*, 83-95.

¹⁰ PETRES CSIZMADIA Gabriella, *Bujdosó mesehősök: Az irodalmi mesék kölcsönzött szereplőinek álnevei = Az irodalmi álnév...*, 77-85.

¹¹ POLGÁR Anikó, *Társfordítók, szerkesztők, lektorok. A szerzőség kérdése a*

Horatius-vitában = Álnév és maszk...,59-72.

¹² ARDAMICA Zorán, *Álnév és műfordítás = Álnév és maszk...*, 73-82.

¹³ ARDAMICA Zorán, *Másik név – A közelítés és eltávolítás gesztusai = Az irodalmi álnév...*, 31-42.

¹⁴ N. TÓTH Anikó, *Álnév és maszk: elmélet és gyakorlat = Az irodalmi álnév...*, 11-22.

¹⁵ TÓTH Katalin, *Álnevek és értelmezésük a kortárs közép-európai irodalmakban = Az irodalmi álnév...*, 43-54.

FEKETE NORBERT

Kritikai műfajok és (ál)névhasználat a 19. század első felében

1826-ban Toldy Ferenc a következőket javasolja Bajza Józsefnek folyóirat-tervezetében, amely megalapozta a korszak egyik legjelentősebb kritikai sajtóorgánumát az általuk szerkesztett Kritikai Lapokat: „a »Kritikai levelek« tárgya pedig minden volna [...] könyveknek vizsgálatai vagy gúnyolatai; satyrikus epigrammok recenziók recenzióji, kritikus levelek [...] Semmi forma ki nem volna belőle zárva”.¹ Felsorolása arra mutat, hogy a korszakban széles fikciós és nem fikciós műfaji hagyomány állt a recenzens rendelkezésére, ami kéziratban és nyomtatásban egyaránt megjelent. A kortársak nem tettek különbséget a nem kritikai műfajok esetében a nyomtatás és a kéziratosság között: mind a két mediális teret ugyanolyan legitimnek tartották.² A sajtó alól kikerülő kritikák kérdése azonban neuralgikus pontnak számított a korabeli értelmezői közösségekben. Különösen az integrált irodalmi felfogást képviselő literátorok (pl.: Kisfaludy Sándor, Berzsenyi Dániel) tekintették káros, a nemzetet megosztó írásoknak a recenziókat, ezért a korszak kritikávitáiban aggódva szemlélték térnyerésüket. Úgy vélték, hogy a recenzensi gyakorlat csak egy teljes nemzeti felhatalmazással rendelkező tudósokból álló testület keretei között jelenhet meg. Ellenben a strukturált irodalomszemléletet képviselő szerzők (pl.: Kazinczy Ferenc, Kölcsey Ferenc, Szemere Pál) szerint a kritika alapvetően szükséges műfaj a hazai irodalom fejlődéséhez, az írók és az olvasók ízlésének, esztétikai érzékének csiszolásához, ezért kiemelten támogatták a műfajt.³ A kritikusok önvédelemből, és elveik közlésének érdekében folyamatosan keresték a megfelelő műfaji és szerzői névhasználati kereteket a recenzensi megszólalásra. Dolgozatomban a korszak kritikusai által választott műfajok

és mediális terek szerzői névhasználati normáinak feltárását és ezek alkalmazását vizsgálom a nyomtatásban megjelent recenziókban, illetve az esztétikai-kritikai epigrammákban.

Nyomtatott recenziók

A' kritikáról című tanulmányában Kölcsey rávilágít a nyomtatásban megjelent bírálatokkal szembeni fenntartásokra, amit abból a korabeli értelmezésből eredeztet, hogy a közvéleményben a műfaj „ócsárlásnak és hibák után leskődésnek” tűnt.⁴ Szerinte a nyomtatásban közölt recenzióhoz előszeretettel kapcsolták egyrészt azt a képzetet, hogy nem vonzza az olvasókat, akik valószínűleg így kevésbé lesznek hajlandók folyóiratokra költeni; másrészt hogy az írókat elriasztja az írástól, ami hátráltatja a nemzeti irodalom kibontakozását és gyarapodását; harmadrészt hogy a műfaj hangnemét általában ócsárlásként értelmezték. „Az újabb Recenzenseknek nagyobb részét többnyire a' gyalázásnak, üldözésnek fekete maniaja rázza.” – írja Kisfaludy Sándor *A' Recenziókról* című tanulmányában.⁵ Ő arra mutat rá, hogy korának kritikusi gyakorlatát leginkább a gyalázás és a mocskolódás határozta meg, ami törvényszerűsnek számított a korabeli jogrend alapján. A kritikai gyakorlat így könnyedén személyesítésnek (dehonesztáció) minősülhetett, ami „valami erköltsi véteknek, vagy [...] Pólgári hibának, deféctusnak, a' szemre való hányás[át]” jelentette, ami „akár szóval, akár írással” egyaránt megtörténhetett.⁶

Kölcsey említett tanulmányában szintén a jog világából származó eredetet keres a recenziókkal kapcsolatos tiltakozásra. Szerinte ez arra vezethető vissza, hogy a nyomtatott szót a megyei és országgyűlésekben a szólás szabadságához szokott nemesek egyértelműen bírósági végzésként értelmezték, amelyet gondolkodásuk szerint csak törvényhatóság hozhatott. Ennek egyetlen folyóirat vagy önállóan megjelent recenzió sem felelhetett meg.⁷ Ezeket figyelembe véve nem meglepő, hogy a közönség hűvösen fogadta a bírálatokat. A kritikák már a 18. századi folyóiratokban megjelentek, de nem örvendtek népszerűségnek, ami gyors visszaszoruláshoz vezetett, és egészen 1814-ig az Erdélyi Múzeum, majd 1817-ig a Tudományos Gyűjtemény megindulásáig döntően csak osztrák és német lapokban jelenhettek meg a magyar recenzensek bírálatai.⁸

Ebben a környezetben a recenziók szerzői nemcsak szövegeik különböző nevekké váló ellátásával törődtek, hanem élénk érdeklődést mutattak a névhasználat kérdéskörének elmélete iránt is. Ennek példája Kis János *Észrevétel a' fonák Recenziókról* című értekezése, melyben a Tudományos Gyűjteményben a B-h áljel alatt publikáló szerző kritikájára reagálva fejtette

ki a névhasználattal kapcsolatos elképzeléseit.¹⁰ Kis a bíráló legnagyobb hibájának az anonimitást tartotta, ami a korabeli értelmezésben egyszerre jelentette az álneves és a névtelen közléseket.¹¹ Az anonimitás szerinte „gyanús”, és előre felhívja a figyelmet az írás problematikusságára, aminek az elkerülése érdekében a következőket javasolja: „[k]i kell hát tenni a' nevet, kivált a' sértegető írásokban, mivel különben is ritka titok, a' mi világosságra ne jöjjön.” Egyértelműen arra szeretné szorítani a kritikusokat, hogy tüntessék fel nevüket írásaikban, hiszen a névtelenség jelentette titok nem nyújt teljes védelmet, és lelepleződés esetén saját magukat hozzák kellemetlen helyzetbe a nemzet, vagyis az egyik legtekintélyesebb nyilvánosság előtt. Az anonimitás tiltása megszelídítené a recenziók tónusát, amely hosszú távon a műfaj elfogadásához vezethetne. Kis szerint az alapvető kritikai szabályokat be nem tartó, névtelenül publikáló recenziós alapvetően felkelti az olvasó kíváncsiságát, hogy: „ki legyen a' [...] mitsoda hivatalú, 's mitsodás characterű ember”.¹² Ebben az interpretációban a szerzői név hiánya az olvasó elbizonytalanodásával jár, akinek így semmi sem áll rendelkezésére a recenziós személyének megállapításához. A recenziók alatt Kis nemcsak a pusztán szerzői név feltüntetését várta el, hanem további olyan információkat is, amelyek az illető származására vagy polgári státuszára utalnak, amik alapján felmérhető a kritikus témához való hozzáértése, illetve garantálják azt, hogy személyét tekintélyként el lehet fogadni a mű megítélésakor.¹³ Ez azonban B-hról egyáltalán nem derül ki, sőt recenziója olyan „szenny és epés” beszéddé válik a névtelenség hamis biztonsága miatt, amelyet csak botrányozással lehet olvasni.¹⁴ Kis lesújtó véleményét arra alapozza, hogy a szöveg nem teljesíti a jó kritikával kapcsolatos elvárásokat, hiszen „valamelly Munkának summáját, tzeljät, 's betsét” nem vagy csak nagyon elenyésző mértékben taglalja. Ennek hiányában sokkal inkább fonák recenzióként értelmezi azt, ami a diskurzust hátráltatja.¹⁵

Vele szemben a Δ áljelű szerző 1823-ban, a Tudományos Gyűjteményben eltérő véleményt fogalmazott meg: „mi köze is a' nevezetnek az az ítélet mivoltához? nem mind egy é akár ki mondja az igazat, a' valót; vagy ellenben a' helytelent, a' botrányoztatót? és megmásolhatja e' ezeket a' tsupa megnevezés?”¹⁶ A szerző egyértelműen kifogásolta, hogy a recenziós kötelező legyen feltüntetni a nevet, hiszen annak megjelenítése nem változtat a kritika minőségén, viszont könnyen személyeskedésekhez vezethet.¹⁷ Amíg Kis szerint a feltüntetett, akár tematikus információkkal bővített szerzői név az olvasót segíti a bíráló tekintélyként való elfogadhatóságában, addig Δ ezektől teljesen megszabadítaná a recenziót, és azt tartja a legfontosabbnak, hogy a kritika részrehajlatlan legyen. Szerinte Kis bírálóiban összemosza a recenzió és a „sértegető írás” (gúnyirat) műfaji kategóriáit, amelyek közül az utóbbi nem tekinthető kritikai műfajnak, sőt foglalkozni is méltatlan vele. Δ megköveteli, hogy a bíráló szigorú, elfogulatlan, és az esztétikai-kritikai

szempontokat érvényesítő ítélet legyen. Ennek megvalósulása érdekében szükségesnek vélte a szabad névhasználat fenntartását.¹⁸ Szerinte a névtelenség lehetőségének tiltása azt eredményezné, hogy egyrészt nem változna a bírálatok személyeskedő stílusa; másrészt azok nem lennének képesek az elfogulatlan ítélet meghozatalára; harmadrészt a tanítói funkció ellátására, így végül „merő tömjénező intézetekké” silányulnának, ami aláásná a műfaj létjogosultságát.¹⁹

Az ellenérzések leküzdésére szolgált Kazinczy stratégiája, aki szerint a recenziót elfogadhatóvá teszi, ha a szöveget megjelenés előtt megmutatja a megkritizált írónak, ezzel elejét véve a súrlódásoknak. Kazinczy Kisfaludyról az *Annalen*-be írt bírálatát kényes pontnak számított, hiszen egy közkedvelt szerző alkotásait élesen, név nélkül, egy idegen nemzet előtt, és egy külföldi folyóiratban bírálta, ami sem az alkotónak, sem a rajongóinak nem tetszett. A recenziók, illetve a *Himfy*-epigramma kettejük viszonyát megrontotta, amit azzal igyekezett áthidalni, hogy Ruszek apát közvetítésével felvette a kapcsolatot a költővel, hogy békülést kezdeményezzen. Kazinczy az ez úton írt levelek egyikében azt állította, hogy a megjelenés előtt recenzióját megküldte Kisfaludynak, hogy az esetleges tévedéseket észrevegye, így a kritikus a hibáit még időben javítani tudja. A Kazinczy–Kisfaludy-levelezésben azonban nincsen nyoma ennek a „korrektúrafordulónak”. Mindenesetre Kazinczy arra hivatkozott, hogy az *Annalen*-ben közölt recenzió negatív fogadtatása miatt az Erdélyi Múzeumban magyarul való újraközlésénél azért vállalta nevét, hogy a közönség számára is egyértelmű legyen szerzősége. Az íróval való láttatás a recenziók testületi ellenőrzése helyett, a szerző és a kritikus privát diskurzusában (magánlevelezésben) tartotta volna a bírálatok javításának kérdését.²⁰ A módszer részleteit azonban nem ismerjük meg, így azt sem, hogy meddig mehetett volna el a javítás, mennyire engedte volna a kritikus beleszólni a szerzőt a bírálatba. A láttatás gyakorlata azonban egyértelműen felfedi a nyilvánosság előtt a recenzens személyét. Talán nem véletlen, hogy Bajza évekkel később a Pyrker-pörben elítéli Kazinczy módszerét, mert a közlés „egy sereg jeremiádot szokott maga után vonni”.²¹ A *Kritikai Lapok* redaktora szerint ez a gyakorlat a szerkesztői munkát lehetetlenítette volna el, ezért nem javasolta ennek alkalmazását, még akkor sem, ha ezzel a recenzensi tévedések kiküszöbölhetővé tehető.

Esztétikai-kritikai epigrammák

A nyomtatott kritikával szembeni ellenérzések miatt az antik előzményekre építő esztétikai-kritikai epigramma fikciós műfaja alkalmas kereteket biztosíthatott a recenzió feladatainak betöltésére. A korabeli műfajértelmezés

alapján a római vagy martialisi epigramma nemcsak tömörített kritikaként funkcionálhatott, hanem szatíráként is, ami felhasználható az írói hiányosságok felmutatására.²² Ez a műfaj alkalmas kereteket biztosított Kazinczy számára, hogy saját esztétikai és kritikai elveit szélesebb körben is terjeszteni tudja. A széphalmi mester *Tövisek és virágok* címet viselő epigrammakötetét névtelenül publikálta 1811-ben annak ellenére, hogy egyes készülő darabjait megküldte levelezőpartnereinek, amivel egyúttal felfedte szerzőségét.²³ Véleményem szerint a *Tövisek és virágok* esetében Kazinczy egy kísérletének lehetünk tanúi. Maga a kötet anonim, de a külső címlapon feltünteteti a kiadás helyét: Széphalom, amit akár értelmezhetünk szerzői azonosításként is. Kazinczy azzal, hogy birtokát jelenítette meg saját neve helyett, intézményesítette az általa képviselt kritikai gyakorlatot, és az ország más, regionális irodalmi központjaihoz hasonló pozícióba emelte magát. Ellenfeleit gyakran nevezte vagy vonta össze egy földrajzi kategória alatt, például: Debrecen, Tuladuna.²⁴ A Széphalommal pedig jelezhetette, hogy személyében ő is az irodalmi élet egyik önálló, legitim centrumát testesíti meg.

Kazinczy a hazai folyóirat-kritika hiánya miatt a publikumnak a recenziós tónushoz való hozzászoktatásaképpen nyomtatásban jelentette meg epigrammáit, melyeknek kritikai élét Berzsenyinek azzal magyarázza, hogy: „[s]ok szabad *versben*, a' mi prózában *nem szabad*”.²⁵ Felfogásából tükröződik, hogy kritikai epigrammaiban vaskosabb hangot üthetett meg, mint a recenziókban, amelyet jól mutat többek között az *Epigrammai morál* című darabja is, ami reprezentálja az ebben a műfajban alkalmazott kritikusi attitűdjét, amely szerint az esztétikailag gyengébben teljesítő szerzőt recenziójának joga van erős szavakkal illetni.²⁶ A saját vélemény nyílt megfogalmazására a műfaji keretek biztosította lehetőségeken túl Széphalom intézményének vállalt szerepe is ösztönözhetette. Fontos megjegyezni, hogy elsődlegesen saját elveit kívánta közvetíteni, és nem arra törekedett, hogy megsértse a szerzőket. A kötet alkotásai azonban jelentősen felborzolták a kedélyeket. A legnagyobb felzúdulást a talán *Himfy*-epigramma váltotta ki, melyben Kazinczy saját szelekciós elveit propagálta. Erre mutat az is, hogy a botrányt kiváltó művet nem, csupán a benne szereplő nevet vetette el: a tervezett újabb verzióban már nem Himfy, hanem Csokonai verseit égette el Daykával.²⁷

A recenziók kiszorulása a honi irodalomból éppen úgy indokolhatta az epigrammák anonim közlését, mint a versek szatirikus, csipkelődő műfaji jellemzői. A Széphalom szerzői azonosítással megjelent epigrammagyűjtemény a szélesebb nyilvánosságot informálta egy érvényesíteni kívánt kritikusi gyakorlatról, és egy lehetséges irodalmi kánon felmutatásáról.²⁸ Lényeges tisztázni, hogy Kazinczy választott „neve” hogyan illeszkedett saját névhasználati gyakorlatába. Korábban, az Orpheusban

megjelent különböző műfajú alkotásait bizonytalan megfontolásból, de nagy változatossággal látta el álnévvel, saját nevével, vagy hagyott anonimitásban.²⁹ Ezzel szemben a Magyar Museumban megjelent *Szigvart Klastromi történetéről* írott recenziójában már egy szemléletbeli fordulatot jelent be: „[r]ecenzióim soha sem fognak nevem nélkül meg-jelenni. Ki teszi-fel tehát felőlem, hogy személyemet a’ Meg-sértettnek meg-támadásául ki-tenni, és nyugodalmamat fel-háborítatni akarnám?”³⁰ Ettől az elképzeléstől azonban eltért, amikor az *Annalenben* megjelent recenzióit – többek között Kisfaludyról – névtelenül közölte.³¹ Amikor 1814-ben az Erdélyi Muséumban magyarul, újraközli az említett szöveget, már feltüntette rajta saját nevét, és korábbi névtelenségét azzal magyarázza, hogy annak közlését a folyóirat „nem kívánta”.³² Ebben az esetben a beszédhelyzet megragadásának esélye vezethetett oda, hogy ideiglenesen felfüggesztette korábbi fogadalmát, és meghajolt a külhoni lap szerkesztési elvei előtt. Ezt követően a korabeli irodalmi élet egyik mértékadó alakjaként a névtelenség alkalmazásának ellenfeleként lépett fel, így kritikusként túlnyomórészt csak saját nevét vállalva nyilvánult meg.³³

Összegzés

A fentebbiek alapján elmondható, hogy a szerzői névhasználat kérdései szerteágazó diskurzust alakítottak ki a 19. század első felének kritikárol szóló vitáin belül. Ennek a problémának jelen tanulmányban csupán a nyomtatott recenzió műfajaival való összefüggéseket állt módomban feltárni. A kritika alapvető műfaji sajátosságának az ítélet kimondását tartották. Erről a véleményalkotók egyik csoportja azt vélte, hogy ezt a mindennapi élet viszonyaitól függetlenebben kell megvalósítani, amihez a recenzens szabad névválasztása jelentős segítséget jelenthet. Ezzel a módszerrel megakadályozhatónak tartották, hogy a recenzió pusztá tömjénezéssé váljon. A véleményalkotók egy másik csoportja szerint a kritika akkor mond le az elfogulatlan ítéletről, ha engedélyezik a szabad névválasztást, ugyanis ez lehetőséget ad a recenzens inkompetenciájának takargatására, másrészt ezzel a bírálatot gúnyirattá alacsonyítják le. Ezért javasolták, hogy a kritikus tüntesse fel nevét, amivel garantálja, hogy a nemzet előtti beszéd nyilvánosságában nem hoz magára szégyent. Mindkét esetben a névválasztás kérdése kulcsfontosságú a műfaj célkitűzésének megvalósításához. Kazinczy példája árnyalja ezt a teoretikus kettőséget: irodalmi vezéregyéniségként az anonimitás ellenfeleként lépett fel, viszont a recenzensi beszédlehetőség megragadásának lehetősége, melyre kezdetben csak külföldi lapokban nyílt lehetősége, arra bátorították, hogy

vállalja a névtelenséget. Hasonló megfontolások vezették akkor is, amikor saját kritikusai gyakorlatának intézményesítését szolgáló epigrammakötetét Széphalom szerzői azonosítással adta ki. A (gyakran névtelenül vagy álnéven megjelenő) recenziókkal szembeni ellenvetések tompítására pedig az íróval való láttatást javasolta, ami azonban nem változtatta meg a recenziókkal szembeni negatív attitűdöt.

Jegyzetek

¹ Toldy Ferenc (a továbbiakban: Toldy) Bajza Józsefnek (a továbbiakban: Bajza), 1826. jan. 21. = BAJZA József és TOLDY Ferenc *Levelezése*, s. a. r. OLTVÁNYI Ambrus, Bp., Akadémiai Kiadó, 1969 (A Magyar Irodalomtörténetírás Forrásai, 9), 276–277.

² LABÁDI Gergely, „meg-írott könyv” és „nyomtatott ének”: *Kéziratos és nyomtatott kultúra a XVIII. század utolsó harmadában* = *Historia Litteraria a XVIII. században*, szerk. CSÖRSZ Rumen István, HEGEDŰS Béla, TŰSKÉS Gábor, BRETZ Annamária, Bp., Universitas Kiadó, 2006 (Irodalomtudomány és Kritika), 448–455.

³ HÁSZ-FEHÉR Katalin, *Elkülönülő és közösségi irodalmi programok a 19. század első felében: Fáy András irodalomtörténeti helye*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2000 (Csokonai Könyvtár, 21), 57–67; GYAPAY László, *Viták a kritikus felhatalmazás körül* = *Historia Litteraria...*, i. m., 399–402.

⁴ KÖLCSEY Ferenc, *A' kritikáról*, KrL, 1833/2, 3.

⁵ FÜREDI Vida [KISFALUDY Sándor], *A' Recenziókról*, TudGyűjt, 1818/6, 5.

⁶ [KÖVY Sándor], *A' magyar törvénynek rövid summája: A' Gyermekek' számára*, Pozsony, Wéber Simon Péter, 1798, 59–60.

⁷ KÖLCSEY, *A' kritikáról*, i. m., 23–24.

⁸ HÁSZ-FEHÉR, i. m., 39–40, 51–52, 77.

⁹ Kis, i. m.

¹⁰ B-H, *Topographia Oppidi Miskóltz Historico Medica Auctore Samuele Benkó... Denuo edita cura Josephi Szathmáry. Miskoltzini Typis Michaelis Szigeti 1818. 8. 94.*, TudGyűjt, 1819/1, 66–74.

¹¹ ONDER Csaba, *A klasszika virágai: anthologia, praetexta, narrativa*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2003, 107–108.

¹² Kis, i. m., 4.

¹³ Vö.: ONDER, i. m., 95–96.

¹⁴ Kis, i. m., 5.

¹⁵ Uo., 1–2.

¹⁶ Δ, *Köteleztetik é a' Recensens magát megnevezni? 's helyes é őt erre szorítani*, TudGyűjt, 1823/5, 44.

¹⁷ Uo., 45.

¹⁸ Uo., 44.

¹⁹ Uo., 46–47.

²⁰ Kazinczy Ruszek Józsefnek, 1816. máj. 15. = *KazLev*, XIV, 192–193.

²¹ BAJZA, i. m., 53–54.

²² HÁSZ-FEHÉR, i. m., 78.

²³ Kazinczy Pápay Sámuelnek, 1811. márc. 11. = KazLev, VIII, 378; [KAZINCZY Ferenc], *Tövisék és virágok*, Sáros-Patak, Nádaskay András, 1811; HÁSZ-FEHÉR, *i. m.*, 74.

²⁴ Kazinczy Rummy Károly Györgynek, 1807. ápr. 7. = KazLev, IV, 549–550; Kazinczy Pálóczi Horváthnak, 1818. jan. 16. = KazLev, XV, 445.

²⁵ Berzsényi Kazinczynak, 1810. nov. 10. = KazLev, VIII, 169; Kazinczy Berzsényinek, 1811. jan. 10. = KazLev, VIII, 256.

²⁶ [KAZINCZY], *i. m.*, 36.

²⁷ Kazinczy Berzsényinek, 1811. jan. 10. = KazLev, VIII, 256; CZIFRA Mariann, *Az írás megmarad?: Kazinczy Ferenc és a Tövisék és Virágok = Leleplezett mellszobor: Nyomozások Kazinczy birtokán*, szerk. Uő, Bp., Gondolat, 2009, 99, 104; KAZINCZY Ferenc *Összes Költeményei*, s. a. r. GERGYE László, Bp., Balassi, 1998 (Régi Magyar Költők Tára XVIII. század, 2), 336.

²⁸ HÁSZ-FEHÉR, *i. m.*, 85.

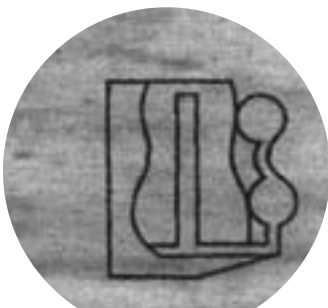
²⁹ DEBRECZENI Attila, *Tudós hazafiak és érzékeny emberek: Integráció és elkülönülés a XVIII. század végének magyar irodalmában*, Bp., Universitas, 2009, 380–381.

³⁰ KAZINCZY Ferenc, *Szigvart Klastromi története. Fordítódott Németből Magyarra Bartzafalvi Szabó Dávid által. Nyomtatódott Posonyban Fűskúti Landerer Mihály költségével és betűivel 1787. = Első folyóirataink: Magyar Museum*, s. a. r., tan., jegyz. DEBRECZENI Attila, 2004 (Csokonai Könyvtár: Források, 11), I, 110.

³¹ KAZINCZY Ferenc, *Kisfaludy Sándor: Himfy' Szerelmei. A' kesergő szerelem, Pest, 1807. 306.*, AnnLitKunst 1809/2, 127–136; 1810/1, 233–236; 1810/3, 413–415; [Uő], *Tövisék...*, *i. m.*

³² Uő, *Recenzió Himfy szerelmei-ről* (Budán. 1807. A Magyar Kir. Universitas betűivel. I. könyv. XXIV. És 306 lap; II. könyv. 299 lap. 12 rétből) = Uő *Művei*, s. a. r. SZAUDER Mária, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979 (Magyar Remekírók), I, 746.

³³ CZIFRA, *Kazinczy Ferenc...*, *i. m.*, 127–134. A ritka kivételek egyike pl.: Y [KAZINCZY Ferenc], *Könyv-vi'sgálat. Merkwürdigkeiten des Königreiches Ungern...*, FelsőMoMin, 1825/6, 248–250.

DECZKI SAROLTA*

Béla, az akácfa

avagy a másodlagos nevek szerepe Tar Sándor prózájában

Ha valaki csupán pár novellát olvas el Tar Sándortól, valószínűleg akkor is felfigyel arra, hogy a narrátor a szereplőket anyakönyvezett nevük helyett gyakorta más néven emlegeti. Ilyen, tipikusan Tarra jellemző nevek a Vízipók, Szerénke, Főmisi, Száguldő Csontváz, Ványa, Rézsanyi, stb. Ezek mellett persze hasonló arányban szerepelnek „rendes” nevek is a novellákban, ám a gúny-, ál- vagy becenevek (nevezzük ezeket összefoglalóan másodlagos neveknek) nagy száma mégis feltűnő Tar életművében. Ez első, és egyelőre nagyon kezdetleges megközelítésben arra utal, hogy a hivatalos nevek valamiért nem felelnek meg abban a közegben, amelyben a történetek játszódhatnak, ezért le kell őket cserélni valami másra. A kérdés az, hogy milyen szándékok és igények motiválják ezt a cserét, mi a hivatalos valamint a másodlagos nevek szerepe a szimbolikus rendben, valamint mi ezek egymáshoz való viszonya.

Számon tartanak

A hivatalos nevek kérdését viszonylag könnyű tisztázni, hiszen jól ismerjük azt az automatizmust, mellyel minden újszülött megkapja a maga nevét még a kórházban, és aztán máris beírják „mindenféle könyvbe”, s innentől kezdve „mindenféle módon” számon is tartják. Ha az ember világra jön,

azonnal nevet kap, amit gondos szülei többnyire már jó előre kiválasztottak számára. A keresztnévek tekintetében meglehetősen nagy a választási lehetőség, ám a családnevek esetében már jóval korlátozottabb.

A modern névadási procedúra sok mindenben tér el a vallási, törzsi vagy a szubkultúrákra jellemző gyakorlatoktól. Leginkább talán abban, hogy ebben az esetben a név „érvényesítése” kizárólagosan egy, a szubjektumhoz képest külső hatalom privilégiuma. Ha valakinek nincs neve, akkor egyszerűen nem létezik az állam számára, de mivel az állam arra törekszik, hogy regisztrálja polgárait, ezért elvárja és kötelezővé teszi, hogy mindenkinek legyen neve, még hozzá olyan, ami kompatibilis az adott ország névadási szokásaival. Nem véletlen, hogy a Kosztolányi-vers így folytatódik: „Ó, megalázás, / hogy rab vagyok és nem vagyok szabad.”

A névadási gyakorlatnak ugyanis furcsa paradoxonja, hogy azt, akiről szó van, akinek egész életében viselnie kell az adott nevet, azt a procedúra teljes passzivitásra kárhóztatja. A név elvileg az ember egyik legszemélyesebb, legintimebb ügye, az identitás egyik legfontosabb eleme – ám semmi, de semmi beleszólásunk nincs abba, hogy születésünkkor mi kerül be az anyakönyvi kivonatba, szüleink és az állam belátására vagyunk utalva. A névvel együtt az újszülött állampolgárságot kap, valamint előre kijelölt identifikációs mintákat – vagyis megkezdődik a szubjektívizáció folyamata; a hatalom és az ideológia uralma az egyén felett. „A hatalomnak ez a formája arra a közvetlen mindennapi életre gyakorolja hatását, amely kategorizálja az egyént, megjelöli saját individualitásával, hozzáragasztja saját identitásához, rákényszeríti az igazság törvényét, amelyet az egyénnek fel kell ismernie és el kell fogadnia, és amelyet őbenne másoknak fel kell ismerniük és el kell fogadniuk.”¹ Talán nem túlzás azt kijelenteni, hogy többnyire minden utólagos korrekció, mely a születéskor kapott név megváltoztatására irányul, többé vagy kevésbé az autonómia gesztusának tekinthető – kivéve azokat az eseteket, amikor ismét a hatalom sajátítja ki magának ezt az aktust.

A hivatalos név egy csomagban van az egyéb hivatalos adatokkal (lakcím, személyi szám, igazolvány számok, anyja neve, stb.), melyek által az államapparátus azonosítani tudja az egyént, s ezzel a gesztussal rögvést az államgépezet részévé is teszi. A másodlagos nevek pedig pontosan azt a funkciót töltik be, hogy lehetőség szerint kivonják az egyént a hatalom fennhatósága alól, és olyan új identitással ajándékozzák meg, mely egy adott közösségen belül felülírja az anyakönyvben kijelölt identifikációs mintákat. Fontos megszorítás persze, hogy az új névnek valóban csak egy adott közösségen belül van érvénye, és a bürokrácia csak a legritkább esetben hajlandó róla tudomást venni. Ezek a közösség által adott nevek vagy az egyén saját önelnevezése sokkal személyesebbek, és alkalmasabbak az egyéniség kifejezésére, mint a hivatalos nevek. Adott esetben pedig arra is szolgálnak, hogy a másodlagos nevet viselő egyén el tudjon rejtőzni mögé,

és nehezen elérhetővé váljon a hivatalos apparátus számára.

A térkép és a táj

Tar Sándor műveiről valamennyi kritikus egybehangzóan állítja, hogy egy olyan társadalmi réteg jelenik meg bennük, mely ilyen vagy amolyan módon a normálisnak tekintett társadalom periferiáján húzódik meg. Ahogyan Márton László fogalmaz: „a gyár, a nagyváros pereme, a tanyavilág, az elvonó vagy gyógykezelő intézet a helyszínei, ezeken kívül nem érzi magát otthon. Ezt a talpalatnyi földet kérte és kapta az Úristentől, és ezzel gazdálkodik.”² Debrecen környéki Sinistra körzetnek is nevezi azt a jellegzetes hajdúsági tájat, ahol Tar novelláinak többsége játszódik, amit Kemény István „lidérces keleti sávként”³ jellemez. Nagyon jellemző a 2003-ban megjelent kötet címe: *A térkép szélén*, mely mintegy az egész *oeuvre* metaforája lehet. A térkép ugyanis az az eszköz, melynek segítségével pontos képet kapunk egy bizonyos tájról, városról, egyszóval a térről. A térképek – kiváltképp napjainkban – tökéletes rajzát adják a valóságnak, fehér foltok nélkül. Olyannyira, hogy talán azt sem túlzás kijelenteni, hogy ami nincs rajta a térképen, az nem is létezik. A térkép hasonlóképpen működik, mint az államapparátus: mindent regisztrál és számon tart.

Azok a terek, ahol Tar történetei játszódnak, bizonyos értelemben rajta vannak a térképeken; példának okáért a *Szürke galamb* című „bűnregény” utcái és útvonalai viszonylag könnyedén megtalálhatók a google earth-ön, csakhogy azok az emberek, akik ezeket a tereket benépesítik, ritkán kerülnek a szélesebb nyilvánosság szeme elé, és ritkán hallatják a hangjukat. Ha nem is láthatatlanok, de olyan tömeget képviselnek, melynek az életmódja nem kompatibilis a társadalom normáival, vagy azon belül alkotnak külön mikrotársadalmat (mint például a gyári munkások). Az általánosan elfogadott normák itt sokszor érvényüket veszítik, akár „csupán” az illemről, akár az erkölcsi normákról van szó. Tar világa azért sincs rajta a metaforikusan értett, vagy ahogyan mostanában mondják: mentális térképen, mert maga a térkép is normatív, vagyis szelektív. Annak a regisztrációjával foglalkozik, ami egyáltalán leírható, megragadható a rendelkezésre álló fogalmakkal, ám nincsenek adekvát nyelvi eszközei a *condition humaine* normasértő megnyilvánulásaihoz.

Tar szereplői többnyire munkások vagy éppen munkanélküliek, pszichiátriai betegek, kispolgárok, alkoholisták; olyan emberek, akiknek ezért vagy azért kisiklott az életük. Akár a Kádár-korban, akár a rendszerváltás utáni időszakban játszódnak a történetek, Tar történetei olyan emberek között játszódnak, akiknek soha nem volt esélyük jobb életre, akik a periferián

léteznek. Meglehet, hogy a pártállami ideológia szerint éppen ők lennének a történelem élcsapata, a diadalmas munkásosztály, ám a valóságban ezek az emberek nem ritkán hányattatott sorsú, országrészek között ingázó, kis keresetű munkások, akiknek nemcsak, hogy szilárd osztályöntudatuk nincsen, ám saját életükkel és személyiségükkel sincsenek sokszor tisztában. Ebben a közegben az államapparátus és a bürokrácia nem segítségként, hanem inkább ellenségként jelenik meg az ember számára, valamilyen külső-idegen hatalomként. Megküzdeni vele meglehetősen reménytelen vállalkozás, ám bizonyos védelmet, a személyiség visszaszerzését és belsővé tételét jelentheti a névadás jogának a visszavétele, ha csak részlegesen is. Tar világában a másodlagos nevek többnyire effajta szerepet töltenek be.

Vannak olyan értelmezők, akik szerint e nevek nagy száma azzal magyarázható, hogy a szerző ügynök volt, vagyis egy olyan szervezet tagja, amelyben senki sem viselhette a saját nevét, sem a megfigyelők, sem a megfigyelték. Ez az az eset, amikor az állam maga írja felül a saját maga által regisztrált nevet, és sérti meg ezzel mélységesen az átnevezett személy identitását. Hiszen monopolhelyzete okán már az anyakönyvezés aktusában is van némi hatalmi arrogancia, ám az, amikor a titkosszolgálat nevezi át az embert, a represszió totalitása; hiszen mind az ügynöktől mind pedig az általa megfigyelt személytől elrabolja személyisége és identitása egy részét, mégpedig nem ritkán intim részét. S ebben a relációban természetesen a megfigyelt sokkal kiszolgáltatottabb, mint az önként vagy zsarolás hatására együttműködő besúgó. Tar Sándor ügynökként maga is kapott egy nevet (Hajdú) a „Cégtől”, vagyis testközelből is megélhette, milyen az, ha az embert erőszakosan egy új identitással ruházzák fel, s főként milyen az, amikor általa ismert, tisztelt és szeretett embereket ő maga is álnéven emleget, amikor jelentést ír róluk, és ezáltal kiszolgáltatja őket annak a hatalomnak, mely az ő életét is megnyomorította.

Ám nem biztos, hogy ez az életrajzi tény teljes magyarázatot ad arra, hogy miért fordulnak elő viszonylag gyakran másodlagos nevek a Tar-prózában. Egyszerűbb megoldást kínál az a szintén életrajzi adat, hogy Tar Sándor egy olyan közegben élt és dolgozott élete végéig, melynek nyelvhasználatára a szleng volt a jellemző, egy sajátos rétegnyelv, melynek beszélői között természetes beavatási aktus volt az, hogy gúnyneveken szólítják egymást. Ez egyszerre csoportkohéziós gesztus, valamint a sztenderd nyelvhasználat aláásása és a névadás állami monopóliumának a kétségbe vonása.

Görbülő utcák

A mi utcánk című novellafüzérben vagy kisregényben már az utca neve

is jelzi, hogy az ott lakók fontosnak tartották, hogy ők maguk adhassanak nevet a helynek, ahol élnek. „Ez a Görbe utca, [...], hiába adtak neki más nevet, volt már Ságvári utca, most Radnóti, de senki nem úgy mondja, a postás se, a kéményseprő se, senki. Ha valaki így kérdez utána, akkor először jól megnézik, aztán megkérdik, kit keres.”⁴ Az utca hivatalos neve az éppen aktuális állami berendezkedés és ideológia függvénye – ahogyan ez Magyarország új- és legújabb kori történelme során megszokott. Mindez természetesen arra is rámutat, hogy egyrészt a hatalmi ideológia sem állandó, másrészt azonban arra is, hogy a hatalomgyakorlás módja, vagyis a mindenféle módokon számon tartó, bürokratikus apparátus működése bizony rezsimektől függetlenül hasonló marad. Az utca lakóit azonban csöppet sem érdekli, hogy a hivatalos térképeken éppen Ságvári vagy Radnóti utcának nevezik a helyet, ahol élnek, hiszen a nevezetes utcát politikai rendszertől függetlenül Görbe utcának hívják.

A helyiek által adott név állandósága azt jelzi, hogy magukénak érzik az utcát, és nem hajlandók elfogadni a hivatalos, térképeken is szereplő nevet. Ez a „lázas” olyannyira sikeres, hogy még az állam szolgálatában álló, hivatalos szerepet betöltő postás és a kéményseprő is ezen a néven ismerik az utcát, vagyis a helyi lakosság bojkottja a hivatalos névvel szemben sikeresnek tekinthető. A dolog ironikus része viszont az, hogy az önelnevezés egyszermind öngyarmatosítást, gettósodást is jelenthet. A „görbe” ugyanis az eltérőnek, a rossznak is a szinonímája; a Görbe utca mint imaginárius földrajzi név az adott terület normáktól való elhajlását (görbeségét) fejezi ki. Ezzel az utca lakói mintegy megbélyegzik saját lakóterületüket, voltaképpen saját magukat, a névben tehát egyfajta állapotleírás, diagnózis fejeződik ki – legalábbis ez az egyik értelmezési lehetőség. Csakhogy az önként vállalt negatív jelentéstartalmú önelnevezésekben többnyire nem egyszerűen csak az önmegbélyegzés, hanem a hivatalos normákkal való szembeszegülés is tükröződik (pl. Waszlavik László Gazember); a névnek tehát egyszerre van leíró és előíró karaktere.

Érdekes módon az utca lakóinak többsége a rendes, anyakönyvezett nevét viseli, ezzel szemben a földrajzi nevek (vagy legalábbis azok, amelyek helyi viszonylatban annak számítanak) a helyi, közösségi névadás termékei. Az utcában kiemelt jelentőségű hely a kocsmá, amit mindenki csak Misi presszónak hív a tulajdonosa után, amivel mintegy az italt is a személy rangjára emelkedik. Hasonlóképpen a kocsmá előtt álló akácfa, „akit” a műintézmény közönsége Bélának nevezett el, s „aki” nagyon fontos szerepet tölt be a környék életében. A törzséhez kötik ki a lovat, Béres ott vakarja a hátát, köszönnek neki, és „jobb érzésű ember nem is tudná kivágni, mert neve is van, egyszer, szürkületkor, mikor az emberre a presszóból jövet rátör a farkasvakság, Béres azt találta neki mondani, mikor belement, hogy szerbusz, Bélám, és átölelte, te vagy a legrendesebb ember, meg én”⁵. Az

emberi lény rangjára emelt fa csaknem mágikus funkcióval bír a közösség életében: „Bélánál minden eszébe jut az embernek”⁶, valamint a fa tövétől be lehet látni be lehet látni a legelőt, a falu széléig, és az ember visszaemlékezik az ifjúkorára. Mintha Mnemoszünét a Görbe utcában Bélának hívnák.

A Görbe utcában arra is van példa, ahogyan a hivatalos gépezet ragadja magához a névadás lehetőségét, ezt illusztrálja a „kicsi lány” története. A szülők Rózsának akarták keresztelni a gyermeket, ám a hivatali önkény megmásította szándékukat: az anyakönyvvezető szerint ilyen név nincs, így Rozáliát írt be a nagy könyvbe. Ez a gesztus arra mutat rá, hogy az állam az őt képviselő hivatalnok által ront bele az állampolgár személyes szférájába, és kisajátítja magának a névadás szabadságát. Jelen esetben a végeredmény az, hogy a kislány egyaránt gyűlöli a Rózsa és a Rozália nevet is, hiszen megtudja, hogy az utóbbit egy tehén is viseli az utcában. Az állam olyan nevet adott neki, ami gúnynévként szolgált az adott közegben, vagyis a név által mintegy már eleve kijelölte a helyét a társadalomban, és kudarcra ítélte az életét.

Több esetben fordul elő azonban Tar történeteiben, hogy valamelyik szereplő a szűkebb környezetétől kap új nevet, ami valamilyen módon kifejez valamit a személyiségéből. A *Csóka* című novellában a főhőst szinte sohasem szólítják rendes nevén, hanem kedvenc madara után keresztelték el, s mindenki ezt a nevet használja – az új név felvétele tehát egy újfajta létmódba való átlépést is jelent. Az immár Csókának hívott főhősnek minden élőlény közül a madárral a legbensőségesebb a viszonya, és ez még akkor is így marad, mikor szerelemfélét kezd el érezni egy nő iránt, akit megerőszkolt. Egyedül a vele való kapcsolatban merül fel a „rendes” neve (Máté), ami mintha egy normálisabb élet tartozéka lenne, ám erre a fiúnak esélye sincs. A madárral, s az állati léttel való azonosulás transzgressziót jelent, és a szubhumán létmódba történő átlépés egyszersmind emberfölötti képességekkel is felruházza a főhőst. Mintegy totemisztikusan azonosul a madárral: egyszerre állat és egyfajta sámán vagy varázsló, csak éppen az emberi világban nincs helye. Csóka fel is teszi magának is a kérdést: „ember vagyok én egyáltalán?”⁷ Az emberi és állati lét közti határok elmosódására utal egy kocsmabeli jelenet is: Csóka több társával van jelen, s egy mutatványra veszik rá a madarat: úgy ugrál a fiú fején, mintha dekázna. A nézők közül valaki felkiált: „az anyja istenit [...] ezek értenek az állatok nyelvén!”, s valaki válaszol: „hogyne [...] ők is azok!”⁸ A fiú halála pedig eldönti a kérdést: önfeledten a madárral játszodozva lerepül egy toronyház tetejéről, s ezzel végképp maga mögött hagyja emberi mivoltát.

Tar életművében külön kategóriát jelent a *Szürke galamb* című bűnregény, hiszen az 1996-ban megjelent könyv a szerző egyetlen igazi, nagyepikai műve, vagyis a szó klasszikus értelmében vett regény, ráadásul a kriminek valamilyen sajátos válfaja. Ezen túl azonban még az is megkülönböztető

jegye, hogy talán nincs még egy olyan Tar-szöveg, amelyben ekkora szerepe lenne a neveknek. Szinte az összes szereplőnek van valamilyen gúnyneve, a regény „hemzseg a különféle – klasszikus krimikben szokatlan – álnevektől, bizonytalan nevektől, tulajdonnevekkel kapcsolatos játékoktól”⁹. Bánki Éva megfigyelése szerint jellemzően a regény aktív szereplői viselnek valamilyen gúny- vagy álnevet, míg az áldozatok a saját nevükön szerepelnek. Ezt azzal magyarázza, hogy becsületes nevük csak a balekoknak van, akik könnyebb azonosíthatóságuk miatt könnyebben válnak áldozattá. Bánki a névadások mögött egy olyan gyakorlatot is feltételez, aminek aktuális vonatkozásai is vannak: „A rendszerváltás, az az »elszabadulás« – hogy a nagy megfejtőt, Szűcs énektanárt idézzük – talán olyan világot eredményezett, ahol csak azoknak van esélye, akiknek nincs szilárd, egyetlen név mögé elrejthető személyisége?”¹⁰ Az álnevek tehát bizonyos közegekben a túlélés esélyeit is növelik, hiszen álcaként is szolgálnak.

Másrészt a névadás egyszersmind a beavatás vagy befogadás aktusa is, mellyel egy adott közösség tagjaként ismer el valakit. Az új név továbbá humorforrás is, melynek a regényben is több fajtája van. Először is, van az az eljárás, hogy az adott személy egy tulajdonságát emelik ki, mint például a Néger gúnynevű kisfiú a sötét bőréről kapta a nevét, a Nyúluszájút pedig a testi fogyatékoságáról nevezték el. A hivatalos név torzított formája szintén vicces hatást eredményez, mint például a Líbia becenevű Lídia esetében, vagy például amikor a Kiss Miklós nevet torzítják Miss Kiklósra, Talpas Józsefet pedig Tapsi Hapsinak nevezik kollégái. Aztán vannak olyan nevek, amelyek sokkal kevésbé motiváltak, arra például nem derül fény, miért nevezik Sági Éva őrmestert Malvinnak.

A regény valósággal tobzódik a másodlagos nevekben, melynek sok esetben igen praktikus magyarázata is van, hiszen a szereplők egy része bűnöző, akiknek elemi érdekük, hogy az igazi identitásuk, az igazi nevük ne kerüljön napvilágra. Ilyenek például Jása és Battyó, helyi alvilág figurák, valamint Csizsár őrnagy, aki végül a titokzatos vérzések egyik okozójaként lepleződik le, és azzal álcázta magát, hogy ál-nyúlajkat ragasztott a szájára, ennek alapján a rendőrség Nyúluszájúként emlegette, vagyis a másodlagos név alapja az álidentitás lett. A másodlagos nevek nagy száma arra is utal, hogy kizökkent az idő, és képlékennyé válnak az identitások, vagy legalábbis megsokszorozódnak.

Kérdés persze, hogy nincs-e már eleve kizökkenve, s nem éppen a hivatalok által regisztrált adatok, erősen ajánlott identitásminták jelentenek-e másodlagosságot ahhoz a bonyolult és törekeny valamihez képest, ami maga az ember, a maga mindenkori viszonylataiban. Arra a terepre, ahol Tar írásai játszódnak, ritkán kerülnek el a hatalom képviselői, vagyis sem fegyvelmező erőként, sem védelemként nincsenek jelen a periféria társadalmának az életében. A térkép szélén más szabályok érvényesülnek,

mint a „normális” társadalomban, az itt élő emberek más nyelvet beszélnek, és más neveken emlegetik egymást. Tar világa az örök Görbe utca, ahol a legrendesebb ember Béla, az akácfa.

Jegyzetek

* A szerző a MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének a munkatársa.

¹ Michel FOUCAULT, *A szubjektum és a hatalom*, ford. Kiss Attila, Pompeji, 1994/1-2, 182.

² *Tökéletesen átlátszatlan – Szilágyi Zsófia beszélgetése Márton Lászlóval*, Ex-Symposion, 2006 (57.), 10.

³ KEMÉNY István, *A vegetálás szépsége*, Alföld, 1996/5. 83.

⁴ TAR Sándor, *A mi utcánk*, Bp., Magvető, 1995, 6.

⁵ *I.m.* 86.

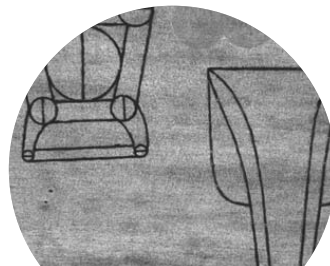
⁶ *Uo.*

⁷ TAR Sándor, *Csóka = Uó, Miért jó a póknak?*, Bp., Szépirodalmi Kiadó, 1989, 32.

⁸ *Ua.* 33.

⁹ BÁNKI Éva, *„Kimondhatná a nevét is, ha lenne értelme”: A névadás jellegzetességei Tar Sándor Szürke galambjában*, <http://www.irodalmiszemle.bici.sk/lapszamok/2013/2013-november/1782-banki-eva-kimondhatna-a-nevet-is-ha-lenne-ertelme>.

¹⁰ *Uo.*

ARDAMICA ZORÁN

Az illúzió mint maszk

Vázlat egy interszemiotikai fordítás karakteréről

Tapasztalataim feltételezni engedik: a művészetekben a tudatos illúziókeltés és az illúzió – adott esetben többszólamú illúzió – tudatos fenntartása módszerként tulajdonképpen legkevesebb kétféleképpen értelmezhető. Lehet szimpla maszkolás. És lehet – a maszk lényegére rájátszva – olyan technika, amely a maszk és a maszkolt hasonlóságát is hasznosítja (amennyiben nem a teljes elfedés a cél), azaz bizonyos, a hasonlóságra építő elemek mentén mossa össze, illetve módosítja, mossa és/vagy fedi el a maszkolt „eredeti” jellegét, természetét, jelentéseit.

Mindnyájan láttunk már zöldségekből készült képeket, zöldséget-gyümölcsöt, állatokat, tárgyakat ábrázoló, de egyéb figurákat, arcokat rejtő, maszkoló festményeket (pl. Giuseppe Arcimboldo, 1527–1593); zenei produkcióknak álcázott happeningeket (pl. Stúdió ért: Concert for Concrete, 1990), kollázs technikával készített, új jelentést adó, de egyben rejtő alkotásokat.

Találkozhatunk tehát jelentések, sőt akár műfajok, művészeti ágak elfedésére, maszkolására, adaptálására vagy intermediálissá, interszemiotikussá tételére irányuló alkotásokkal.

* * *

Az alábbiakban egy olyan film szövegével foglalkozom, amelyben az illúziókeltés és -fenntartás a sokrétű maszkolás módszere.

Tán nem lenne teljesen a realitástól elrugaszkodott dolog azzal a gondolattal is eljátszani (majd egyszer), hogy maga az adaptálásnak, jelen

esetben az interszemiotikai fordításnak a gesztusa, folyamata, eredménye és legfőképpen célja szintén valamiféle maszkolás, elfedés, újarc-teremtés, az eredeti átprogramozása, másmilyennek láttatása, újabb, a pretextustól különböző jelentések generálása. Noha ennek a felvetésnek a bizonyítása túlmutatna e vázlaton, a továbbiakban maradjon játékban, s olvassuk hozzá ezt a lehetőséget mindahhoz, amiről alább szó esik.

A „független filmes”-ként kanonizálódott Hajdu Szabolcs *Délibáb* (külföldön *Mirage*) című 2014-es filmje¹ elnevezésébe emeli a metaforát, hiszen egy délibáb a filmszöveg tárgyaként maga is illúzió, s itt az illúziókeltés filmes eszközeként: maszk. Olyan, amely mögé látni nem akarunk, mert akkor a remény is elszáll – ez a minimalizmus ugyanúgy a képi/szövegi megfogalmazások sajátja, mint a cselekményé és a színészi játéké. A kiindulási alapként számon tartott Tar-novella – annak magját kivéve – teljesen átalakul, maszkot kap, csupán sejtések maradnak arra nézve, hogy a két alkotás (már ha valaki korábban ismerte meg Tar szövegét Hajdu filmszövegénél) némely vonása hasonló.

De illúziót tápláló maszk a metaforikus, allegorikus eszköztár is, hiszen e képek legtöbbje a filmbéli karakterek és a nézők számára egyaránt kiüresedik a film végére. A kiüresedés itt nem negatív minősítés, hanem annak a folyamatnak az eredménye, amely az illúziókeltés bizonyára előre tervezett „sikertelenségéből” fakad. A rendező és a forgatókönyvíró tehát megfosztja a nézőket (egyébiránt a film szereplőit szintúgy) minden illúziótól, azoktól is, amelyeket az alkotók látni hagytak, teremtettek. Le kell lőni a poént: az illúziókeltés is maszkolás, a remény táplálása, hogy aztán az illúziók elvesztése még tragikusabb lehessen.

E filmben maszk a – főként gyönyörű fényképezésnek köszönhető – líraiság. Ez a líraiság inkább csak elfedi a minimális történetet és a karakterek fejlődésképtelenségét és/vagy kidolgozatlanságát, valamint a megszokott, feszült drámaiság, a kontrasztok, törések, küszöbhelyzetek, konfliktusok hiányát.

Illúzió a szereplők élete és sorsa, mert ők csak élővé maszkírozott, álcázott, elnagyolt, sematikus díszletei egy megsemmisülő emberi civilizációnak, morálnak, kultúrának. Nem megismerhetők, nem vívódnak, nincsenek körülhatárolható vágyaik és céljaik, de még a beletörődés sem érzékelhető, ezért szenvedésük is részben hiteltelennek mutatkozik. A néhai gazdasszony, akiből rabszolga lett,² mint az egyik leglázázóbb – elméletben a legtöbb feszültséget hordozó, leginkább drámai sorsú – figura a filmben nagyjából szintén passzív. A helyi Döbrögi ugyan paranoid, s ráadásul maga sem él jobb körülmények között, mint elnyomottjai – itt még a hatalom is vagy illúzió, vagy pedig sikeresen maszkolt tény! – , ám így is csak egy kétpólusú jellemet ad ki: amolyan negatív képregényfigura „összetettséggel” rendelkezik.

A *Délibá*ban maszk a balladai homály és elhallgatás, hiszen a tragédia mélysége nem bomlik ki. A homály és az elhallgatás csupán a fogalmazás, stilizálás módja, amely szándékoltnak (?) felületes, minimalista, szűkszavú. Nem a nagy sorskérdésekről szól, következésképpen azokat nem is bontja ki, nem elemzi, hagyja lávaként rotyogni a felszín alatt, hanem kellemetlen, de nem előzmények nélküli és nem megismételhetetlen epizódok sorozatáról tesz említéseket egy tragikus, de kiüresedő folyamatban: a szereplők életében, melyet ők nem megélnék, hanem elszenvednek. Számukra tehát az élet és az élet legkisebb mértékű autonómiája is maga a délibáb, a szemfényvesztő, elengedett remény. Nem csupán jövőjük nincs, de múltjuk sem. A hatalom elvette tőlük az előbbi, a rendező minimalizmusa megfosztotta őket életük korábbi részétől. Emiatt szinte teljesen megismerhetetlenek, a múltjuk csupán apró foszlányokban, félelmeikben jelenhet meg. Sejtéseként. (Annyira túlzón élőhalottként ábrázolt alakok ők, hogy a moziban ülő néző csak üres porhüvelyeket lát, nincs is alkalma érzelmileg kötődni hozzájuk, s így befogadói együttérzésre sincs sok remény. Még a sokszor egyértelműen parabolikus fogalmazásra törekvő Jancsó Miklós sem csupaszítja le ennyire alakjait, nem rabolja el arcukat, teljes karakterüket és múltbéli tetteiket, lélektanukat, amelyek az egyes epizódok / jelenetek motiváló erejét is adják.³ A szereplők nemhogy nem hősök, de nem is személyiségek, nem sorsok, hanem elkopó, de pótolható fogaskerekűek egy mozgó, megállíthatatlannak mutakozó gépezetben.)

A messziről jött ember mint remény, mint megváltó is illúzió, hiszen a megszerzett vagyont nem osztja meg, mindenkit magára hagy. Nem képes, nem akar, és nem tud pozitív szereplővé nőni, a szerzők nem engedik meg, hogy a nézők egy szemernyi reményt is hazavigyenek a moziból. Emiatt a szerelem szintén illúzió, nincs, nem lehet kifutása, ahogyan a bosszúnak sem. Megmarad egyetlen momentumnak egy majdnem véletlenszerű eseménysorban. Megjegyzendő, hogy a vélhetően csak jelzésszerű célt kitérő szerzői szándék ellenére is meglehetősen sutára, erőltetettre és főleg kidolgozatlanra sikerült a „szerelmi szál”.

A pusztaság szépsége maszk a tájon. A(z) ábrázolásban inkább móríci) pusztaság jelképes, petőfieszen romantikus szabadsága nem különben – hiszen a pusztaság maga a kerítések és rácsok nélküli rabszolgatelep, a romlás helyszíne, ahonnan – bár senki sincs bezárva, lehetetlen a szökés, amit épp a pusztaság szabadságot evokáló végtelenségének a lényege akadályoz meg.

Maszk a magyar tájban való lokalizálás: ez egy nyelvben is hibrid (magyar, román, francia, angol, német), kultúrák külső jegyeivel nem operáló, a helyet Közép-Európa bármely marginális térségével azonosíthatóvá tevő, általánosító allegória: a lényeg, hogy pusztaság, s benne lepusztultság legyen. Akár magyar, akár más ugar, általános környezeti és erkölcsi romlás, az apokalipszis előtti utolsó idő tere ez. Tehát a magyarnak álcázott tér és az

idő is fikció tulajdonképpen, nem konkrét valóság. Legalábbis ezt az illúziót keltik a film alkotói, de a nézők ebben a délibábban már ne bízzanak, elég ehhez a naptárra tekinteni... Mert a mese (értelemszerűen a Lúdas Matyi modern kori, torz verziója⁴) is illúzió. Döbrögi legyőzése nem szociális vagy igazságkereső kifutású, hanem gyarló, akár a társadalom mai, torz verziója.

Illúzió a művészfilm zsánere, mert a vizualításában megerősített, szűkszavúan, homályt teremtően mágikussá poetizált (ál)realizmus megakad, nincs kibontva. A mágikus / mitikus realistának tűnő ábrázolás maszkot teremt és nyilván szándékolt módon erőltetetten allegorizál: a nagyon konkrét képek ellenére semmi sem az, aminek látszik.

A magyar⁵ és a szlovák⁶ sajtó is westernként, vagyis amolyan easternként emlegeti⁷ a *Délibábot*. Ám a westernként beharangozott alkotás „akciófilm” híre is maszk. Ez a marketingstratégia vélhetően befolyásolni volt hivatott a befogadást. A western mint zsáner viszont elsősorban a kliséknek köszönhetően ötlük fel. Ez a keleti western hasonló klisékkel operál, mint nyugati társai: kocsmajtón belépés szűkszavúban, svenk rosszarcú kocsmatöltelésekről, naplementében lovaglás, verekedés (Szomjasnál – lásd alább – önparódiába hajló), látványos lovas jelenetek, párbaj, társzekereken utazók megtámadása, ló- és jószáglopás, árulás, akasztás stb. Szinte minden, ami egy cowboy-történethez kell. Látszólag.

A *Délibáb* olyannyira maszk, hogy még a filmművészeti intertextuális utalások is csupán illúziókat keltenek. Viszont az illúziók által kirajzolnak egy értelmezési kontextust. Elsősorban Szomjas György⁸ *Talpuk alatt fütyül a szép*⁹ és Jancsó Miklós¹⁰ *Szegénylegények*¹¹ című alkotásaira asszociálhat a néző.¹²

A *Délibáb* a *Szegénylegények* groteszk kifordítása. Itt nem a nép által szabadságharcosoknak tekintett alföldi betyárokat tartja fogva a reguláris hatalom, hanem fordítva, a szabadságot másoktól megvonó, bűnöző „betyárok” uralkodnak az alföld összes, filmben látható társadalmi kasztja fölött, beleértve a korrumpált vagy legyilkolt rendőröket (azaz a reguláris hatalom képviselőit).

A film vizuális nyelve rengeteget tanult Jancsótól. A *Szegénylegényekre* utalnak a statikus természeti képek és az azokban mozgó, (Jancsónál szinte már öncélúan, amolyan dinamikus festményként) koreografált alakok, a lassú kameramozgás, a precíz beállítások, kompozíciók, a nagyotlálók. Igaz, itt valamivel kevesebb a premier plán és szuper plán – kevesebb tér nyílik tehát az ezt kihasználó, aprólékos színészi arcjátékra. A kevés beszéd szintén evidensen utal az 1965-ös filmre, mintha valamiféle folytatása kívánna készülni 2014-ben.

Míg Jancsó filmje a polgári jólét eszményének idejébe helyezi a cselekményt, addig Hajdué az általános válságéba.

Jancsónál a rabok a *Fel, fel vitézeket* fütyülik, Hajdunál a főszereplő a

Marseillaise-t. Vesztesként. Jancsónál több kis történetből áll a cselekmény, Hajdu minimálisra fogta vissza, ám szintén egy-egy szereplőhöz kapcsolhatók a szinte privát epizódok. Hajdu viszont – a fentiek miatt egyre inkább megalapozott a feltételezés, hogy szándékosan – sem lelki, sem szociális mélységekbe le nem ás, nincsenek szenvedéstörténetek, sorstragédiák. Ellentétben a *Szegénylegényekkel*. Az idők ugyanabban a térben változnak. Fordulnak a nyíltan megtorló, hatalom, de legalább reguláris hatalom által manipulált börtöntől is a legrosszabb, a kaotikusosságában kiszámíthatatlan és reménytelenül rosszabb felé.

A Szomjas-film szintén allegorizál, szimbolizál: a betyár az elején pipája paraszával meggyújt egy útszéli akasztófát, mérgekgígyó találtatik a boroshordóban, a szereplő tükre az önmaga sorsával való szembenézésre való. Sok benne a nagyotól a tájról, s az abban mozgásról. Motívumok ismétlődnek, ilyen például a csapdába szorult állat. Szomjasnál birka a veremben, Hajdunál szarvasmarha a mocsárban. Szomjas főszereplője Hajduéhoz hasonlóan kváziszabadságát éli meg, sorsuk azonban elrendeltetett, a pusztá, s egyben a társadalmi pusztaság foglyai és kiszolgálói ők.

Hajdu lírai zsánerfilmmé¹³ maszkolja a naturalista jelenkor társadalmi valóságát. Móricz 1931-es *Barbárokjának* kaszttéli kegyetlenségét terjeszti ki az egész (magyar és nem magyar világra). Míg Móriczot a társadalmi struktúra egy adott szeletének emberei és embersége érdekelte elsősorban (miáltal kiradírozta elménkből a pusztá petőfiesen idilli jellegét), Hajdu már-már történelmi parabolát állít fel. (A parabolához szükséges távlatot épp a western műfaj másik valósága, a fekete bőrű „főszereplő” idegensége, ha úgy tetszik, „példája”, „példázata” adja, a westernnek, a másságnak a mi történelmi időnkön kívülisége. Hiszen vizuálisan a parabolának nem túlzottan kedvező jelen és a jelen reáliái töltik be a teret. Amely tér csupán a városi embernek lesz távoli és idegen, mert ez a tér mind a magyar és közép-kelet-európai vidéki valóságnak, mind pedig a nyugatinak – sajnos – igenis része. Ez a civilizálatlanság, az erkölcsi kategóriák érvénytelensége nem a civilizáción kívül található, hanem benne – ami a film egyik tanulsága.) Érvelhetne persze valaki amellett, hogy minden parabola felfogható egyfajta elrejtésként, maszkként, csakhogy akkor az ábrázolt (valóság) és az ábrázoló (mű és módszere) viszonyának sokszor önmagába visszazáródó elemezetését kellene felvállalnunk... Gelencsér Gábor írja épp a fentebb előzményként említett Jancsóval kapcsolatban: „a parabola »végső jelöltje« nem a fogalmilag megragadhatatlan határtapasztalat megközelítésére, hanem a fogalmilag nagyon is megragadható politikai tapasztalat *elrejtésére*¹⁴ irányul. Az így felépülő parabolikus elbeszélésmód és metaforikus folyamat ugyanakkor nem pusztán az elrejtendő jelentést helyettesíti, hanem mint parabolikus forma önmagában is jelentéssel telítődik, s immár a rejtett

tartalom fogalmiságán is túltekint a „kimondhatatlan”, pontosabban a »megmutathatatlan« felé.”¹⁵

A *Bibliothèque Pascal*ban Hajdu az elrabolt, rabszolgává tett, gyermekétől megfosztott főhős által megpróbálta kimondani, elmesélni a szenvedést és a leírhatatlan kilátástalanságot, valamint annak csak a személyes mesében lehetséges feloldását, de a hivatal – a „rendszer” jelképeként – ezt nem fogadja el tőle. Hazudnia kell az élet értelmének érdekében. Az igazság és őszinteség, s az azt megértő együttérzés csupán illúzió, maszk. Csupán délibáb.

Mindazt, amit tehát ezek után már nem lehet az audiovizuális művészetben sem „megmutatni”, mivel hiábavaló volna, mindazt az önmagukban is értelmezhető jelek, szimbólumok (a kettős jelentésű pusztaság, a vonat, az irány / iránytalanság, természet, nap, éj, fegyver, utazás, nő stb.) rendszerré összeálló maszkja mögé lehet halmozni, hogy aztán a befogadó döntse el, vajon a maszk értelmezése hordozza-e a film megfejthetőségét, vagy pedig a maszk mögé rejtett világ a maszkkal és az elrejtés momentumával együttesen kell ahhoz, hogy a *Délibábot* el lehessen érni, meg lehessen érinteni.

S hogy a *Délibáb* megérintse a befogadót.

Jegyzetek

¹ Operatőr: Nagy András, a forgatókönyv Tar Sándor *Ház a térkép szélén* (Holmi, 2002. április, <http://www.holmi.org/2002/04/tar-sandor-haz-a-terkep-szelen>) című novellája alapján készült, pontosabban ez lehetett az ihletője a szöveg szüzséjének csupán alapvető momentumait és motívumait hasznosító filmnek.

² Hajdu korábbi, *Bibliothèque Pascal* című filmjében (ugyancsak Török-Illyés Orsolya szerepeltetésével) már foglalkozott a hatalom, szabadság, rabszolgaság fogalmaival és ezek összefüggéseivel.

³ A *Szegénylegényekről* alább.

⁴ Vö. KRISTON László, *Roncswestern*, Filmtett, 2014. szept. 10., <http://www.filmtett.ro/cikk/3721/hajdu-szabolcs-delibab>.

⁵ BENKE Attila, *Gulyás Django a Hortobágyon*, Kortárs online, 2014. nov. 18., <http://www.kortaronline.hu/2014/11/film-gulyas-django-a-hortobagyon/24556>.

⁶ A film készítésében számos szlovákiai alkotó vett részt, ez indokolja a szlovák kritikusok (egyébként nem eltúlzott) figyelmét e magyar film iránt.

⁷ BAČIKOVÁ Barbora, *Mirage*, Kinema.sk, 2015. 3. 23., <http://www.kinema.sk/recenzia/36995/mirage-delibab.htm>.

⁸ *Talpak alatt fűtyül a szél*, 1976, Mafilm Hunnia, r. Szomjas György, op. Ragályi Elemér, http://hu.wikipedia.org/wiki/Talpak_alatt_f%C3%B0ty%C3%BCl_a_sz%C3%A9l, online nézhető: <https://www.youtube.com/watch?v=pEeGbwBv1KM>.

⁹ Vö. BENKE Attila, i.m.

¹⁰ *Szegénylegények*, 1965, Mafilm, r. Jancsó Miklós, op. Somló Tamás <http://hu.wikipedia.org/wiki/Szeg%C3%A9nyleg%C3%A9nyek>, online nézhető: <http://filmvilag.com/go/film/96120>.

¹¹ Bár több recenzió is említi a hasonlóságot, elsősorban Kriston László szolgál érdemi információkkal e párhuzamról, és érvel mellette a Jancsó-film külföldi befogadásának történetével. KRISTON László, *Roncswestern*, Filmtett, 2014. szept. 10., <http://www.filmtett.ro/cikk/3721/hajdu-szabolcs-delibab>.

¹² Klág Dávidnak viszont a *Volt egyszer egy vadnyugat* jut róla eszébe. Nem egészen alaptalanul, elsősorban a film eleje és a lassú képek, elnyújtott jelenetek idézik Sergio Leone technikáját. KLÁG Dávid, *Volt egyszer egy Békés megye*, Index, 2014. nov. 15., http://index.hu/kultur/cinematrix/2014/11/15/volt_egyszer_egy_bekes_megye/.

¹³ Vita alapját képezheti, hogy ez a zsáner a „western” vagy a „művészfilm”.

¹⁴ Kiemelés tőlem.

¹⁵ GELENCSÉR Gábor, *Politikai poétika*, Metropolis, 2006. nov. 3., <http://metropolis.org.hu/?pid=16&aid=99>.

MIZSER ATTILA

„a fa még ott nyújtózkodott a fában”

A Mittelszolipszizmus terei*

„A legnagyobb távolságot is a legrövidebb idő alatt magunk mögött tudjuk hagyni: Ennek következtében a legnagyobb távolság is elérhető lesz, minden a kezünk ügyébe kerül.”

(Martin Heidegger)

„S beszéd közben a szlovákiai magyar költő – mintha valami előszobában állt volna – egyre vetkezett. Elegáns mozdulattal letette fejét, majd karját, előbb egyiket, aztán másikat. Kibujt husából is, s mikor a hajlongó vers az utolsó csontját is átvette tőle, a már csak lebegő érzékenysége s póre tudata jelezte, hol volt azelőtt feje és szive, egy álltól az alsó szelelőig hasított sérvén keresztül belépett Mittel úr emlékeibe.”

(Tózsér Árpád)

És amint belépünk Mittel Úr emlékeibe, amelynek territóriumát Tózsér Árpád válogatott munkáinak gyűjteménye jelöli, egyszerre találjuk magunkat egy meglehetősen ellentmondásos, abszurd környezetben, ahol a lehetetlen és a lehetséges, a tradicionális és az irreális hoz létre szövegüniverzumot. A *Mittelszolipszizmus* című kötet értelmezi és aktualizálja mindazt, ami a „mittelség” sajátos Tózsér-i fogalmába belefér: Közép-Európát, a közép-

európai identitást, és egyáltalán, a kisebbségi identitásból következő „köztesség”, a határhelyzet, a határátlépés szituációját. A témaválasztás nyilvánvalóan illeszkedik egy hagyományba. Közép-Európa ebben az értelmezésben olyan újragondolt „imaginárius kulturális tér”¹, amelynek önazonosságát a kollektív emlékezet szegmensei mellett a személyes emlékezés, a szubjektív látásmód teremti meg. A monarchia, Trianon, a Holokauszt, a rendszerváltás, a kelet és a nyugat közötti választás dilemmája, a kulturális kódjaink, társadalmi és kulturális érzékenységeink tereptárgyakként vannak jelen ebben a szövegtérben, de a jelentésüket, jelentőségüket azok az egyéni élmények és ítéletek határozzák meg, amelyek az író, a költő egyéniségéből adódnak.

Kundera, Musil, Kafka, Hašek, Havel, Hrabal, Konrád – talán ez az a névsor, amellyel Tózsér Mittel-tematikáját leginkább összefüggésbe lehet hozni. Az említett szerzőkben közös, hogy a fogalmakat és értékeket elsősorban nem oppozíciók, kizáró ellentétek szerint igyekeznek megérteni, hanem az árnyalatokra, az átmenetekre, az egymást felülíró nézőpontokra koncentrálnak. Az identitásra való rákérdezés, bár érinti a nemzet fogalmát, messze nem a nemzeti kultúra építményét szolgálja. Hiszen, ahogy Moritz Csáky egy helyen megfogalmazza, „egy hiteles nemzeti kultúra konstruktőrjei, akik kizárólag vagy-vagyot ismernek, ugyancsak nehezen tudták és tudják kezelni az ilyen jellegű többértelműségeket, ezt a [vagy és vagyot]. Ők arra törekednek, hogy a több kommunikációs térben előforduló jeleket és szimbólumokat átértelmezzék, átírják, nemzeti kóddal lássák el, és félreérthetetlenül beolvasszák őket egy »képzelt nemzeti összefüggésbe«. A sajátosan reprezentatív kommunikációs szerepet játszó szimbólumok ilyenkor nemzeti célokra használt eszközökké válnak. De bevethetők eltérő és ellentétes kollektív identitások megteremtése érdekében is.”²

Tózsér is valamiképp épp ezt haladja meg, ennek a korlátain tud felülemelkedni, és túllépni. Nemzet, kisebbség; nemzeti történelem, kisebbségi történelem; nemzeti kultúra, kisebbségi kultúra helyett a *Mittelszolipszizmus* versei valami magasabbrendűt, többértelműt, komplexebbet próbálnak kifejezni. Az egyes prózaversek kulturális folyamatok lenyomatai, ebből adódik a gyűjtemény nyelvi és tematikus heterogenitása, amely Mittel úr visszatérő figurája ellenére jellemző tulajdonság. A múlt és jelen elbeszélhetősége ebben a kötetben olyan tudásból származik, amely a kulturális, történelmi és társadalmi adalékok hálózatát „kommunikációs metatérként”³ gondolja el: ezt a világot a személyiség teremti meg, hozza létre saját műveltséganyagából, és az így létrejött terep csak egy egyedi kódrendszerrel hozzáférhető. És itt elérkeztünk a szolipszizmushoz: ezt az alkotásmódot, ezt a szabadságot, ezt a szubjektivitást érthetjük a fogalom alatt. Varga Lajos Márton írja: nem „épp ezzel a tudással tölthető fel és válhat valóságossá a múlt? Nem ezzel

telik meg színültig az üresség és temetődik is be, válik befejezetté? Akkor viszont – ellentétben a közép-európai groteszk íróival, a Mittelszolipszizmus azt bizonyítja, hogy porózus ez az uralmi rendszer, s nem zárult el minden lehetőség: a személyben mégis alakot ölthet a személyiség, életben a sors, a másért valóban, másnak kiszolgáltatottban a magánvaló. Hogy mégse volt hiába annyi önkínzás, szenvedés, küzdelem, otthontalanság, társas és metafizikai magány, mert e személyiség nemcsak megnyithatta, de nyitva is tartotta világát a szellemire. És eszméletében a szuverenitás vak igényétől hajtott családtörténettel, idegeiben a kisebbségként élő első generációs értelmiségi megannyi kételyt előhívó konfliktusával, érzekeiben a világ természetéről szerzett paradox tapasztalatokkal, de szembe tudott szegülni az uniformizálás hatalmaival, és szert tett a szellemihez szükséges szabadságra.”⁴ Persze Közép-Európa dilemmáját, és/vagy poétikáját nem azonosíthatjuk az elismerés és a tagadás egyszerű ellentétpárjával. Sőt. Azt viszont fontos megjegyezni, hogy a közép-európaiság – Tózsérnél – egyfajta viszonyulást jelent, a „mittelszolipszizmussal” azonosított habitust. Értékek elfogadását és megtagadását. Viselkedésmódot, morált. Kontaktusokat, és kontaktusok hiányát. Amelynek kifejezése poétikailag többféleképpen történhet – lássunk három példát.

A *kapitány* című versben Tózsér költészetének visszatérő figurája, vándormotívuma, Mittel úr éppen a bazini elmegyógyintézet lakója, és párhuzamot vél felfedezni a saját élettörténete, és egy másik lakó, a Kapitány sorsa között. Ez az összefüggés azonban nem a kettőjük közötti hasonlóságból adódik, hanem abból, hogy mindketten opozícióban vannak a külvilággal: mind a Kapitány, mind pedig Mittel úr olyan egyedi, csak a saját maga számára létező igazságot, tudást, tartalmat képvisel, amely nem egyeztethető össze mások (azaz nyilvánvalóan: senki más) igazságával, tudásával, tartalmaival. A Kapitányról megtudjuk, hogy „még nemrég / bányamérnök volt egy uránbányában / (s egyúttal a hadsereg tisztje innen a Kapitány gúnynev) / s miután a számokba beháborodott / ideggyógyintézetbe zárták hogy bizonyos okokból / ott kinn ne beszélhessen”. Mittel úr pedig „többszörös magányából / úgy menekült a pszichiáterhez / akár a hívó a gyóntatóhoz / A pszichiáter azonban hősünket nem oldozta föl / hanem – miután teleírt egy papírlapot a panaszaival – bedugta az említett híres gyógyintézetbe // Mittel úr e fordulatra nem volt fölkészülve / Nehezen szokta meg új környezetét / Úgy vélte ő is a Kapitány sorsára jutott / valamiről neki is hallgatnia kell”.

A versbeli szituációban az objektív realitás és a tudat által létrehozott, szolipszisztikus világ feszül egymásnak, voltaképp egymást kizáró, egymással nem összeegyeztethető rendszerekként, tereként jelennek meg. A tudati tartalmak kiterjesztése (vagyis az, hogy a világot magamhoz alakítsam, magamból kiindulva értelmezhessem) a vers tapasztalata szerint

az interszjektív viszony létesítésével bukik el: a számok kibeszélése a Kapitány esetében, és a személyes problémák elbeszélése Mittel úr esetében egyaránt a realitásból való kizáródáshoz, a saját tudatba való bezáródáshoz vezet. Az elmebetegség, az elmegyógyintézet motívuma Tőzsér versében a tér kijelölésének, az elhatárolásnak, az alternatív rend keretek közé szorításának a metaforája. Foucault az *Elmebetegség és pszichológiában* a modern orvoslás kapcsán fogalmazza meg, hogy „az elmebetegség világa a kizárás világa lett”⁵. Ennek alapján elmondható, hogy Tőzsér versében a szolipszizmus valósága csak az elhatárolás révén valósulhat meg, olyan rendszerként, amely sem szjektív, sem objektív rendszerekkel nem érintkezik. A vers ilyen értelemben a tudás és a nem tudás, a megnyilvánulás és a hallgatás dimenzióit vetíti egymásra: olyan világot vázol fel, amelynek kereteit az határozza meg, hogy az egyén (az alany) milyen mértékben képes a tudattartalmakat kifejezni, illetve mennyiben képes azokat zártan, csak a saját maga számára megtartani. A szolipszizmus csak a szjektum integritásának függvényében gondolható el – az ének a mások számára érzékelhetetlenné, láthatatlanná kell válnia, miként a megidézett H. G. Wells-regény főhőse.

A *Tanulmány egy Bosch-képhez* című, a mindenekelőtt Bosch *Szénásszekér-triptichonját* idéző vers a művészetre vonatkozó fogalmi meghatározások egyik kliséjét állítja a fókuszba, miszerint a műalkotás jelentését, értelmét a szemlélő tudata hozza létre, a percepció és interpretáció folyamatai során. Az eredeti olajképet motívumai által felidéző leírás egy alternatívát, vagy inkább szimulákrumot hoz létre, olyan másolatot, amely jól érzékelhetően az eredetitől eltérő identitással rendelkezik. Németh Zoltán a képleírást az önreflexió sajátos alakzataként értelmezi: „A képleírás, azaz ekphrasis jelensége a Hieronymus Bosch-kép nyomán felidézett események kapcsán már eleve önreflexív viszonyt alakít ki a versben. Ezt az állapotot az idézet utolsó két sora az önreflexió tudatosításával és tematizálásával afféle metaönreflexióvá tágítja (jó szó, az internet keresője szerint eddig egyszer írták le magyarul, ez lenne tehát a második alkalom), amely tükörijátékok bonyolult terepévé avatja a Bosch-képet »tükröző« verset. A képen tükrözött Johannes Kleeberg a képet tükröző Tőzsér-versben jelenik meg, amely egy valóságos Kleeberg-történetet tükröz a Bosch-kép alapján, de úgy, hogy reagál Kleeberg Bosch-kép általi tükrözésére, illetve a valóságos Kleebergnek a valóságos Bosch által és a Kleebergéről készült festménye által megjelenített performatív jellegű tükörképére – amelyet a Tőzsér-vers tükörképében láthatunk mi, olvasók.”⁶

A Bosch-képek szürreális, asszociatív tudatfolyamra emlékeztető vizualitása közvetve jelen van a szövegben, de a felépítését, szerkezetét az egymáshoz illesztett történetek teremtik meg. A versbeli erotikus jelenetekre az egyidejűség jellemző: a festészeti életkép műfajának megfelelően a

vázolt események egymás mellé rendelve, egyenrangú viszonyban jelennek meg. Tózsér leírásaiban az aktusok nemcsak a Bosch-képen is megjelenő bűnt, és a haláltánc-motívumot mutatják fel, hanem egyfajta alternatív családtörténetét is közvetítenek (Ferdinánd király, Izabella királynő és Őrült Johanna is szereplői a versnek). Tekinthetnénk ezt egyszerűen sajátos korrajznak, a kulturális kódokat felülíró alternatív történelmi tablóként is, azonban ez a vers is illeszkedik a kötetkompozícióba, szükséges a Tózsér-féle „mittelszolipszizmus” felől megközelíteni.

A vers értelmezéséhez nagyban hozzájárul az eredeti festmény tárgyiséga, használatának sajátosságai, illetve az eredete. A kép ugyanis egy flamand közmondásra épül („a világ egy szénásszekér, amelyről mindenki annyit markol, amennyit csak bír”), ha a szolipszizmusra gondolunk, azt mondhatjuk, a világ a személyes igények kiterjesztésének a terepe, és a versben a kétféle emberi hatalom, vonzás, kétféle alapvető interszjektív viszony (a társadalmi és a testi kontaktusok összessége) jelenik meg. Bosch triptichonjának azonban van egy negyedik darabja is: az oldaltáblák bezárása után egy vándort (vagy házalót) ábrázoló festményt kapunk, amelyet *Az élet útja* vagy *A tékozló fiú* címen emlegetnek, és amelynek attribútumai megegyeznek a Tózsér-versben Johannes Kleebergként azonosított figura tulajdonságaival. Ha a bezárt táblákra gondolunk, a triptichon olyan, mint egy doboz, amelyet a vándor mintegy a hátára vesz – a világ nem több, nem kevesebb annál, amennyit ki-ki elbír.

A címadó, *Mittelszolipszizmus* című versből származik a tanulmány második mottója. A szöveghely különösen figyelemreméltó, direkt módon, szinte didaktikusan mutat rá arra, hogy a hagyomány, a tradíció sosem független attól a személytől, aki megéli, vagy adott esetben megírja azt. A saját testéből kivetkező szlovákiai magyar költő figurája egyszerre kétféle módon reflektál erre a tapasztalatra. A leírás elkerülhetlenné teszi, hogy a korpusz és torzók mint objektumok (mint az ábrázolás tárgyai) legyenek részesei a történetnek, és ezzel együtt a költészetnek. A testéből kilépő, transzcendentálódó, elmékké váló szlovákiai magyar költő pedig már csak a tudat számára, más költők, más szlovákiai magyarok, más közép-európaiak számára hozzáférhető – Tózsér versének utolsó versszaka plasztikus módon mutat rá a tradíció, a kulturális identitás és a róluk való beszéd sajátosságaira.

Annyi tehát a világ, amennyit gondolatban teremtesz (akár az elmeegógyintézetben), vagy amit magadra veszel (a szekérről), valójában te magad, a tested vagy a szellemed határaival méred ki magadnak. A tulajdonképpen mit is? A fát a fában. Testben a testet? Létből a valót? Miként az égvýűrük. Ahogy a fák törzsében, ágaiban az évek során kialakult szöveti szerkezet tükrözi a fatest működését és a fát felépítő szövetelemek összetételét, egyszersmind határát, úgy képzi le a mittelszolipszizmus Tózsér

költészetében a részvétet, a jelenlétet, a minduntalan reflektáló, reflektálni tudó én karakterisztikus képességét, amelytől talán a fa még nyújtózkodhat a fában, fittyet hányva arra, mit határolnak terei, parcellái és a kéreg.

Jegyzetek

* Elhangzott 2015. október 7-én a Pozsonyi Magyar Intézetben, a *Tanulmányok költőportrékhoz* című, Tőzsér Árpád 80. születésnapja alkalmából rendezett konferencián.

¹ Vö. Emil BRIX, *Az újragondolt Közép-Európa*, ford. Farkas János László, Európai utas, 44. szám, <http://www.hhrf.org/europaiutas/20013/13.htm>.

² Moritz CSÁKY, *A kommunikációs térként értett kultúra*, ford. Teller Katalin, Irodalomtörténet, 2010/1. 3-27., http://www.irodalomtortenet.hu/pdf/IT_2010-1.pdf.

³ CSÁKY, *i.m.*, 22.

⁴ VARGA Lajos Márton, „S így fordul lázadásba a mese”: Tőzsér Árpád: Mittelszolipszozmus, Alföld, 1996/március, <http://epa.oszk.hu/00000/00002/00003/vargalaj.html>.

⁵ Michel FOUCAULT, *Elmebetegség és pszichológia: A klinikai orvoslás születése*, ford. Romhányi Török Gábor, Bp., Corvina, 2000, 68.

⁶ NÉMETH Zoltán, *Az életmű mint irodalomtörténet*, Pozsony, Kalligram, 2011, 12-13.

„Hiányok térképe”

Kótai Tamás képeiről

NAGY T. KATALIN

Kótai Tamás képi világának forrásvidéke egy sohasem volt, mégis elevenen bennünk élő archaikus szimbólum- és motívumkincs. Nem értjük, de érezzük. Erős vágyat ébresztenek bennünk a képek, hogy titkos jelekként értelmezzük a motívumokat, melyeket a művész gondosan, nagy precizitással rajzol meg. Ezek a különös ábrázolatok – kicsit szlengesen fogalmazva – nagyon ott vannak, határaik, szerkezetük, struktúrájuk van, mégsem tudjuk őket egy-egy konkrét valós dologhoz kötni. Valós valótlanságok. A precíz rajzolatok síkszerűek, de olykor térbe fordulnak, ha egyikük szimmetrikus, a másik mellette biztosan felborítja a törékeny egyensúlyt. Helyük a kép terében esetlegesnek tűnik, de ha gondolatban arrébb toljuk, biztosan felborul minden. Olykor lényyszerűek, máskor inkább ornamensek. A motívumok eredetét kutatva már sokan sokféle forrást megjelöltek – a különböző kultúrák, köztük a magyar népművészet formakincsét, a városi falfirkák világát. Jung szerint minden szimbólum, jel levezethető a mélytudat ősképeiből, melyek minden emberben azonosak. Ha létezik egy ilyen ősképállomány, akkor az felszínre hozható, mégpedig két módon; tudományos eszközökkel vagy művészi eszközökkel. Kótai talán öntudatlan, de ezt kutatja, ezt keresi rögeszmésen, évek óta.

Egy fiatalon elhunyt erdélyi költő, Boér Géza kifejezése jutott az eszembe; hiányok térképe. Úgy éreztem, amit eddig nem tudtam megfogalmazni, azt most megtaláltam a költőnél. Hiába álltak sorba bennem a szavak – titkos, misztikus, mágikus – Kótai Tamás képei láttán, nem tudták legalább megközelítőleg érzékeltetni a látványt. A térkép felvetés egyszer csak más megvilágításba helyezte a látványt. Az őskori barlangok falán lévő értelmezhetetlen vésetek egy részét sokan tartják térképnek, amely persze egy igen magas szintű absztrakt gondolkozást feltételez. És ott vannak

* Elhangzott 2015. szeptember 4-én a balassagyarmati Horváth Endre Galériában.

az ifjúságunk olvasmányaiból ismert titkos kódú kincskereső térképek. A térképek sem szimmetrikusak és ornamentikára sem hasonlítanak, de lehetnek véletlenszerűen ilyen részei. Kótai Tamás kompozícióiról ugyanez elmondható. Éppen ez bennük a zavarba ejtő. Valami esetleges rendezettséget, valami pillanatnyi és ingatag biztonságot árasztanak.

A *hiányok térképe* birtokos szerkezet másik eleme a hiányok Kótai esetében a melankolikus attitűdöt jelzi. A művész képein a racionalitás és mértani megszerkesztettség, a szigorúan átgondolt struktúra mögött ott a bizonytalanság, a törekenység és a fájó hiány, a félbe maradt, megtört, befejezetlennek tűnő alakzatokban. A finoman megrajzolt formák azt sugallják, hogy a grafikus attitűd uralkodik az indulatokon, a kordában nem vagy nehezen tartható érzések rejtőzködve, a vonalak által megkötözve kerülnek a felszínre, a képekre.

S álljon itt Boér Géza verse, ha már a költő oly nagy segítségemre volt Kótai Tamás műveinek interpretálásában.

ez lehet(ne) minden
a látszatom és
a látszatok
 hogy látszhatok
 gesztenyeszín ködben
 aszaltszilva álma
 kába
 marokban
 nyögések elhivatott
 szolgálja – – –
 mit pityeregsz
 dundi csajkák emlékéen
 hízogató
 látszathősöm
 sose érsz
 a metaforák nyomába
 (hiába a kijátszás
 tökéletes csíziói)
 (- - - - -
 mintha eme kinyíló belte
 rjes szennytelen okádás
 bővölete most meg nyekereg
 ne
 villanat időcskében ó
 fokhagymák királya
 - - - - -) !

Mérőpont

Cetli Fehér László képe mellé*

NAGY CSILLA

„Különítélet minden éjjel.”
(Pilinszky János)

Mit láthat. Mit láthat ott? A konténer kávéjának kitakarásán túl, a szögletes keret levágja. A horizont bukóján valami sötét és végeláthatatlan textúra fedi el a kilátások, az alkalom, a remény mindenkori és isten adta jogát, rendszerét. Megad és elfed. Megmér és mérettet. Lehetőség és szájalom. Különítélet minden megítélés. Minden éjjel egy le nem jegyzett cikkely. Megítélése különítélet. Esély arra, hogy túllépünk rajta. Fedésben maradjon az a törvény védte palack. Az azonosítható az azonosíthatatlannal szemben. Itt állunk. Innen léphetünk. Mint a fenyőfa fénye, annyit derít a nejlonsomagoknak. Azt az izgalmat, azt a csalódottságot. Azt a led adta talmi távlatot. A várakozást. A kimért ragyogást. Advent van. Advent van mihez. Hová nem jut a műanyagizzók mímelt fényéből. Kiragyog egy Magyarországot, egy várost, vagy megyét. Ezért jelentékeny a képzőművészet. Annyi bukkan ki, amennyi van. Annyi feszül fel, amennyi kell.

A *Hajléktalan vacsorája II.* voltaképp mind témáját, mind megformáltságát tekintve jellegzetes Fehér-festmény. Az összefüggő színmezők oppozíciójával, a tér osztottságával (előtér és háttér viszonylatával) operáló zsánerképről van szó, amely a hétköznapok egy mozzanatát, a valóság egy véletlenszerű eseményét ragadja meg, nem nélkülözve a kritikai (és ezzel együtt közéleti/politikai) vonatkozásokat. A fekete háttér előtt

megjelenített, szürke-kék konténer, és a kék kabátos hajléktalan látványa bármely városkép jellegzetes szegmense lehetne, azonban a hajléktalanság, és általában a szegénység a város identitása szempontjából rendszerint periférikus részlet, amely nem határozza meg a várost magát, a látványát. A hajléktalan láthatatlan a városlakó, a politikai elit vagy az utazó számára, ha úgy tetszik, beleolvad a mindenkori környezetébe, a háttérébe. Itt azonban, ebből a nézőpontból direkt módon valami olyasmi kerül a kép fókuszába, a képkivágásba, amire egyébként nem látunk rá: a kiemelt periférikus részlet maga válik centrummá, a véletlenszerű általánossá, tipikussá, törvényszerűvé.

Földényi F. László fogalmazza meg, hogy Fehér „[a]zt veszi észre, ami egyébként láthatatlanul lappang a világban, de ami bizonyos pillanatokban mégis képes éreztetni a hatását. A véletlenszerűben fedezi fel a törvényszerűt, a pillanatnyiban a maradandót. Az elmúlóból bontja ki azt, ami soha nem múlik el.”¹ Az absztrakt, fekete háttér, amely a hajléktalan közegét jelöli, mintegy stilizálttá, ezzel együtt azonban mitikussá is teszi a szituációt, és benne a figurát is szoborszerűvé, emlékműszerűvé növeszti. A sötét és a világos, a fény és az árnyék oppozíciójában a hajléktalan figurája voltaképp nem önazonosságában, egyediségében válik hangsúlyossá: az egyén itt annyiban van jelen, amennyiben egy élethelyzetet, egy életformát képvisel. A háttér, a fekete, osztatlan felület azonban a reális tér hiányát is jelöli: olyan mozdulatlan, időtlen közeget teremt, amelybe mintegy „belemerevedik” a főszereplő, a hajléktalan – Fehér más figuráihoz hasonlóan – saját szoborszerűségének kiszolgáltatottja², nincs mozgás, dinamika, temporalitás, az ábrázolás végül is egzisztenciális tétellel bír.

Mi mással bírhat, mi mással bírhatunk. Mi marad, és mi fogy el. Kimérve távlat és közel. Az olyan majdnemség, és a diszkonform látszata. A csuklyáé, amely ugyanúgy fed, és szemellenz. Keretbe terel. Látószöveget ad viselőjének. A la cart. Egy vacsora, mely elköltőjét fürkészi. Nézőpont. Egyszerre nyúlunk. Megmértetik.

Jegyzetek

* FEHÉR László: *Hajléktalan vacsorája II.* (2011), olaj, vászon, 150x200 cm. Lásd a borítón.

¹ FÖLDÉNYI F. László: „A semmi: Isten árnyéka”: *Fehér László festészetéről = Fehér László 2007-2010*, szerk. Demeter Zsófia, Székesfehérvár, Szent István Király Múzeum – Csók István Képtár, 2010, 13.

² *Ua.*

Emlékképek a forradalomból

SULYOK LÁSZLÓ

'56-osok emlékeznek. Felidézük azokat az 59 évvel ezelőtti napokat, amelyek új irányt szabtak az életüknek, és hosszú időre meghatározták azt. Nagyokat álmodtak, nagyokat mertek és cselekedtek. Tették, amit a szívük diktált, a lelkiismeretük, végső soron a bennük élő hazaszeretet. Így lettek ők „ötvenhatosok”, a magyar forradalom és szabadságharc aktív résztvevői, a hazai és a világpolitika közvetlen és közvetett befolyásolói. Sok fejtörést okoztak a politikacsinálókknak, itthon és külföldön egyaránt. A Nyugatot ígértették, majd cserbenhagyta őket – lényegében minket, magyarokat; a diktatúra újbóli létrehozói pedig, a bolsevik kommunisták nem felejtettek a forradalom és szabadságharc idegen, fegyveres leverése után (sem), és kíméletlen bosszút álltak rajtuk – rajtunk, magyarokon –, alapvetően a saját alkalmatlanságuk és gyávaságuk okán. A kedves Olvasó nyilván tudja és megérti, hogy a visszaemlékezésekből csak részleteket közölhetünk a folyóirat keretei között, ezeket az emlékképeket azonban úgy igyekeztünk összeválogatni, hogy együtt olvasva, lehetőleg a teljesség képét adják 1956 lényegéről, valóságos és igaz történetéről.

Dr. Kúti István kohómérnök, közgazdász, 1963-ban került Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből Nógrád megye székhelyére, a Salgótarjáni Acélárugyárba; 1956-ban Miskolcon volt egyetemista, nemzetőr:

– Olyan jó kapcsolatunk alakult ki akkorra már a kassai főiskolával, hogy két hétre elmehettünk egy csehszlovákiai látogatásra. Épp a Tátrában voltunk, a Praha Hotelban, amikor kedveskedésképpen bekapcsolták nekünk a Kossuth Rádiót, és hallottuk, hogy megtörtént Rajk és társai újratemetése. Ott vettük meg aztán a Szabad Népet, a gyászkeretes hírekkel. Amikor meg hazajöttünk, épp hogy lepakoltunk, már kezdődtek is a forradalmi események.

Nálunk az egyetemen október 23-án, kedd délután volt az összevont

oktatói-hallgatói párttaggyűlés, amelyen az előző napi diákparlamentari követeléseket vitattuk meg. A parlament első dolga volt, hogy 11 pontban meghatározta a követeléseit, és ezzel az egyetlen párt, a kommunista párt által létrehozott, irányított és felügyelt Dolgozók Ifjúsági Szövetségét, a DISZ-t leváltotta – az először Szegeden megalakult – független Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szervezete, a MEFESZ. Nagyon jó húzásnak tartom, hogy a diákparlamentünk mindjárt felvette a kapcsolatot a gyáriakkal. Így jött létre az október 25-ei nagygyűlés az Egyetemvárosban. Ennek előzménye az volt, hogy a DIMÁVAG meg a Lenin Kohászati Művek dolgozói tüntetést akartak szervezni Miskolcon, s felvetődött, hogy előtte jöjjenek fel az Egyetemvárosba, ahol az egyetemisták csatlakoznak hozzájuk. Így is történt, előtte azonban spontán nagygyűlést tartottak. A szónokok az 1-es előadó lapos tetejéről beszéltek, hangosítás nélkül. Sima placc vette körül az épületet, semmi parkosítás még, és ez a térség tele volt emberrel: egyetemistákkal, diósgyőri meg miskolci munkásokkal. Közben jött a hír, hogy az államvédelmi géppuskások elvonultak a hejőcsabai útról, tehát most már szabadon bemehetünk Miskolcra. A Petőfi-szobornál Nagy Attila színművész felmászott a talapzatra, és elszavalta a „Talpra magyar”-t. Olyan jól szavalta a Petőfi-verset, hogy ő lett a megyei munkástanács elnökhelyettese.

Ezen az estén én ennél a Petőfi-szobornál álltam őrséget, mint egyetemista nemzetőr. Ezért másnap pihenőn voltam, de hallottam, hogy mi történt. Sokféle hírek keringtek akkoriban. Igazak is, meg hamisak is. Azért, hogy felpiszkálják velük az embereket. Elterjedt például annak a híre, hogy az államvédelmi hatóság egyetemistákat tartóztatott le, és bent tartják őket a fogdában. Természetes, hogy erre megindult az egyetem, megindultak a munkástanácsok, megindult mindenki. És a vége az lett, hogy az ÁVH épülete előtt lőttek. A tömegbe. A keddi esti rádiós Gerő-beszéd után ez újabb olaj volt a tűzre, és a sortüzek után következett az, amit lincselésnek nevezünk. Hallomásból azt tudom, hogy Gáti őrnagyot az egyik egyetemista társunk előzőleg figyelmeztette, öltözzön át munkásruhába, és a hátsó ajtón tűnjön el. Gáti viszont azt mondta, hogy a tűzparancsot nem ő adta ki, hanem a felesége, ő tehát nyugodtan kimegy. Kint azonban megfogták, teherautó után kötötték, és végighúzták Miskolcon, majd felakasztották a szovjet emlékműre... Minket, egyetemistákat minden funkcióra beosztottak akkor, mert a rendőrség szétment, nem volt közbiztonság, mindenki félt. A villanyrendőr kezelését egyetlen rendőr sem merte vállalni tovább, nem ült be a fülkébe. Nekünk kellett azt is kezelni. A miskolciak bennünket kértek fel, hogy vigyázzunk a rendre.

November 4-én reggel ágyúszóra, géppuska- és gránátropogásra ébredtünk. Ez volt az internacionalista ébresztő. Az 1-es diákszállóban a 3. emeleten laktam, ott voltam szintfelelős az egyik évfolyamtársammal.

A mi ablakunk a 2-es diákszállóra nézett. Félelmetes volt, amikor annak az épületnek az ablakait géppuskával végigpásztázták. Hallani azt a csörömpölést. Meg hallottuk a jajgatását azoknak, akiket találat ért. A földszinten, a zuhanyozóba bedobták a kézigránátot. Az egyik társunknak elvitte a lábát. Belövést kapott a szemben levő szoba. Dumm-dumm golyóval is lőttek. Ennek az a jellemzője, hogy becsapódáskor robban. A nemzetközi egyezmények ezért tiltják az ilyen lövedékek használatát... Tehát jajgatás és csend, majd jöttek az orosz katonák. Hole ruki! Fel a kezekkel! – kiáltással kitereltek bennünket a két diákszálló épülete közé. Szedjük össze a fegyvereket – parancsolták. Mi nem szedünk össze semmit, mondtam a többieknek, mert ha aztán valamelyik úgy gondolja, fegyver van a kezünkben, kérdés nélkül lelő. Az oroszok ezután, nehezen ugyan, de elengedtek. Szerencsére nem úgy, mint a veszprémi egyetemistákat. Őket azonnal kopaszra nyírták, alul-felül, és nyitott kocsival irány Munkács. Ezt hosszú ideig nem mondták el senkinek, nem volt szabad beszélni róla. Csak később tudtam kiszedni a vegyész kollégáimból, hogy te, ezt beszélik, mi igaz ebből. Hát persze hogy ezt beszélik, engem is elvittek. Azt sem tudták a szerencsétlenek, hogy meddig viszik őket, Munkácsig-e vagy akár Szibériáig.

Battanacs István a miskolci Gábor Áron Kohóipari Technikum harmadik osztályos tanulója volt; érettségi után került Salgótarjánba, s munka mellett szerzett üzemmérnöki diplomát:

– Október 26-án reggel orosz óránk volt, az öreg feleltetett. A felszólított felállt, és azt mondta: Tanár úr, ebből a nyelvből nem felelek. Egyes, fiam, mondta az orosz tanár. Felhívta a másik gyereket, az is azt mondta. És ez így ment. Mindegyik felszólított ugyanazt mondta, mint amit az első: ebből a tárgyból nem felelek. Összebeszéltünk. Vagy tizenötven lementek már, az osztály fele, amikor a tanár megunt, felállt az asztal mellől, és otthagya az egészet. Erre mindjárt összecsődítettek bennünket, az egész iskolát, az előtérben, és az igazgató bejelentette: mindenki mehet haza, a mai napon már nem lesz tanítás.

A Bükk-i étteremnél – mi így hívtuk – volt a körforgalom, a villamos már csak addig ment. Az étterem mellett állt egy művelődési ház is. Báméskodtunk, ballagtunk. Jött egy lapos platókocsi, két muraközi lóval, rajta a kocsis meg egy ember, aki végig kiabált és mutogatott: Nézzétek mit csináltak ezek a kommunisták! Az ávosok! Nézzétek! A kocsin egy nagydarab, kövér ember feküdt meglóve, holtan. Az egész olyan volt, mint egy mutatványos jelenet. Nagyon megrökönyödtem: itt nem eltemetik, hanem mutogatják a halottat?! Kockás, véres ing volt az áldozaton, a plató közepén feküdt. Jól lehetett látni, mert a plató oldala le volt hajtva. Akkor láttam először halottat életemben. Kutya érzés... Látjátok, mit csináltak ezek a kommunisták?! – kiabálta folyton az az ember. Meg azt, hogy: Gyertek

velünk Mexikóba fegyverért!... Mexikóban fegyvergyár volt. A DIMÁVAG háta mögött... Elkezdtünk tanakodni, mit csináljunk. Hát, ha már elindultunk, akkor menjünk tovább, befelé a városba, Miskolcra. Lementünk egészen a Szent Anna templomig. Mellette van egy ávós laktanya, már ott nyavalyogtak velünk az egyenruhások, hogy nem mehetünk tovább semerre, nem lehet. Ezért mi kikerültük azt a helyet, és hátul lementünk, a Szinva-patak partján, egészen le a Búza térig. Az Ady-hídnál már hallottuk a lövéseket, meg a jajgatást. Tódult a jónép, kiabáltak: menjetek innen, szaladjatok! Na, épp akkor jöttek be a Búza térre a bányászok: a rudabányai, a szuhakállói meg az ormosi bányászok, és a rendőrségnél felrobbantották a kapukat, meg kiszabadítottak, nem tudom, kiket... Még délelőtt volt. Ekkor szétváltunk a haverokkal, mert azt feltételeztük, hogy így könnyebb lesz. Öten voltunk, egy vasútvonalon laktunk, Kazincbarcika és Rudabánya között, más-más faluban. Mindig együtt utaztunk, segítettük egymást... No, én a színházhoz mentem. Ott lakik a rokonom, gondoltam, meglátogatom. Ahogy mentem a színház felé, jött két teherkocsi. Egymás után. A végére oda volt kötve két ember. A kötél a lábukra volt tekerve. Az istenit, nézd már, mondom magamban, húzzák az embereket! Megnézem már közelebbről, mit csinálnak ezek itt. A jónép húzódott széjjel, ahogy közeledtek a Csepel teherautók. Nagyon meglepődtem: a két ember feje kopogott végig a macskakövön, mint a kugligolyó. Kik ezek? Katonák? A ruházatukból nem tudtam megállapítani.

Úgy döntöttem, hogy nézem tovább az eseményeket. Felmentem egészen a Városház térig. Arra mentek ugyanis a dzsip-kocsik, melyek után oda voltak kötözve – mint közben megtudtam – az ávósok. Mentem a tömeg után. A teherautók megálltak a zenegimnáziumnál. Ott volt egy emlékmű, oda mentek... Azt hiszem, szovjet emlékmű volt... No, de látom ám, hogy kötözik fel őket, ezeket a hullákat az emlékműre. Pontosan szemben álltam. Az egyiket felkötötték rá. Balra mellé a másikat is próbálták felakasztani, de a kötél elszakadt. Rám ordított akkor egy ember: Gyere, fogjad! Hú, az istenit! – mondom magamban. A cinder elszakadt, gyere, fogd a hullát! – sürgetett az ember. Én nem fogom meg – mondtam neki – nem tudom... meg nem is akarom. Erre rám ordított megint: Akkor hozzávalami kötelet, vagy drótot!... De én addig-addig húzódoztam, míg egy másik ember talált drótot, és ezzel kötötték fel a leszakadt halottat... Akkor aztán mondtuk a haverjaimmal, mert itt, ennél az esetnél újra összetalálkoztunk, hogy menjünk innét, elégünk van a kíváncsiszkodásból. Meg féltünk, hogy lefényképeznek bennünket. A tömegben ugyanis azt mondogatták az emberek, hogy fényképeznek, valakik, ne bámészkodjunk, menjünk onnan. Tényleg veszélyes volt ott lenni. Szemben volt a lánykollégium, a másik oldalon, és a kollégium-igazgatónő férje rendőr őrnagy volt. Úgyhogy elhúztuk a csíkot. Később aztán hallottuk, hogy sok résztvevőt épp a készített fényképek alapján kaptak el, és végeztek ki.

Lábas István bányalakatos a Dunántúl szívében, Várpalotán élte át a forradalmat; Mihálygyergére nősült, s a családi házban idézi fel a régmúltakat:

— Egyes bányákban politikai elítéltek is dolgoztak, a civilekkel együtt. Munka közben a fegyőrök egymásra hagytak bennünket. A raboktól sok igazságtalanságot hallottam, és arra az elhatározásra jutottam, hogy segítek ezeknek a szerencsétleneknek. Leveleket, kérvényeket, különféle üzeneteket vittem ki a bányából, és juttattam el a címzettekhez. Kisebb csomagokat is behoztam. Részletekben, hogy ne legyen feltűnő. Egyszer azonban valahogy szagot kaptak az örök, de előzőleg egy rab figyelmeztetett, motozás lesz... Hogy honnan tudta?!... Kimentem a Cseri-bányából, s egy fegyőr felszólított, kövessem a bányairodába. Átkutattak, még a szerszámosládámat is. Nem találtak nálam semmit. Az ávósok elkezdtek faggatni. Azt mondták, tudják, hogy leveleket és más tiltott dolgokat viszek ki és be a raboknak. Igyekeztek megfélemlíteni: tudom-e, hogy ezért engem is elítélhetnek. Persze, hogy tudtam. Mindenki ismerte a Cseri-üzem vezetőjének a történetét. Valamit csinált, és ott lett rab, ahol korábban üzemvezető főmérnök volt.

Sose felejttem el azt az ősz hajú, nagy bajuszú parasztembert, csíkos rabruhában, akit egyszer megkérdezhettem: Bátyám, maga miért került ide? Nem szolgáltatam be tíz tojást, majd kuláklistára kerültem a rosszakaróim áskálódására, és a végén 5 évi börtönre ítélték... De az erőszak, a hazudozás, az ígérgetés, mellette meg az óvatosság, a félelem korábban kezdődött. Még gyerek voltam, édesapám és a munkatársai, a vasutasok a mi lakásunkon jöttek össze megbeszélésre. A szobaajtó résnyire nyitva volt, hallottam, amint apám mondja: Bizalmasan kaptam a hírt, a kommunisták holnap az eligazításon fogják bejelenteni, hogy aki nem lép be a kommunista pártba, az B-listára kerül, és elbocsájtják a vasúttól. El lehet képzelni, hogyan érintette ez azokat a családos embereket... Aztán ott van az idősebbik húgom, 1956-ban ismerkedett meg ifj. Bátai Józseffel, akinek a családját a Hortobágyra internálták. A sógorom elmondta, hogyan tették kuláklistára őket, hogyan fosztották ki a családját minden ingó és ingatlan vagyomból.

1956. október 23-án délelőttös műszakban dolgoztam Szkip-aknán, a szállításnál. Műszak vége felé értesültünk arról, hogy Budapesten kitört a forradalom. Ballagtunk hazafelé. A mostani művelődési ház környékére érve, megpillantottunk egy csoportosulást. Egy budapesti diák beszélt a köréje gyűlt emberekhez. Említette a forradalmat, és ismertette a diákok követeléseit. Azt kérte, szervezzük meg mi is magunkat, és cselekedjünk a szabad, független Magyarországért. A diák beszédén fellelkesülve, többen a rendőrség akkori épületéhez mentünk, és fegyvert követeltünk. Közben Székesfehérvár felől két orosz teherautó jött, a 8-as főúton, orosz katonákkal megrakva, haladt Hajmáskér felé. Ahogy mellénk értek, se szó, se beszéd, géppisztolysorozatokot adtak le ránk. Szerencsére csak két sebesültünk lett.

Én egy villanyoszlop mögé húzódtam. Hallottam a golyók koppanását... Még ugyanennek a napnak az estéjén, nem sokkal a történetek után fegyvereket kaptunk a rendőrségtől, és a rendőröktől kapott géppuskákkal vártuk a Budapest felől Hajmáskér felé tartó, lőszert szállító orosz teherautó-konvojt. A 8-as főút és a Zichy utca kereszteződésében megtámadtuk a konvojt. Több orosz katona meghalt. Ott halt meg a Magyarországon tartózkodó szovjet csapatok vezetőjének egyik rokona is. Ezért kaptak a mi embereink olyan sokat utána. Volt, akit ki is végeztek.

Amikor az orosz tankok bevonultak, megszállták a város főterét. Akkor mi, több nemzetőrtársammal együtt, fegyverrel a Palota Szállóból a honvéd laktanyába vonultunk. Este az orosz tankok felsorakoztak a laktanyához vezető úton, egészen a laktanya kapujáig, és egy civil személyt küldtek be hozzánk. A civilt én vezettem a parancsnokságra, mivel én voltam a kapuórség parancsnoka. Egy órán belül ürítsük ki a laktanyát, üzenték az oroszok, ellenkező esetben szétlőnek bennünket. Valódi választásunk nem volt, akkora túlerővel álltunk szemben. Azt a parancsot kaptam, hogy a géppuskás szakaszommal csak a laktanya kiürítése után, utolsóként hagyhatom el a területet. Így is történt. Kint pedig a többi szabadságharcoshoz csatlakozva, előőrsként vonultunk ki a szakaszommal Várpalotáról, déli irányban. Másfelé nem lehetett, oroszok voltak mindenfelé. Majd nemsokára szétszéledt a csapat, később pedig többen disszidáltunk.

Pilinyi László ötgyermekes kisparaszti családban született a Galyatető árnyékában, Szuhán; falujában megválasztották a nemzeti bizottság elnökének, szavai szerint: forradalmi tanácselnöknek:

– Rozi húgom esküvőjét tartottuk itt, ebben a házban, ahol most vagyunk, 1956. október 27-én. Még nem volt teljesen kész, de már lakható volt. Rádiónk még nem volt, de a hírek eljutottak hozzánk. Aki hallja, adja át alapon. Elég sok sofőr élt a faluban, de hozták a híreket a gyári munkások, a vasutasok is. Aztán volt, aki Pesten tanult, onnan jött haza, és beszámolt a látottakról-hallottakról. Nálunk az a szokás, hogy néhány illusztris vendég megjelenik másnap a lagzis háznál, és muriznak tovább. No, hát vasárnap jött Bakos András bácsi: Lacikám, mit csináltok? Majd mindjárt a közepibe vágott: Mindig mi vagyunk az utolsó?! Korholt is, meg kérdezett is. Ez volt az igazi mozgató erő. Máshol már mozognak, folytatta András bácsi, Homokterenyén kivonult a nép, ott volt, látta, vonuljunk ki mi is. Nővérem meg a kishúgom, Piroska nemzetiszín szalagot kezdett vágni, s ők ketten tűzték ki az embereknek... Juli néném volt a beszerző, a nagy szivgárdista. Persze mi is azok voltunk az iskolában, a mi családjunkban természetes volt a nemzeti érzés. Méterszámra volt nálunk a nemzetiszín szalag... Bakos Jóskával megbeszéltük, hogy írunk egy beszédvázlatot. Végigigondoltuk, hogy mit mondjunk el a falu lakóinak, ő pedig megírta... Elindultunk. Lehattunk vagy húszan, huszonöten. Felmentünk a falu végéig, a Mátra

felé, ott megfordultunk, és jöttünk vissza. Mire leértünk a tanácsházához, már velünk volt a falu nyolcvan százaléka, körülbelül 600 ember. Útközben Kossuth-nótákat és más hazafias dalokat énekeltünk, jelszavakat skandáltunk. Legtöbbször azt, hogy: Ruszki haza!... A tanácsházánál aztán elmondtam a beszédemet. Mikor beintettek, felmentem egy kiemelkedő helyre, így vagy százhusz centivel a tömeg fölé kerültem, és elmondtam... Nagyon hangosan kellett szólnom, hogy mindenki hallja. Azt mondtam, hogy ami eddig volt, az nincs többé, újra szabad levegőt szívhatunk... Ilyesmiket mondtam. Nem bántottam én a ruszkiakat... Óriási ovációval fogadták az emberek a szavaimat. Mert amikor az ember a szívéből beszél, az mélyen tud hatni. Éreztem ezt. Csodálatos érzés volt, hogy úgy tudtam hatni a falura... Huszonhat éves voltam... A beszéd után elszavaltam a Nemzeti dalt... Közben többen bementek a tanácsházára, és lerámolták a falakról a Rákosi-képeket meg minden ilyesmit, ami a kommunista vezetőkre vonatkozott. Minden szobrot, Lenin- meg Sztálin-képet – de főleg Rákosi-képek voltak ott – leszedtek, kivitték az útra, és összetörték. Az asszonyok nagyon fellelkesedtek: Gyerünk az iskolába! Elöl jártam a menetben. A tanteremben levettem a Rákosi-képet, az emberek pedig a földre taposták. Valakik keresztet hoztak, és a Rákosi-kép helyére tettem... Ez nincs benne szerencsére a vádiratomban. Ismeretlen személyek, az van benne... Közben egyházi énekeket énekeltek az emberek. A kapuban pedig már ott volt a nemzeti zászló, amit addig szinte tilos volt használni. Egy kisgyerek fogta... Vitték aztán többen is... Elmentünk egy házhoz, Kalmár Jani kőművesmesterhez, aki irodista volt az egri útfenntartóknál, korábban meg a Kisgazdapárt jegyzője. Mindamellett a sógorom, mivel a bátyám Kalmár lányt vett feleségül. Nála aztán kiértékeltek, ő, Bakos Jóska, én meg még egy páran, ami aznap történt a faluban.

Másnap Kukucska Lacit megválasztotta a falu a forradalmi nemzeti bizottság elnökének, de Laci nem sokáig bírta a gyűrődést: nagyon fiatal volt még. Akkor rábeszéltek, legyen én az elnök. Átmenetileg elvállaltam. Megtisztelő és fontos pozíció volt forradalmi tanácselnöknek lenni. Így is írtam alá a hivatalos iratokat mindig. De amint megalakult a Kádár-féle Forradalmi–Munkás Paraszt Kormány, és megindult a vonatkozás, otthagytam az elnöki munkakörömet, és elfoglaltam korábbi munkahelyemet Tarjánban, a statisztikai hivatalban. Igen ám, csak hogy a forradalom előtti vb-elnök nem tért vissza az állásába, így az elnöki poszt betöltetlen maradt. A járási tanács vezetői meg különösen gyakran jöttek ki hozzám a lakásomra, s állandóan azt hangoztatták, hogy jól ismerik az eddigi munkámat, a képességeimet, ők engem szemeltek ki az elnöki poszt betöltésére. Egy ideig vonakodtam, végül csak engedtem nekik. A munkámmal meg voltak elégedve. Éppen ezért tűnt szinte hihetetlennek a számomra, hogy 1957. január 27-én kikézbésítették a felmondólevelet.

Nagyon nehéz volt ezután. Állás nélkül, kereset nélkül, lógtam a semmiben. Nem kaptam semmiféle munkát, semerre. Nem válaszoltak az érdeklődésemre, a beadványaimra, csak hitegettek, vagy kerek perccel elutasítottak. Alkalmi munkákon éltem, vagy nem a képzettségemnek megfelelő feladatokat végeztem. Mást nem engedtek... Úgy három évig ment ez így... Közben 1957. december 20-a és 1958. január 18-a között fogva tartottak a salgótarjáni rendőrségen és a balassagyarmati börtönben, majd vád alá helyeztek. A balassagyarmati megyei bíróság azonban felmentett, és felmentettek másodfokon, Budapesten is. Csak ezután kaptam vissza a meghurcoltatásom elején elvett személyi igazolványomat, és állt be egyféle nyugalom az életemben. Azaz nem rángattak többet összevissza, nem jöttek értem a pufajkások, nem hívtak be a rendőrségre.

Juhász Tibor gépkocsivezető az acélgyár szögverő üzemében segédmunkásként dolgozott abban az időben, s falujában, Karancslapujtőn nemzetőr szolgálatot teljesített:

— A szovjet emlékművet 1956. október 27-én, szombaton döntötték le a Salgótarjában. A gyári járattal mentünk be déli egy órára, munkába. A szovjet emlékműnél látjuk ám, hogy az emberek készülnek valamire... Ott volt ez, ahol most a gyalogátkelőhely van, a kisebb vasúti aluljárónál, ahol a Dreher söröző is van. Valamikor erre vezetett a bekötőút a Karancsvölgyből... A szobor mellett meg kellett állni mielőtt kihajtottunk volna a főútra. No, akkor legráltunk a fakaruszról vagy nyolcan, tízen, és ott maradtunk. Tudtuk, nem lesz baj belőle a munkahelyen, zűrzavar van. Jött arra egy darus teherkocsi, és a tömeg leállította. Herczeg Jóska vezette... A Mávautnál volt sofőr, ismertem, idősebb volt nálam, Karancsbesziben lakott, később disszidált... Ez a kocsi járt ki a terepre menteni, ha bedöglött egy autó, vagy bármi más. No, ahogy a tömeg leállította a teherkocsit, ráakasztották a drótkötelet, de a kocsinak nem volt tapadása, kapart. El kell menni, nincs mese, nehezekéért... Akkor a kötelet én akasztottam le a szoborról, az biztos... Az öregek lökdöstek bennünket, menjünk mi, fiatalok, hozzunk valami segítséget. Úgy legyen. Vagy hatan el is mentünk a közeli Áfor-telepre, a Karancs utca elejére. Ott tárolták az üzemanyagot meg a Mávaut autóit. Hoztunk telehordókat, és megpakoltuk vele a teherkocsit, hogy legyen súlya. Annyi hordót gurítottunk fel, korcsolyán, amennyi ráfért, aztán felmentünk a teherautóra, további nyomatékknak. Itt fényképeztek le bennünket valakik... Szép, tiszta képet csináltak. Persze akkor én nem tudtam róla. Csak később, amikor elvittek, és vattolni kezdtek. Megismertek a képen, és megmutatták nekem is... A kocsi egyébként a súllyal megrakva sem bírta a szoborral, sokáig. Négy vasúti sín volt beállítva benne. De a beton csak eltört végül. Az erő megdöntötte a szobrot, a csonk meg ott maradt a lépcsős talapzaton... Azt sem tudom, hogy a hordók hogy mentek vissza a helyükre, abban a nagy káoszban... Elég az, hogy Csákvári Laci bácsi

szavatat, a Nemzeti dalt még meghallgattam, utána aztán hazajöttem. Gyalog, mert a munkásjáratot nem vártam meg, közúti közlekedés meg nem volt.

Úgy emlékszem, hogy az oroszok bejövetelekor, november 4-től jó egy hónapig nem dolgoztunk. Illetve hol dolgoztunk, hol nem. Ha bementünk is a gyárba, rendszerint ide-oda járkáltunk, sokan meg kártyáztak... December 8-án éppen bent voltunk... Délelőtt valamikor leállították a termelést, mindenkit kiengedtek a nagykapun, és a megyetanács felé irányítottak. Nem tudom, kik intézkedtek így. Csak arra emlékszem, hogy lassan ment lefelé a tömeg, mert négy orosz harckocsi élénk állt. Elterjedt ugyanis, hogy az acélgyáriak fegyverrel jönnek le a városba. A tankok az acélgyári sorompónál álltak, a főúton, csövel lefelé a megyetanácsnak. Mikor odaértünk melléjük, nagyon lassan elindultak, a tömeg meg követte őket. Én és néhány magam korabeli kíváncsi fiatal, tízen vagy tizenketten, elmentünk a harckocsik mellett, és lejöttünk a vasúti töltés mentén egészen a megyetanács vonaláig, ott átmentünk a patakon, feljöttünk a térre, a megyetanács elé. Tehát én a lövöldözéskor már ott voltam a vásártéren, meg az a pár fiatal is... A többi acélgyári meg, mint később hallottam tőlük, valahol a Centrum Áruház körül járt akkor. Meghallották a fegyverropogást, megtorpantak, a nép szétszaladt, ki merre látott... Az alagút bejáratánál álltam. A megyetanács épülete alatt ugyanis ment egy kisvasút a Zagyva-rakodó felé. Amikor elkezdődött a sortűz, beugrottam az alagútba... Kis alagút volt, tömeg nem fért bele... Majd megfordultam, és megláttam, előttem pár méterre, egy fabódét. Szerszám volt benne, mint kiderült, a munkásoknak: csákány, lapát, ilyesmi. Abba a bódéba mentem aztán be. Vesztemre. Mert amikor jöttem kifelé az alagútból, egy golyó beleszúrt a lábamba. Fáradt golyó lehetett, valamin megpattanhatott. Most is lyuk van a helyén. *(Bal alsó lábszárán felhúzza a nadrágot, és megmutatja.)* Elkötöttem a vérzést, jó erősen, és amikor abba hagyták a lövöldözést, hozzáfogtam segíteni a mentésben. Ott helyben, a megyetanács előtt, a mostani December 8. téren. Nagyon kevesen maradtunk: fiatalok, középkorúak. Az emberek szétszaladtak. Én maradtam, mert úgy éreztem, hogy segítenem kell. Voltak ott szénszállító belpedések, gumikerekű, platós lovas kocsival. Felraktuk a kocsira a halottakat meg a sebesülteket. Vegyesen. Nem néztük, ki hogy van, él-e, hal-e, raktuk őket, ahogy a kezünkre jött, válogatás nélkül. Amikor már senkit sem találtunk, se halottat, se sebesültet, bementem a kórházba én is. Ott velem nem foglalkoztak, annyi súlyosabb sebesült volt nálamnál. Nemcsak a folyosón feküdtek, hanem kint az udvaron, a kockaköveken is. Pokrócokat terítettek le a kőre, és ráfektették a sebesülteket... A halottakat külön rakták... Legalább 20-30 halottat én is segítettem feltenni a kocsira... Otthon most is tőlem tudták meg, hogy mi történt Tarjánban.

Gyüre Nándor üvegfestő, művészi vénával megáldott, szépség- és

igazságkereső munkásember egész életét egyetlen munkahelyen, a Salgótarjáni Öblösüveggyárban töltötte:

– Mint a legtöbb ember, akit nem választottak meg semmilyen tisztségbe, jelen voltam a gyűléseken. Emlékszem, milyen reménykedve követtük napról napra, a rádión keresztül a budapesti eseményeket, na és a helyieket. Bejártunk éppen a gyárba, de nem nagyon dolgoztunk, inkább a kialakult helyzetről beszélgettünk, politizáltunk. Akkor én már vezető voltam az öblösüveggyárban, a festőüzem exportrészlegét vezettem. Jól emlékszem, hogy 1956. december 8-án délelőtt lejöttek az üzembe a szakszervezettől. Azt mondták, ki kell vonulni, s aki nem vonul ki, az arra a napra nem kap bért. Hát ez a parancs, akkor nincs mese, megyek én is, mondtam az embereknek. Az oroszok újra bejöttek, a forradalmat leverték, látjuk, tudjuk, tiltakoznunk kell. A szakszervezet részéről az volt az elképzelés, hogy ki kell szabadítani azt a két munkásvezetőt, akit éjszaka a pufajkások lefogtak, és a megyei rendőrkapitányságra vittek. Nemsokára meg is jött az utasítás, indulás. Kint a téren már átláttam a helyzetet... Katonaviselt ember voltam, letöltöttem a 27 hónapos katonaidőt, Szegeden a zöld ávosoknál; tudtam, olyan helyről nem lehet embereket kiszabadítani, ahol fegyveres őrök állnak. A rendőrség harckocsikkal volt körülvéve. Ráadásul mi fegyvertelenek voltunk. Szóval én már láttam, hogy nagy baj lesz itt. Mert Kádár rájött, nem tudja másképp felvetetni a sztrájkolókkal a munkát, csak ha belelő a népbe, ha megrettenteni... Jöttem, mentem az úttesten, a téren, már amennyire lehetett a nagy zsúfoltságban, gondolom, kerestem azt a helyet, ahol védve leszek, ha lőnek. Jártamban-keltemben találkoztam Fekete Nándorral. Gyerekkori játszótársam volt, barátom, anyai ágról unokatestvérem is. Ő a tűzhelygyárban dolgozott. Mondtam neki, vigyázz, gyere mellém, és azt csináld, amit én... Nem tette... Amikor elkezdtek ránk lőni, Nandi szaladt volna el a pincelejárát felé, a rendőrséggel szembeni egyik épületbe. Úgy halt meg útközben. Hátba lőtték. A száján jött ki a golyó. Abban a pillanatban meghalt... Jól tanuló, igyekvő, iskolázott ember volt; érettségizett, verseket írt. Az írással volt megfertőzve, ahogy én meg a festészettel... Az édesapja is a tűzhelygyárban dolgozott, szintén kint volt a tüntetésen. Amikor megtudta, hogy a fia meghalt, térdre rogyott, és a kezét rázta az ég felé: Miért, miért, miért?! Lelkileg teljesen összetört, kikészült. Fiatalon ment el. A fájdalomba halt bele.

Ekkor bukott le előttem a szakszervezet, mert közülük senki nem jött ki velünk. Hogy tudtak-e, sejtettek-e valamit, nem tudom. De a tömeget mindenképpen ki akarták vinni. Biztosan így akartak erőt felmutatni. Aztán ezek a szakszervezeti vezetők úgy megijedtek a mézárólástól, hogy jelentkeztek a munkásországba, mihelyt lehetett; hogy védőernyő legyen a fejük felett... Hogy lehetnek ilyen gerinctelen emberek a szakszervezetben?! – gondoltam... Aztán olyan emberek is forgolódtak körülöttem, akik

mindent szerettek, csak dolgozni nem. Ezt nem tudtam elviselni. Erős volt bennem a felháborodás, az igazságérzet. Úgy ítélt meg, hogy a pufajkás sortűzek szervezett gyilkosságok voltak... És ezt most is így érzem... Elmondtam a véleményemet az üzemben is, hogy Kádár János tömeggyilkos. Aki olyat megtesz, mint ő, hadsereggel a háta mögött, az tömeggyilkos. Vegyétek ezt tőlem tudomásul úgy, ahogy mondom! Több mint száz ember halt meg. A barátom szinte a karomban, én úgy veszem. Szörnyű volt... Ebből konfliktusaim lettek, és feljelentettek. A salgótarjáni városi rendőrkapitányságon kellett jelentkeznem. Mikor összegyűjtöttek egy csomó embert, este kezdődött a kihallgatás. Már nem tudom, ki volt az a pacák, a kihallgató, kik voltak a verőlegények. A lényeg, hogy utána sem engedtek haza. Két nagy ponyvás teherautót megtöltöttek emberekkel, kezükre bilincset tettek, és levitték őket, engem is, a megyei kapitányságra. Két sorban tereltek lefelé az alagsorba, valósággal betapostak bennünket a folyosóra, hogy minél többen legyünk, arccal a fal felé fordítottak. Aztán az egyik bejárati sarokba behúzták a „kerek Maxit”, a kerek géppuskát, és behevederezték, a csövet meg nekünk irányították. Nyilván azért, hogy minél félelmetesebb legyen, nehogy próbálkozzon valaki is szólni, valamilyen problémával előállni... Persze éreztem, hogy ez színjáték, ennyi embert nem fognak itt lemészárolni. El is vitték nemsokára a géppuskát, az embereket meg behajtották a cellákba. Ezekbe zsúfolták be az összes embert. Egybe tizenhatot, amelyekben én voltam. De a többiben is így, vagy ehhez hasonlóan lehetett. Mivel négyszemélyes celláról van szó, négy ágy volt benne, ami azt jelentette, hogy négy ember jutott egyetlen egy ágyra. Azon aludni nem lehetett... Ha mégis, akkor őrzőink gondoskodtak arról, hogy az álmunk „nyugalmas” és „szép” legyen, vagyis minden éjjel félholtra vertek a folyosón valakit. Csak az ordítást, a jajgatást, a szörnyűséget hallottuk... Rendszerint éjszaka vertek. Jöttek a pufajkások, és végigverték az embereket. Aki elájult, azt felöntötték, és ütötték tovább. Azt a verést, amit ott kaptak! Azt ember nem bírja ki, gondoltam... Sokat kapott például a főkönyvelőm, Kincs Emil. Félholtra verték a vasajtó mellett. Rá két vagy három hónapra belehalt a belső sérülésekbe.

Bérczesi Mihályné a Pofosz Nógrád Megyei Szervezetének alapító tagja, 2007 áprilisától elnöke, fiatalasszonyként élte át a forradalmat a Salgótarjáni Acélárugyárban:

– Tartalékos tiszt volt a férjem, és bevásárolták a gyárórségbe. Járták a gyár területét, hogy a gyárat ne hordják szét. Egyszer szóltak neki, lakatos és hegesztő volt, hogy nyissa ki az igazgató irodáját, mert ott fegyverek vannak, de az iroda kulcsát nem találják... És Bérczes Henrik irodája tényleg tele volt fegyverrel. Nem a páncélszekrénye, hanem az irodája... Amikor aztán előkerült Bérczes, Girtl Emma, aki kiváló sportoló volt, erős, az egyetlen nő a nemzetőrségben, megfogta a gallérját, és kipenderítette onnan.

Én is ott voltam 1956. december 8-án a nagyiroda előtt, amikor a nép összegyűlt, hogy felvonul a két munkástanácsi vezető kiszabadításáért. De olyan szerencsénk volt, hogy lekéstük a sortüzet. Imre Jani bácsi, a főportás lezárta a sorompót, nem engedett ki senkit. Szólt Trezsnyik Feri bácsinak, a nagyüzemi munkástanács titkárának, elmondta azt, amit hallott, hogy nagy baj van, sortüzet akarnak zúdítani az acélgyáriakra, és ezt valahogy meg kell akadályozni. Trezsnyik Feri bácsi akkor egy rövid beszédet mondott, és csak azután indulhattak lefelé az emberek. Így menekült meg az acélgyár... A sortűz után azonban sokan lejöttek egészen a megyeházáig. Az a látvány borzasztó volt! Az a rengeteg halott az utcán, a járdákon!... Felmentünk az anyósomékhoz, ott laktak, a megyeháza és a nagytemplom között. Ölbey István nőgyógyász orvos meg közvetlen anyósomék alatt lakott. Alighogy fölértünk, jött Ölbey doktor: Annus madám, azonnal a kórházba, segítséget kell nyújtani, mert nincs elegendő ember, és rengeteg a sebesült. Az anyósom szülésznő volt, de a sógornőm is egészségügyi, ápolónő, nekem pedig megvolt a vöröskeresztes tanfolyamom. Úgyhogy elmentünk a kórházba... Amit én ott láttam, míg élek, azt senki nem tudja az emlékezetemből kitörölni... Mit vétett az az anya, aki szülni ment volna a kórházba, és hátba lötték? Vagy az az apa, aki vitte haza a kenyeret a hóna alatt, és azt is hátba lötték? Vagy mit vétettek az üveggyári Telek testvérek, Telek Ilona és Telek Erzsébet? Akik a nagyvasúton menekültek volna haza, és ott lötték le őket. És Kakuk Józsi, a kíváncsi, 10 éves kisiskolás? Deréktól lefelé szétroncsolták... Ezek olyan borzalmas dolgok, hogy aki nem látta, nem élte át, az fel sem tudja ésszel fogni... Segítkeztem, amit tudtam. Huszonnégy órán át egyfolytában. Akkor a sebészek, Szóke Szabolcs és Daubner Kornél tudomására jutott, hogy terhes vagyok, és Daubner azonnal hazaküldött... De tudja meg mindenki, nem 46 halottja volt a sortűznek, ahogyan a történészek állítják. Csak a kórházban több volt. Ráadásul a halottakat általában már be sem vitték a kórházba, hanem egyenesen kivitték őket, lovas kocsival meg teherautóval, a halottasházba. Volt egy nagy bajszú ember, Novák nevezetű, annak a kocsiján egymásra szórták a halottakat, és úgy vitték ki. Nem véletlenül titkolóztak utána a pufajkások. Csak szigorú felügyelet mellett lehetett a halottakat eltemetni, csak a közvetlen hozzátartozók szűk körében. Figyelték a temetést. Nem úgy temettek akkor, mint normális viszonyok között.

A velünk, a párommal szembeni legaljasabb dolgok pedig ezután következtek, pár nappal a sortűz után. Bent voltunk ugyan a gyárban, de a munkát nem vette fel senki. Jöttünk-mentünk, beszélgettünk, ki ezt csinálta, ki azt. Mielőtt hazamentünk volna a férjemmel, Misi átöltözött a tmk fürdőjében. Én a tmk irodaháza sarkánál álltam, ott vártam őt. A kazánkovácsműhely tetején volt egy nagy vörös csillag. És azt az emberek, valakik, ledobták onnan. Hatalmas csillag volt, nagy robajjal esett le. Akkor

arra jött Szoó József, a tmk részlegének a párttitkára, odament a ledobott csillag maradákhöz, és a még látható üvegszemeket összetörte, berúgta és betaposta a földbe, azokkal a szavakkal, hogy erre már úgy sem lesz szükség. Én ezt láttam, de nem tanúsítottam különösebb figyelmet neki. Csakhogy Szoó József leveleket kezdett írogatni a pártbizottságnak, Darázs Istvánnak, a pufajkások vezérének, a rendőrségnek, a kiegészítő parancsnokságra meg mindenhova, ahol ártani tudott vele a férjemnek. Ezek után jöttek érte a rendőrök. Számtalanszor végig kellett néznem azt, amint elhurcolják. Elvitték, egy vagy két nap bent tartották, majd hazaengedték. De jóformán még egy órát sem töltött otthon, máris jöttek érte, és újból elvitték. Ezt okozták Szoó Dodi feljelentései, aki ráadásul még a rokonom is, a felesége anyu unokatestvére volt. Erre volt képes a beosztásért, a vele járó pénzért meg a nyugalmáért. Attól félt ugyanis, hogy kitudódik, mit csinált a vörös csillag maradványaival, és akkor az állását elveszíti... No, egyszer mentem fel az irodába, és jött velem szembe Szoó Dodi, köszönt. Én meg, mint aki nem hallotta, mentem. Még egyszer rám köszönt. Mentem tovább, mint aki nem ismeri. Akkor rám kiáltott: Neked köszöntem, fogadhatnád! Mire én azt mondtam neki: Ha bőr volna a pofádon, akkor nekem nem köszönnél azért, amit csináltál. Valamit szólt erre, nálam pedig minden kikapcsolt, nekimentem, ordítottam, elkezdtem ütlegelni. Nagyon megvertem őt. Nem mert megütni, mert terhes voltam. Hátrált, és a folyosón beszorult egy sarokba, a vízcsap meg a fal közé. No, ott, ami ráfért, adtam neki. Én ütöttem, vertem, rúgtam, ahogy csak értem, haraptam, mindent csináltam. Orrán, száján jött a vér. Az egész „lovardá”-ból kitódultak az irodisták a folyosóra. Úgy próbáljon valaki segíteni neki, hogy az még többet kap, mint ő – kiabáltam, úgyhogy nem mertek odajönni. Gubán Miklós volt akkor a gyár részleg vezetője, ő hozott el onnan. Láta, hogy milyen állapotban vagyok, és hazaküldött. Hazavezettek. Teljesen magamon kívül voltam, habzott a szám. Ettől kezdve Szoó Dodival bárhol találkoztunk, messzire elkerült, mert tudta, hogy bűnös; nekem viszont nem volt nyugovásom. Én minden voltam: pernyelapátoló, kőműves mellett sitnyík, sepregető. Szoó Dodi mindenhova eltetetett, ahova csak tudott, csakhogy megszégyenítsen.

Enreiter Béla a zagyvapálfalvai bányagépgyár szerszámkészítője, a Szabadságharcos Szövetség Nógrád Megyei Szervezete motoros szakosztályának a vezetője volt; 1956 végén külföldre távozott, azóta járja a világot, évtizedek óta Kanadában él:

– Már két motorom volt, egy Csepel, melyet nagyon szépen átalakítottam, átfestettem, és egy Jáva. Kaptam ugyanis egy roncs Jáva-vázat az egyik barátomtól, azt én kijavítottam, és alkatrészekből összeraktam egy 250-es Jávát. Az volt az ünnepi motorom, az átalakított Csepellel pedig munkanapokon jártam. Egyszer behívtak az ÁVO-ra. Azt mondták, hogy a kommunizmus nem engedheti meg, hogy egy embernek két motorja

legyen, az egyiket el kell adnom, vagy ha nem, akkor elkobozzák. Ez betette nálam a kaput. És akkor azt kérdeztem magamtól: Milyen szabadság ez; milyen munkás-paraszt hatalom ez?

A születésnapomat a Déryné cukrászdában ünnepeltük. Ott voltak az ávosok is. Cinzanót kértünk. Természetesen én fizettem. Kijöttünk. Jött utánunk az ismerősöm, Kay Laci is a két ávostársával. Laci odébb állt, a két társa pedig megkérdezte tőlem, miből telik nekem ilyen drága italra. Spóroltam, feleltem, több mint száz százalékot teljesítek minden hónapban... Úgyhogy megismerte az ember, hogyan is működik az a rendszer... Az ÁVO-n két hetet adtak arra, hogy eladjam az egyik motoromat. A Csepelt adtam el.

Közbejött aztán a forradalom, és én lettem az összekötetés. Az országban ugyanis megszűnt a forgalom, nem volt tömegközlekedés, és mivel motoros voltam, az acélgyárban megkértek, hogy járjak fel Budapestre, vigyem fel ezt, vigyem fel azt, meg hozzak onnan ezt-azt. Ismert, népszerű ember voltam a városban. Kellett a küldönc, és Magos Bélának eszébe jutottam. Szóljanak Begyonak, mondta. Szóltak, én pedig mentem. Így lettem motoros összekötő... Akkor mindenki megcsóválta a szabadságvágy... Ezért vállaltam el a nemzetőrséget is. Leszerelt katona voltam, tudtam, mivel jár a szolgálat. Adtak karszalagot, felraktam a karomra, úgy jártam-keltem. A mai napig őrzöm. Nekem az tabu. Amikor a megemlékezéseket tartjuk Kanadában, a Magyar Házban és a parkjában, azt én mindig felteszem. Nemzeti színű, és rá van írva: nemzetőr.

Egyébként a Hadady Rudolf és a Hargitay Lajos által szervezett gyári nemzetőrségbe soroltak be, de nem jártam közéjük, nem a gyárban dolgoztam, nekem igazából Magos Béla volt a főnököm. Dr. Magos Béla, az egykori ÁVO-s tiszt, aki egy idő után megcsömörlött, és önként leszerelt, otthagyta azt a pereputtyot. A forradalom alatt aztán őt választották meg az acélgyár nagyüzemi munkástanácsa elnökének. Ő mondta nekem egyszer, október végén valamikor, hogy hozzam le Mándokit Salgótarjába. Őt választotta meg ugyanis a nagyüzemi munkástanács a gyár igazgatójának. Mándoki fent volt Pesten, és az volt a kérdés, hogyan jön majd haza, mivel tömegközlekedés nem volt, ugye... Négyen mentünk fel érte: Ferge Laci, Mata Jóska, Révai Tóni és én. Összebeszéltünk, mi, motoros fiatalok. Vácnak mentünk fel Budapestre... Jobban kedveltük azt az útirányt, mert nem volt annyira forgalmas, mint a hatvan-gödöllői út, amelyen akkor az orosz harckocsik meg az egyéb járművek is közlekedtek... Mentünk, jól haladtunk, Dunakeszinél azonban, közvetlen előttünk, kirobbant egy ütközet, egy összecsapás a magyar és az orosz katonák között, abba mi beleszaladtunk. A magyar katonák a dunakeszi temetőnél voltak beállva, szemben az oroszokkal, amikor odaértünk. A magyar ágyútüzelek akkor már az első két orosz szállító teherautót szétlőtték. Ezért az oroszok, a

váci orosz laktanyán keresztül, mint később kiokoskodtuk, erősítést kértek Budapestről, és újrakezdődött a lövöldözés. Akkor mi befeküdtünk az árokba, az országút mellé, és ott maradtunk a lövöldözés végéig. Egyszer csak egy nagy robbanást hallunk. Felkaptuk a fejünket mindjárt, félelmetes volt. Felnéztünk az égre, ahol mindenféle darabok repkedtek szanaszét. Én mellém egy ilyen nagyságú térdarab vetődött *(és mutatja a bal térde alatt és felett, a combján, kezével kimetszve egy negyven-ötven centiméteres részt)*. Egy katonának a térde volt. Emberhús. A társaim, ilyeneket látva, az ütközetet átélve, azt mondták, hogy nekik ebből elég, ők mennek vissza. Elborzadtak. Megfordultak a motorjaikkal, és hazamentek. Én – mint motoros vezető, összekötő – a megbízatást teljesen a magamévá tettem, és elindultam egyedül, tovább Budapestre, felmentem Mándokiért. Ez volt az igazság: Dunakeszi után senki sem jött velem. Megrémültem én is persze, de élt bennem a becsvágy, hogy nekem a Magos Bélától kapott feladatot végre kell hajtanom... Az újpesti összekötő hídnál még égtek ezek a gruppszállító teherautók és páncélautók, amelyek részt vettek az ütközetben. A forradalmárok az összekötő hídról dobálták rájuk a Molotov-koktélokot. ...A Nádor utcában volt az acélgyár budapesti központja. Ismertem annyira Budapestet, korábban éltem ott, hogy odataláljak. Bemutatkoztam, előadtam, hogy milyen céllal jöttem, ki bízott meg, és akkor ott találkoztam Mándokival. Addig soha nem találkoztunk, nem ismertük egymást. Vele is megbeszéltem a helyzetet, és a motorom nyergében hazahoztam Salgótarjánba.

Mándoki Andor okleveles kohómérnök, külkereskedelmi közgazdász-mérnök, fontos gazdasági tanulmányok szerzője; 1956. október 29-én a Salgótarjáni Acélárugyár munkástanácsa megválasztotta gyárigazgatónak:

– Október 23-án a fővárosba utaztam hivatalos kiküldetésbe az acélgyárból, ahol már a börtönbüntetésem előtt is dolgoztam, és vezérigazgató-helyettes is voltam. Az előző évben szabadultam a börtönből, Márianosztráról, négy év után. A büntetésem egy részét bányamunkásként dolgoztam le az egyik orosz-lányi és tatabányai szénbányában. Disszidálási kísérletért ítélték el. Az ország elhagyásának gondolatát a kommunista rendszer megismerése váltotta ki bennem. Ezt egyébként úgy terveztem, hogy az egyik kiküldetésem alkalmával kint maradok. Az utazás előtt felkeresett az egyik fiatal kohómérnök kollégám, akit Geleji Sándor soproni egyetemi professzor javaslatára vettem fel a gyárba. A professzornál voltam aspiráns, az utódjául akart kinevelni. Fiatal beosztottam azt ajánlotta, hogy vegyek száz dollárt, mert biztosan szükségem lesz a pénzre az utazásom során. A későbbiekben egyértelműen kiderült, hogy ez provokáció volt, és a kiküldetésem meghiúsult. Ezután fordultam a soproni ismerősömhöz, aki a 40-es évek végén átjárt a határon, és felajánlotta, hogy átvisz. Együttal ki akarta vinni a különvált feleségét is. Ez a nő azonban elárulta, miután

előzőleg még az útvonalat is kiszedte belőle. Az asszony le is mondta az utat, ezért ketten indultunk 1952. július 2-án este Sopronból. A drótkerítésnél már vártak bennünket. Gyurit mellettem lötték le, én meg fogságba kerültem.

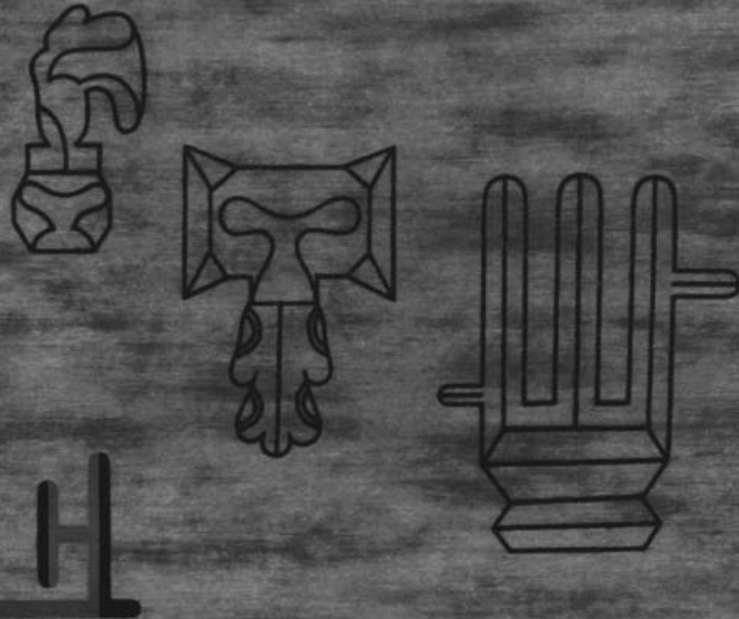
A forradalom kitörésének napján, miután végeztem a munkámmal, délután felmentem Eszterért. Szép, szőke, fiatal nő, lobogó lelkesedés. Mindent akart látni, hallani, mindenütt ott akart lenni. Ott voltunk a Parlamentnél. Felháborodtunk a mefisztóképű Gerő beszédén. Ujjongva bámultuk, amint Sztálin szobrának egy darabját előttünk húzzák, vonják. Tolongtunk a Rádiónál, de veszélyt érezve, innen elvonszoltam őt. Néztünk, láttunk, örültünk. Boldogok voltunk: felszabadultunk.

Másnap a körúton, egy fán, fejfel felakasztva egy ember lógott, ávós egyenruhában. Előtte csoportosult az utca népe. Állok én is, és a tetem előtt elborzadok. Azon tűnődöm, jutottak-e eszébe áldozatai, amikor verték, és már rádöbbsent, nincs menekvés. Később hallottam, hogy a börtönöm parancsnokát tűzharcban hasba lötték a kiszabaduló rabok. Ugy vérezett el, hogy senki nem ment a segítségére. Gonosz, kegyetlen fenevad volt. Felöltik bennem, mi lett vajon a Kismengele sorsa, a börtönorvosé. Minden héten végiglátogatta a cellákat. Kinyitotta, két kézzel az ajtófélfának támaszkodott, és gyönyörködött, kéjelgett. Nézte a szerencsétlen éhező, lesóványodott, megkínzott embereket. Szemében harag, gyűlölet, kielégülés. „Tudod, fiam, a szülei nem jöttek vissza”, suttogta az öreg nyomdász, volt nyilas, akit Hunyad megye főispánjának kandidáltak pártfőnökei a győzelem esetére.

Mentünk tovább. A körúton lövöldöznek, robbanások visszhangzanak, dübörögnek a tankok, emberek rohannak, osonnak, lopakodnak, folyik a véres harc, áll a háború. Fialalok, hiányos fegyverrel, harcba szállnak a hatalmas szovjet ármádiával. Az utcán törmelékek, romok, kiégett tankok, halottak és szomorú emberek. A fővárosban rekedtem. Elmegyek a gyár felügyeleti hatóságához, s telefonon felhívom az otthoniakat. Nagy örömmel fogadják jelentkezésemet, és közlik, hogy a gyár igazgatóját kivezették, és távollétemben engem választottak meg igazgatónak, mikor jöhetnek értem, hogy hazavigyenek. Egy napot kérek a válaszára. Majd a következő napon ülök egy motorbicikli hátsó nyergében, és négy másik fiatal motoros kíséretében megérkezem a vidéki gyárba. *(Lásd Enreiter Béla visszaemlékezését! – a szerző.)* A nagyüzemi munkástanács elnökhelyettese, Trezsnyik Feri bácsi fogadott, öreg dróthúzó, most találkozom vele először; meg Magos Béla jogász, az elnök, egy becsületes, igaz ember. Tájékoztatnak. Érzem, együtt tudunk dolgozni. A gyárat már régen ismerem, tudom, milyen sokat lehet belőle kihozni. A gyárban mindennap végigjáróm az üzemeket, annak ellenére, hogy munka nem folyik sehol sem. Igazgató úr, mondja egyszer a munkástanács elnökhelyettese, az embereknek az a kívánsága, hogy a Szovjetben végzett mérnököket tegyük ki a gyárból, használhatatlan, mihaszna emberek. A munkatársaimat én választom meg, gondoltam, és

nem teszek ki senkit sem a gyárból... Később talán ezért sem vonnak majd felelősségre, legalábbis így gondolom. Meg azért, mert megfogadtam a december 8-ai ismeretlen telefonáló „parancsát”, és sikerült késleltetnem az acélgyáriak kivonulását a tüntetésre.

1956. november 4-e a magyar történelem gyásznapjainak újabb dátuma. Bihon Győző, az igazgatói titkár rossz hírekkel fogadott. A záhonyi vasútállomásról kapja félóránként a híreket. Özönlik az országba a szovjet armada, hadfelszerelés. Rádöbbenünk, hogy minden elveszett. Győző zokogva borult az asztalra, engem jeges rémület kerített hatalmába. Késő éjszakáig hallgattuk ismeretlen barátunk közléseit Záhonyból. Jön a szennyes áradat, elpusztít mindent. *(Személyes beszélgetéseink, levelezésünk és az Ötvenhatos októberi kísértetjárás című írásos visszaemlékezése alapján.)*

42, avagy Watteau a lakótelepen

Bödecs László: *Semmi zsoldár*

WACHTER SÁRA

Bödecs László
Semmi
zsoldár

Bödecs László *Semmi zsoldár* című kötetét többek között az áthallások, intertextuális utalások teszik izgalmassá. Ezt a játékot nagyon könnyen el lehet rontani, üres modorossággá silányítani, ám az első kötetes szerző bámulatra méltó virtuozitással kezeli a vendégszövegeket. Kell ahhoz némi bátorság is, hogy az ember olyan agyonidézett fordulatokat merjen használni, mint „napsütötte sáv”, „plakátmagány” vagy éppen azt, hogy „légy fegyelmezett”. Ezek a jól ismert szavak azonban maguktól értetődő természetességgel simulnak bele Bödecs László saját soraiba, termékeny kapcsolatba lépnek velük, és új kontextusok felé nyitják meg őket.

A *Lapszélütés* című, három darabból álló versciklus első részéből való ez a sor: „itt élünk és szeretünk nőket”, ami Petri régi híres versére válaszol, mely azon ámuldozott, „Hogy itt szerettünk nőket: hihetetlen”. Bödecs László mintegy megerősíti, hogy itt még ma is élnek és szeretnek nőket – ami talán éppoly hihetetlen, mint annak idején. Máskor azonban nem továbbfűzi, hanem éppenséggel megkérdőjelezi vagy egyenesen tagadja az eredeti állítást, vagyis a hagyománnyal folytatott párbeszéd nem ritkán arra fut ki, hogy felmutassa, hogyan veszítették el bizonyos állítások, stílusok és remények az érvényüket a jelenben.

A *Körülnéz* című, nyolc rövid sorból álló vers például Petőfit idézi meg: „Nem beszélget / a szél a fákkal”, ugyanakkor feszültséget is teremt azzal, hogy egyrészt tagadja az eredeti állítást („Beszél a fákkal a bús őszi szél”), másrészt pedig a Bödecs-vers minimalista stílusa valamint illúziótlan

mondатаi („Sehol egy isten. / Leszámol a tény / a csodával.”) is radikálisan opponálják Petőfi túláradó, romantikus vízióit és reményeit. József Attila szelleme is fel-felbukkan a kötetben. Az *Ezért tanultam* már a címében is a jól ismert versre utal, hogy aztán már rögtön az első versszakban opponálja is: „ezért tanultam járni / hogy később aztán / üldögéljek”. A *Lapszélütés*-ciklus harmadik darabja pedig Radnóti-parafrázisokat tartalmaz, melyek ismét csak szembe mennek a meggyilkolt költő eredeti intencióival, s szinte durván szembesítik azzal, hogy fölösleges minden remény: „Balek. Akinek nem szóltak, / hogy a Hold mostanra görbe”. A kötet címe pedig megegyezik az utolsó, negyedik, mindössze egy rövidke versből álló „ciklusával”, a *Semmi zsolttárral*. Két versszak, nyolc rövidke sor, melyekben egyszerre idéződik fel az *Elbocsátó, szép üzenetet* és a *Léda asszony zsolttárait* író Ady – vagyis jelen esetben egy eleve önmegtagadó hagyománnyal lép párbeszédbe a vers.

Nem akarom, és nem is tudom alaposan feltárni a kötet verseinek összes, a költészeti tradíció irányába megnyitott vonatkozását, de egy számomra nagyon szimpatikus irányról mindenképpen szeretnék megemlékezni. Ez pedig nem más, mint annak az Orbán János Dénesnek a költészete, aki maga is rengeteg tradícióban érzi magát otthon, s (látszólag) laza könnyedséggel írja át és újra őket. Bödecs László *Sanzon könnyedén* című poémájában is felbukkan a legendás „másfél mázsás, lágy Judit” vagy éppen „Yvette, a lágy, másfél mázsás szőke vágy”, akik OJD korai költészetének odaadó múzsaí. S alighanem szintén a kolozsvári költő hatása mutatkozhat meg a Juhász Gyula-parafrázisban is, melyben a lírai én azon mereng, hogy „milyen vót a szőke segge, nem tudom má” (*Milyen vót*). S csak bizonytalanul kockáztatom meg azt az állítást, hogy talán nem véletlen, hogy éppen 42 darab vers van a kötetben, mely szám köztudomásúlag a világegyetem egyetlen néven nevezhető értelmét fejezi ki, valamint hogy a *Megbocsáthatatlan dolgok* cikluscím a *Metallica Unforgiven* és *Unforgiven II* című kiváló szerzeményeire utalhat. Ha túlhajtott az értelmezés, hadd szolgáljon mentségemül, hogy a versek maguk hívják fel az olvasót az intertextuális- és kulturális utalások keresésére – ami végül is remek játék, és a kötet egyik fő erényének azt tartom, hogy minden kellemetlen izzadságszag, erőltettség nélkül játszik a hagyománnyal. Ám nem önfelédtt ártatlansággal, hanem tudatosan.

Bödecs László tudatos költő. Erről árulkodik többek között a kötet felépítése, a 42 vers ciklusokba rendezése. Három, hozzávetőlegesen hasonló terjedelmű ciklust (*Kilakoltatás, Nem lesz tavasz, Megbocsáthatatlan dolgok*) követ egy nyúlfarknyi, mely egyrészt pozíciója miatt a kötet kiemelt verse, másrészt pedig azért, mert címet ugyan nem kapott, ám a záró ciklus címe egyszersmind az egész kötet címe is. Nehéz lenne megmondani, hogy miben különböznek a ciklusok egymástól, az azonban világos, hogy más a *hangulatuk*. Ami pedig összeköti őket, az az, hogy mindegyikben szerepel a

Lapszélütés című, három részes versciklus egy-egy darabja.

Az első blokk tartalmaz néhány olyan verset is, melyek világunk aktuális állapotára reflektálnak. A *Munkások Jézusa* egy HÉV-en Kistarcsára utazó fiatal férfit mutat be, aki „bojtos sapkát viselt”, és „arcán sárga, kopár hegyek”. A Megváltó teljesen hétköznapi, fizikai munkát végző emberként jelenik meg, nem palástban, glóriával, megdicsőülve, hanem akként, amiként a Bibliában. A második ciklus egyik legjobb darabja a *Cirkusz bezár*. Talán éppen azért, mert maga a szüzsé: a cirkusz, s vele a bohóc (amint lemossa a sminkjét és a parókája alatt kopasz) és az artista a művészettörténet nagy témái közé tartoznak. S mintha ebben a versben is megjelenénekk Watteau figurái, a lakótelepen. A harmadik ciklusban található két parafrázis, melyek két, egymástól gyökeresen eltérő hangot és irányt képviselnek. Az egyik Pilinszky *Négyesorosát* variálja négy tételben, a másik pedig a már említett Juhász Gyula-verset. A kettő majdnem szöges ellentéte egymásnak, poétikailag, tematikailag – de csak majdnem.

Bödecs László akármilyen hangokkal is kísérletezik, valahogyan mégis hasonlít saját magára. Márpedig bizonyos értelemben experimentális kötetről beszélhetünk; a szerző sok hagyománnyal bocsátkozik párbeszédbe, és maga is sok regiszteren szólal meg. És mégis: van valami állandó, jól felismerhető hang. Egyetértek Kemény István fülszövegével: „Egy jó első kötetben ott van egy nagyszabású költészet lehetősége. Bödecs László *Semmi zsoltárja* egy jó első kötet.”

(Apokrif – FISz, Budapest, 2015)

Tények és következmények

Sulyok László: *Velünk történt 2.*
Tettek és következmények 1956

ALABÁN PÉTER

Négy élettörténet, négy visszaemlékezés és maga a történelem. Sulyok László tanár, újságíró a kommunista diktatúra és az 1956-os forradalom és szabadságharc korával foglalkozva jelentette meg a 2010-ben napvilágot látott *Velünk történt* folytatását, az élettörténetekbe ágyazott eseményeket leíró második kötetét. A szerzői kiadás ebben a részben is sajátos, interjúk készítése során megismert, olykor egyéni életutakban megjelenített, és személyesen át- és megélt történések számára adott teret. Ismeri és vallja a történettudományban forráskritikával kezelendő, érzelmektől sem mentes szubjektív „tények” előadását, azonban lokális szinteken sokszor az „oral history” szinte az egyetlen lehetőség a „helyi múlt” feltárására. Tevékenységét nagyban segítette, hogy a Magyar Politikai Foglyok Szövetsége (POFOSZ) Nógrád megyei tagjaként, majd alelnökeként a segítő szervezet támogatását tudhatta maga mögött.

Az *Előszó*ban említett, a 2013-ban kiadott könyv megjelenése idején még a napi politikát lekötő Biszku-per e könyvismertető írása idején sem vesztett aktualitásából. A felelősök és a felelősség kutatása ugyanakkor nem feltétlenül feladata az ismeretterjesztést célzó, utóbbi szándékot nyíltan hangsúlyozó alkotásnak, mégis az olvasó előtt akár ez a döntési lehetőség is felsejlik. „Az igazat mondd, ne csak a valódit!” – idézi József Attilát a szerző, utalva a rendszerváltozást követő rendszerszemlélet „alulról” történő megértésére, ebben az esetben a helyi események rekonstruálására, a végkövetkeztetések levonására a fiatalabbak előtt is.

A 40-50 oldalas elbeszélések sorából az utolsó „lóg ki” 80 oldalt meghaladó terjedelmével, azonban a szerkesztve közreadott beszélgetéseket gondozott végjegyzetek, azokon belül kiegészítések, magyarázatok követik, végül a *Függelék* az elsőként említett interjúalany, Pilinyi László megőrzött iratanyagából válogat, ezzel egyfajta forrásgyűjteményként is szolgál az érdeklődők számára. Ezekben megbízólevelek, kinevezések, meghatalmazások, községi tanácsi felhívások (Szuha), bírósági jegyzőkönyv-részletek, ügyészségi vádiratok, sőt személyes dokumentumok szerepelnek, így például Pilinyi 1958-ban írt önéletrajza is megtalálható. Utóbbi személyes hangvétele mellett a kor „szellemében” íródott: ellenforradalomról beszél 1956 kapcsán, ugyanakkor egész mondatokban fogalmazva közérthető, adatgazdag és informatív.

Forrásait Sulyok mindvégig – gondosan kezelve – részletes, a történeti időszakra jellemző, leginkább a fiataloknak és a történelemben kevésbé jártas érdeklődő olvasóknak szóló ismertetőkkel egészíti ki. Munkáját könnyítette, hogy olykor előre magnetofonnal felvett szóbeli történetet kapott, amelynek anyagát „csak” rendeznie kellett. Megemlítendő, hogy a történetek kerek egészet alkotva nem csupán 1956-tal foglalkoznak, a kommunista diktatúra kiépítésének időbeli periódusa ugyanúgy megjelenik bennük, mint például a második világháborút követő csehszlovák-magyar lakosságcsere-egyezmény következményei. Így kerülnek tisztázásra a végjegyzetekben olyan fogalmak, mint a kulák, az Egységes Parasztifjúság Országos Szövetsége (EPOSZ), vagy a B-listázás, illetve egyes említett, de mások előtt ismeretlen személyek részletesebb bemutatása, némi túlzással portréja (pl. Tomáš Garrigue Masaryk, Dr. Magos Béla jogtanácsos, Fehér Kálmán szuhai iskolaigazgató, vagy éppen Alpári Gyula munkásmozgalmi élharcos és író; utóbbinál verset is idéz a szerző). A száraz tények és adatok helyett Sulyok ezeknél szintén részletes, érthető gondolatokat közvetít, vagyis jegyzetei a megőrkített beszélgetések szerves részét alkotják.

A *Velünk történt* második része alátámasztja összeállítójának egy korábbi nyilatkozatában megfogalmazott elveit, miszerint „a magyar népnek soha nem anyagi érdekű, hanem eszmei forradalmaik és szabadságharcaik voltak. Akár a Rákóczi-féle szabadságharcra, akár 1848-ra, vagy 1956-ra gondolunk, mindegyik célkitűzése a nemzet szabadságának kihívása volt.”¹ Gondolatainak alapját azonban nem az „általános” szakirodalom, sokkal inkább személyes tapasztalatai, a levéltári kutatások és a forradalomban résztvevőkkel való beszélgetések képezték. Nehéz is lenne máshonnan információkat szerezni a Medveshidegkútról (Studená) egykor a határ mellett fekvő barkó falvakba, Ceredre és Utaspusztára menekülő felvidéki magyarokról, vagy akár a forradalom szerepéről a salgótarjáni gyári dolgozók hétköznapijaiban.² Már talán csak a korabeli felvételek hiányoznak mindezek illusztrálására, ám 2014 decemberében, a salgótarjáni sortűz 58. évfordulója

alkalmából megrendezett tárlat képei és a hasonló élettörténetek még inkább életre kelthették a korabeli eseményeket. Sulyok László szerint „a forradalom erőszakos és kegyetlen leverése után a kommunista diktatúra tovább élt, csak jóval körmönfontabb és alattomosabb formában. Ennek következtében sokkal lélekölőbb lett, és kíméletlenül lecsapott mindazokra, akik nyíltan szembe mertek szállni szóban vagy írásban” és – mintegy utalva könyvének alcímére – hozzátette: „tettről szó sem lehetett”.³

Mondhatjuk, hogy Salgótarjánban minden családban van legalább egy személyes történet 1956-ról. Nógrád megye székhelyén 1956. december 8-án⁴ mintegy 4000 fő tüntetett a Vásártéren és a Rákóczi úton a letartóztatott forradalmárok kiszabadításáért, amikor karhatalmisták és szovjet katonák tüzet nyitottak a békés tömegre a megyeháza tetejéről. A történések számos kérdőjelet hagytak maguk után: a kutatások ellenére máig nincsenek pontos adatok a halálos áldozatok számáról, amelyet a kiállított tablók 46 és 131 fő közöttire tesznek.⁵ Többek halotti bizonyítványát a környező falvakban állították ki, sok esetben pedig más halálokat tüntettek fel, hogy a tragédiát kisebbsíték, illetve a további megtorlástól tartó hozzátartozók kéréseit figyelembe véve módosították a halálokat. Az adatok hitelességét az említett tényezők még inkább kétségbe vonhatják. A vitatott kérdést a kötet második interjúja (Juhász Tiborral) is feszegeti: a 17. számú végjegyzet hosszas leírása a „ki lőtt először?” már-már örök érvényű történelmi kérdésének hátterét kutatja⁶, de a forradalom leverését követő időszakról is tudósít több helyen.

Összességében elmondható, hogy az egyik szabadságharcostól származó mottóval kezdődő, az áldozatok emlékének szentelt könyv – az első résszel együtt – kordokumentum, feldolgozásra szánt szöveggyűjtemény, s egyben dupla tanulmánykötet. Műfajilag a memoárok sorába is beillik, melyhez hasonló kiadványok az utóbbi években születtek; ilyen volt például a Horváth László által szerkesztett *A forradalom tanúi: Budapest 1956: akik megélték – franciaországi emigránsok visszaemlékezései* című alkotás (Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, Bp., 2014), amelynek szerzői saját emlékeik közreadásával idézik fel a megtorlás során kivégzett hősokeket, a nevesített és névtelen felkelőket, akiknek önfeláldozó helytállásáért hálával tartozik az utókor. Sulyok László kötetei helyi szinten vallják ezt a törekvést, amely egyben erkölcsi kötelessége is egy kutatónak és egy pedagógusnak egyaránt. Az akkor már megjelenő, mégis ismeretlen „emberarcú szocializmus” konszenzusos álma 1956-ban végül szertefoszlott, habár – Széky Miklós vegyész mérnök szavai alapján – az emberek (és a forradalmárok) fejében már megvolt.⁷ Maradt az erőszak és a „forradalom tanúinak” megörökítendő emlékezete. Ezeknek az „emlékezeteknek” a gyűjtése nem állhat le, feldolgozásuk és közzétételük a történelemtudomány számára ugyanolyan jelentőséggel bír, mint a

helytörténések munkássága területén. Persze kérdezni, véleményezni is jól kell tudni, hogy a részletekben ne vesszünk el. Sulyok László írói módszere az egyéni „részigazságok” feltárásával, igényes közlésmódjával vállalkozott erre a feladatra, felkeltve ismételten az olvasók figyelmét.

(Szerzői magánkiadás, Salgótarján, 2013)

Jegyzetek

¹ Idézi PAP István, *Előadás az 56-os forradalomról*, Hajdú Online, 2012. május 23., <http://www.haon.hu/eloadas-az-56-os-forradalomrol/1988620> (Utolsó letöltés: 2015. július 23.).

² Lásd SZÉKY Miklós elbeszélését, *i. m.*, 153-190.

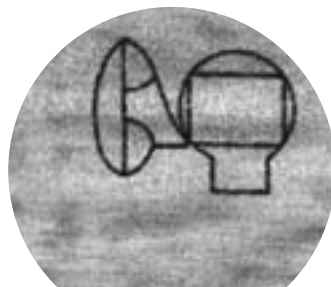
³ <http://mult-kor.hu/ma-sem-tudjuk-a-salgotarjani-sortuz-aldozatainak-pontos-szamat-20141208> (Utolsó letöltés: 2015. július 23.).

⁴ Ez a nap a rendszerváltozás óta gyásznapi Salgótarjánban.

⁵ A Rubicon 2010-ben *Sortüzek, 1956* címmel tematikus számot jelentetett meg. Ebben publikálta Á. Varga László azt az írását, amelyben a POFOSZ által vitatott legalacsonyabb szám szerepel. Vö. Á. VARGA László, *Sortűz Salgótarjánban*, Rubicon 2010/9., 40-43. A tanulmány írója és Tyekviczka Árpád további három főt is említenek, akik feltételezésük alapján az áldozatokhoz sorolhatók: 1 fő ismeretlen személyt, 1 fő tisztázatlan körülmények között elhalálozott személyt és 1 gyermeket, aki valószínűleg lőtt sebeibe halt bele (*i. m.*: 84.).

⁶ *I. m.*, 92-94.

⁷ *I. m.*, 180.

● ACZÉL GÉZA (1947, Ajak) költő, műfordító ● ALABÁN PÉTER (1979, Budapest) történész, tanár ● ARDAMICA ZORÁN (1970, Losonc) író, költő ● CSEHY ZOLTÁN (1973, Pozsony) költő, műfordító, irodalomtörténész ● CSOBÁNKA ZSUZSA EMESE (1983, Budapest) költő, író, tanár ● DECZKI SAROLTA (1977, Debrecen) irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő ● FEKETE NORBERT (1986, Szeged) irodalomtörténész ● FILÓ MARIANN (1995, Gyula) költő ● GYÖRE GABRIELLA (1974, Budapest) költő ● JUHÁSZ TIBOR (1992, Salgótarján) költő ● KISS JUDIT ÁGNES (1973, Budapest) költő, író ● MIZSER ATTILA (1975, Losonc) író, költő, irodalomtörténész ● NAGY CSILLA (1981, Balassagyarmat) irodalomtörténész, kritikus ● NAGY T. KATALIN (1958, Budapest) művészettörténész ● NÉMETH ZOLTÁN (1970, Érsekújvár) költő, irodalomtörténész, kritikus ● NYERGES ANDRÁS (1940, Budapest) író, költő ● NYILAS ATILLA (1965, Budapest) költő ● OBERCZIÁN GÉZA (1961, Budapest) író ● SEBŐK GYÖRGY (1992, Debrecen) költő ● SULYOK LÁSZLÓ (1944, Nagybatony) író, újságíró ● WACHTER SÁRA (1989, Budapest) kritikus ●

FEHÉR LÁSZLÓ (1953, Székesfehérvár) festőművész ● 1971–1976 budapesti Képzőművészeti Főiskola ● Mesterei: Szentiványi Lajos és Kokas Ignác ● Budapesten és Tácon él ● LEGFONTOSABB DÍJAK ● 2007 Magyar Kultúra Követe; 2006 Prima-díj (Magyar Képzőművészet Kategória); 2003 Magyar Zsidó Kultúráért-díj; 2000 Kossuth-díj; 1993 Munkácsy Mihály-díj ● LEGUTÓBBI EGYÉNI KIÁLLÍTÁSOK ● 2014 REÖK, Szeged; Újbuda Galéria, Budapest (Kovács-Fehér Judittal); 2013 Ellenfényben, Art Salon: Társalgó Galéria, Budapest; Fehér László – Válogatás Victor L. Menshikoff gyűjteményéből, Kieselbach Galéria, Budapest; Pasztellek, Cultiris Galéria, Budapest; 2012 „Gesellschaft” (Fünfte Ringturmverhüllung), Vienna Insurance Group, Ringturm, Wien, Austria; 2011 Alföldi Galéria, Hódmezővásárhely; Musée d'Art Moderne de Saint-Étienne Métropole, Saint-Étienne ●

KÓTAI TAMÁS (1959, Makó) grafikus, festőművész ● Szentendrén él ● 2007-től az egi Eszterházy Károly Főiskola Vizuális Művészeti Tanszékének tanára ● VÉGZETTSÉG ● 1981-1986 Magyar Képzőművészeti Főiskola ● LEGUTÓBBI DÍJAK, ÖSZTÖNDÍJAK ● 2013 37. Szegedi Nyári Tárlat, Szeged MJV Önkormányzatának díja, Szeged; 2011 XXV. Miskolci Grafikai Triennálé, Műút irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat díja, Miskolc; 2008 XXIV. Miskolci Grafikai Triennálé, Magyar Elektrográfiai Társaság díja, Miskolc ● LEGUTÓBBI EGYÉNI KIÁLLÍTÁSOK ● 2015 Horváth Endre Galéria, Balassagyarmat; 2010 Művészetek Háza, Miskolc; 2009 Eszterházy Károly Főiskola, Líceum Kiskápolna, Eger (Csontó Lajossal, Eröss Istvánnal, Szurcsik Józseffel); 2008 Magyar Képzőművészeti Egyetem, Kondor Béla Galéria, Budapest ●

Ára: ötszáz forint

„Itt félbeszakadtak a gondolataim egyelőre.”

Ottlik Géza

